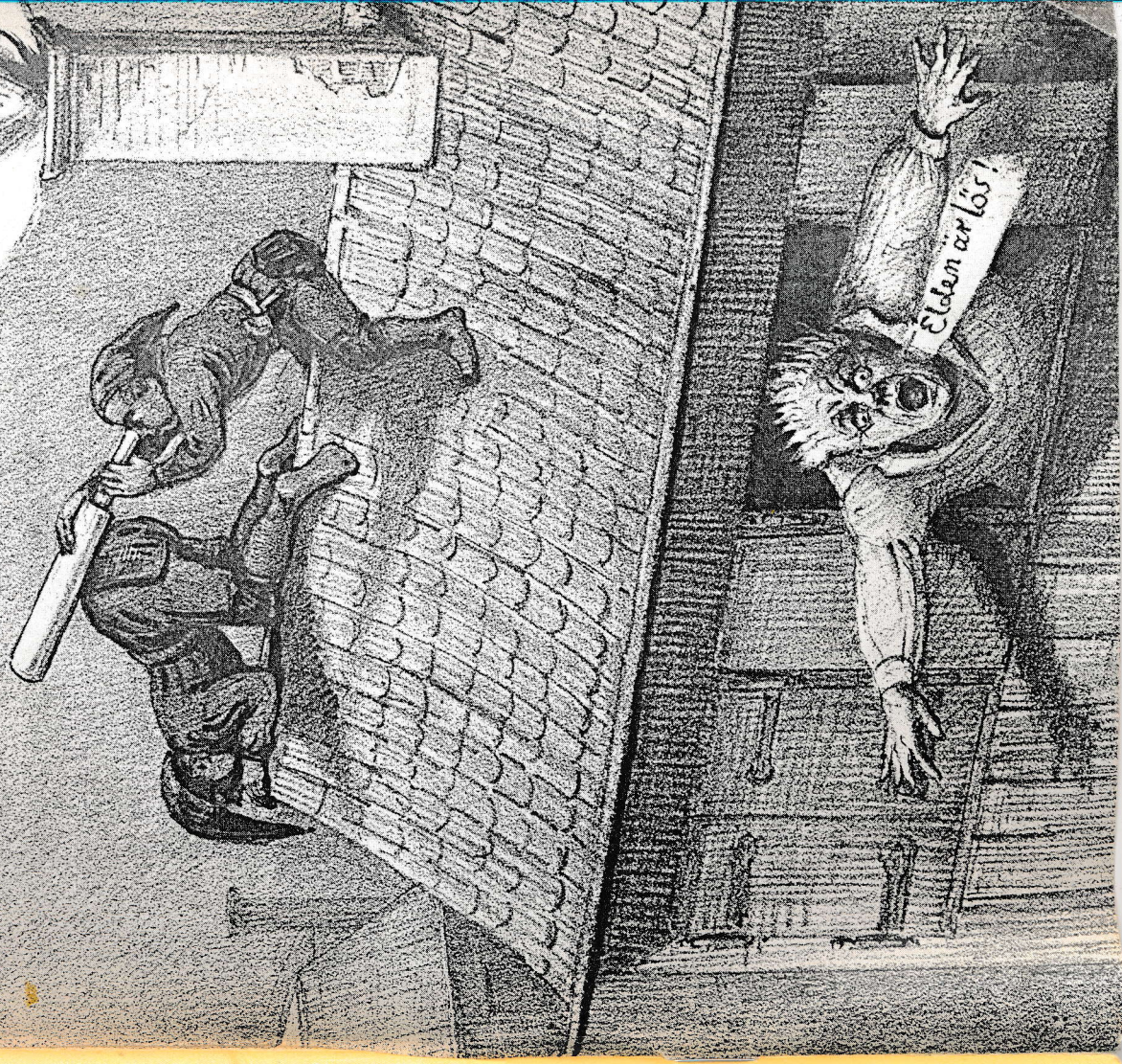

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 4 1984 PRIS 25 KR

Varför läsa Meurling
Thomas Thorilds illojala brott
Fritz von Dardel —
hovets karikatyrtecknare

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Adress: Hornsgatan 170, 2 tr.
117 28 Stockholm

Telefon: 08 — 84 73 14
Mottagning: måndagar 18 — 20
Postgiro: 35 60 72 — 9
Bankgiro: 324 — 1262
Prenumeration: 110:-/4 nr
Stödprenumerat: 150:-/4 nr
Medlemskap: 100:-
Årsavgift: 100:-

Förr och Nu ägs av föreningen med
samma namn.

Föreningens parollter är:

- FÖR EN FOLKETS KULTUR
- FÖR EN FOLKETS HISTORIA
- FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-
OCH TRYCKFRIHET
- ANTIIMPERIALISM

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, ansv. utg.
Anette Sandsström, kassör
Tommy Gustavsson
Gunilla Karlsson
Per-Olov Käll
Ann-Katrin Lennarsson
Anne Lidén

Mats Miljand
Margareta Zetterström
Håkan Ågren
Kerstin Nordfors
Jan-Olof Erlandsson
Kent Begler

FÖRR OCH NU begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare; medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i FÖRR OCH NU utför själva ett frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrorelsetraditionen fortfarande är en demokratisk möjlighet. Man kan stå på egna ben!

Om Du tycker att tidningen är bra och om Du vill att den skall fortsätta att utvecklas ge då gärna en gåva men helst en eller fler prenumerationer!

Om Du bor i Stockholmstrakten ring oss då måndagar 18 — 20 och kom sedan upp för att delta i arbetet. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Innehåll

Gun Kessle. Ledare	4
Jan Myrdal. Varför läsa Meurling?	5
Per Meurling. Tankar utan kropp — kropp utan tankar	6
Mats Miljand. Sägklungeföreningen	10
Anne Lidén. Tidskriften Förr och Nu har hundraåriga anor	12
Jan Lindahl. Thomas Thorilds illojala brott	22
Gun Kessle. Fritz von Dardel	37
Dimitar S. Shuterigi. Saxen och leendet	47
Sigurd Klockare. Per Wikberg och filmen om Sulfat	50
Kjell Samuelsson. Siames till salu	53
Margareta Zetterström. En ny musikhistoria	55
Philippe Bouquet. Ett annorlunda franskt förlag	57
Bokanmälningar	60

Omslagets framsida: Fritz von Dardel. »Bildningscirkelns inverkan på vardagslivet.

Skorstensfejaren sysselsätter sig med astronomie.»

Baksidan: Fritz von Dardel

Varför läsa Meurling?

eller

Än en gång om språket och folket

av Jan Myrdal

□ Det finns sådana som bara läser det godkända. Alltså de skrifter vilka professorn eller läraren eller »man» anser bör läsas. De skrifter som »hör till». Den människan blir andligen förkrympt. Och det var ju meningen med den undervisningen.

Det finns också sådana som byggd in en censur inom sig. De läser inte sådant som skrivits av skribenter utanför de egna normerna. Då och då läser jag till exempel vad den ene eller andre nutida kritikern skrivit om Georges Sorel och hans betydelse för Mussolini. Men det är tydligt att de varken läst *Réflexions sur la violence* eller — än mindre! — sökt tänka igenom hur dessa Sorels texter *fortsätter* att verka i nutidens politiska tänkande trots att författarnamnet förträngts.

Per Meurling var en komplicerad människa; han var också en skribent som på gott och ont medvetet ställde sig utanför den borgerliga seminariekulturen. För mig personligen betydde hans texter mycket när jag började läsa på allvar i de tidiga tonåren. Han styrde in mitt läsande och mitt tänkande mot vad jag fann vara den levande traditionen. För hans politiska utveckling efter 1947 stod jag främmande. Hans deltagande i dåtidens kommunisthets och spionhysteri var mig motbjudande. För hans pornogra-

praktiskt arbete från redigering till distribution. Endast tryckningen läggs ut. Det är också därför vi inte behöver bry oss om »trender» eller »vindar». Modeströmmingarna hör till seminariediskussioner, akademiska karriärer och den kommersiella medvetandeindustrin; inte till folkets kultur. Där går vågorna på djupet och är långa.

Styrelsen och aktivisterna i Stockholm och på landet arbetar samman som grupp. Styrelsemajoriteten har varit kvinnor. Man skulle kunna säga att ledningen består av kvinnor. Såväl ansvarig utgivare som ordförande och kassör är kvinnor. Men det har ingen kvinnorörelse brytt sig om. Ty här arbetar vi män och kvinnor tillsammans med uppgifter men utan »roller».

Det finns gott om arbete såväl för den som bor i Stockholm som den som bor på landet. Kom med! Det går att ringa men det är säkrast att skriva.

Gun Kessle

Förr och Nu fullbordar med detta nummer sin tionde årgång. Vi har aldrig tagit — eller bett om — statligt stöd. Vi utgår i allt vårt arbete från den folkliga och demokratiska bildningstraditionen. Det har visat sig att vi haft rätt. Statliga tidskrifter som *Artes*, *BLM*, *Ord och Bild* tunnas ut och lever ett alltmer artificiellt akademiskt liv. Andra tidningar och tidskrifter faller samman. Intes LO och SAP kan inom denna kulturpolitik med förenade ansträngningar hålla liv i *Stockholms-Tidningen*. Den statliga kulturpolitiken ödelägger folkrorelsetraditionen. Den tjänar det korporativa samhället och är en del av dess styrsystem. Den isolerar »de intellektuella», fördummar folket och söker göra det till lättstyrda och förvirrade undersåtar.

Förr och Nu har inte folkets kultur och den demokratiska traditionen bara som skylt. Hos oss är det inte Kulturrådet och anställda redaktörer som styr. Och i gänmal folkrorelsetradition utför den valda styrelsen samman med aktivister också allt

fiska arbeten hade jag inte större intresse. Bengt Anderberg skrev med en dunkelt känsloladdad pornografisk besatthet ibland men Per Meurling var alltför analytisk för att ens bli en sådan pornograf. Men jag står i skuld till Per Meurling för hans politiska, historiska och litterära essayer och för den tydlighet med vilken han företrädde en icke-akademisk intellektuell hållning.

I *Förr och Nu*s första nummer, nr 1 1974, skrev F.N. Andersson om det akademiska franska språket som klassförtryck. Den artikeln som har varit av grundläggande betydelse för många skribenter på vår kant ingår — naturligtvis! — i en stor tradition. Per Meurlings essay från år 1939 om språket, akademismen och dess klassmässiga ursprung i boken *Från franska till ryska revolutionen* drar upp huvudlinjerna i denna mer än tvåhundraåriga diskussion.

Den bör göra det möjligt för de nutida realistiska författarna att bättre förstå varför akademiska kritiker av dem kräver ett annat språk. ●

av Per Meurling

"Det klassiska språket följ med den feodala monarkin. Det romantiska språket, som föddes på de parlamentariska tribunnerna, skall vara, så länge det parlamentariska styrelseskicket varar."

Paul Lafargue.

Sjuttonhundratalets historia visar oss emellertid icke blott, huru människor, förslavade av kroppsarbete, börjar reduceras till själlösa maskiner, en utveckling, som sedan dess antagit groteska proportioner, utan även, huru människor, befriade från kroppsarbete, mista all kontakt med verkligheten och hemfalla åt kroppsligt och därmed mänskligt förkrympt sjäfullhet. Genom att leva på andras arbete inskränker en härskande klass naturligtvis de undertrycktas livsmöjligheter, men också, fastän den inte anar det, sina egna.

Språket är en känslig spegel av det intellektuella livet. I alla aristokratiska samhällen delar det upp sig i ett högre språk, som talas i de förnäma kretsarna, och ett lägre, som lever i folkets mun. I den indiska dramatiken ytrar sig de högre kasterna på sanskrit, de lägre på prakrit. Samma fördubbling är karaktäristisk för latinet. Efter det andra puniska kriget klyver det sig i ett språk för patricierna, sermo nobilis, och ett för plebejerna, sermo plebeius. På samma sätt var det i det gamla franska bördssamhället.

Det yttre kännetecknet på den franska aristokratin var, bortsett från rikedomens framträdande, politessen, etiketten i umgängeslivet. Det fordrades en lång övning och en minutios kontroll av gester, ord, idéer och känslor för att förvärva denna politesse, som, enligt madame Stael, "klassificerade i stället för att förena människor". Till

den goda tonen i de högre skikten hörde även ett grannlyct ordval. Språket utarmades genom att alla starka ord, alla yrkesuttryck, alla enkla, målände och realistiska termer utmönstrades. Den språkliga fattigdomen och verklighetsflykten i den aristokratiska franskan avslöjar bättre än något annat den intellektuella utarmningen i dessa kretsar.

Man kan avläsa förkrympningen av de intellektuella uttrycksmedlen i de olika upplagorna av den franska akademins ordbok. I företalet till den tredje upplagan, som publicerades år 1740, deklarerar akademien, att den

... "alltid trott sig böra inskränka sin dictionär till det vanliga språket, sådant det talas i den fina världen och sådant det användes av våra talare och poeter."

Den förklarar vidare, att

... "eftersom honett folk undviker att betjäna sig av uttryck, som röjer iver eller sårar blygsamheten, har man utslutit sådana."

Akademien ansåg tydligen — för att använda en liknelse av Furetière — att språket tillhörde den på samma sätt som skäggväxten barberarna. Den kunde raka och klippa som den behagade. Resultatet blev, att det officiella ordförrådet blev allt fattigare och innehållslösare. Tankelivet hänvisades härigenom mer och mer till allmänna fraser. Verklighetens must och frodighet vek ur språket, som blev glatt, polerat, vagt och tomt. Strävan efter klassmässig isolering ledde till intellektuell färglöshet och sterilitet.

Naturligtvis åtföljdes denna ömkliga, aristokratiska kastering av språket av livliga protester. Till dem, som vände sig mot den officiella tendensen, hörde Fénelon.

"Det förefaller mig" — skrev han i *Lettre sur l'éloquence adressée à l'Académie* — "att man hämmat och utarmat språket, när man velat rena det... Man saknar det gamla språket, när man möter det hos Marot, Amyot, kardinal d'Ossat. Det fanns i det något — jag vet inte riktigt hur — kort, naivt, djärvt, livligt och lidelsefullt."

Längre fram kastade sig Diderot i elden. Med sin vanliga verve vände han sig mot

... "denna förmenta noblesse, som kommit oss att ur språket utesluta ett stort antal energiska uttryck . . . Genom att raffinera språket har vi utarmat det och då det ofta endast finns ett enda riktigt ord för att uttrycka en tanke, föredrager vi att försvaga tanken hellre än att inte använda ett nobelt ord . . ."

Denna kritik erhöll emellertid ingen nämnvärd betydelse under l'ancien régime. Den programmatiska flykten från all praktisk verksamhet i de högre stånden återspeglades i förkärleken för abstrakta och innehållslösa ordvändningar. Först den stora, borgerliga revolutionen medförde härvidlag en radikal omvälvning. De revolutionära skribenterna visade i sina tidningar och pamfletter ett suveränt förakt för den goda tonen. I stället sökte de sig ned till folkspråket och hämtade därifrån must och kraft, liv och frodighet för sina utfall mot aristokratin. Bröderna Goncourt, dessa förfinade litteratörer, som i sitt författarskap inte döljer sin förkärlek för rojalismen, skriver härom:

"De replikerade aristokraterna i hallarnas stil, på ett språk, som de hämtade ur rännstenen, som de gjorde smidigt utan att matta det, händigt och lydigt utan att beröva det dess solida färg, robusta och starka hållning . . ."

"Övervinna avsmaken och ni skall bakom grovkornigheten finna en habil taktik, en ärlig förtjusning i det folkliga, en skicklig förenkling av regeringstaser och politikens abstrakta propositioner. Ni skall finna ett idiom avancerat i tonen, mättat, kraftigt, rabelaiskt, ständigt stimulerat av hastigt funna komiska och grova bilder, en esprit av en anmärkningsvärd saft, en fast dialektik, en grovhuggen och plebejisk bon sens . . ."

Det var livet självt, sådant det levdes av folket, som strömmade in i de döda, akademiska formerna. Språket kunde endast vinna i rikedom och konkretion på denna förnyelse underifrån. De förnåma abstraktionerna var egentligen bara tomma teaterkulisser, bakom vilka ingen andlig överlägsenhet dölde sig. Nu trädde folket självt fram på scenen. Det lytta språket, som stapplat fram på guldkrycka, blev ånyo sunt och friskt, det fick kraft och muskler.

I den femte upplagan av akademins ordbok — år 1798 — introducerades i ett supplement 336 nya ord och i ett förord sammanfattades den språkliga revolution, som medföllt den sociala.

"Man har beslutat" — heter det där — "att inte konsultera den fina världens språk, som en auktoritet, vilken avgör och bestämmer allt, när den fina världen tänker och talar mycket dåligt . . . enär, när allt kommer omkring, det råder en ytterlig skillnad mellan det sköna språk, som formats efter den fina världens fantasier, som är ytterst bisarra och det språk, som ger uttryck åt ordens och idéernas verkliga sammanhang . . ."

Det var en anslutning till ett mera realistiskt betraktelsesätt än det tidigare gängse. Naturligtvis fortsatte emellertid striden att rasa. Somliga fann, att akademien trots allt gått alltför konservativt till väga, andra att den fullständigt åsidosatt den goda tonen.

För oss gäller det närmast att fastställa de intellektuella hämningar, som under en estetisk yta alltid verkar i det tysta i en överklasskultur. Språket — om inte annat — avslöjar dem. Det är så mycket, som man inte får säga, som uppfattas som stötande, vulgärt, ofint. Sådana klyffor som på sjuttonhundratalet möter man inte i det moderna samhället. Men även hos oss gör sig en bestämd gräns mellan akademikernas och de högre klassernas sätt att tala och tänka och det lägre folkets gällande. En förkärlek för abstrakta talesätt, polerade uttryck, formella finesser sätter sin prägel på en del av vår litteratur och inte den bästa. Den bästa, som uppbäres av författare med proletärt ursprung, söker däremot — utan att lida av förkrympta, estetiska förmimmelser — tränga ned till verkligheten själv och med nya, starka, folkliga ord återge den. Det kan inte vara tal om, var den största andliga friheten bör sökas.

Tragiken i klassförhållandet är icke blott de undertrycktas kroppsliga och andliga utarmning utan även de så kallade bättre klassernas omedvetna livsskygghet och bristande verklighetskontakt, vilken kan avläsas i deras

abstrakta och saftlösa uttrycksätt, deras benägenhet för estetiska formler och deras föga realistiska språk. Det är arbetarklassens uppgift att föra fram ett rikare, mänskligt ideal än det, som kan förverkligas i ett samhälle, där somliga fysiskt och psykiskt degenereras, därför att de nödgas arbeta åt andra, och somliga, därför att de utnyttjar andras arbete. •

SÅGKLINGEFÖRENINGEN

av Mats Miljand

Jag minns sågklingeföreningen hemma i byn.
 Männan som kapade om kvällarna
 vinterns ved.
 Min barndoms musik —
 vedkapens sång om höstarna —
 den vandrade runt mellan gårdarna.
 Den sjöng om varma golv,
 varmt vatten och framtidstro.
 Stapeln av ved växte omsorgsfullt,
 den var en bild av livet självt.

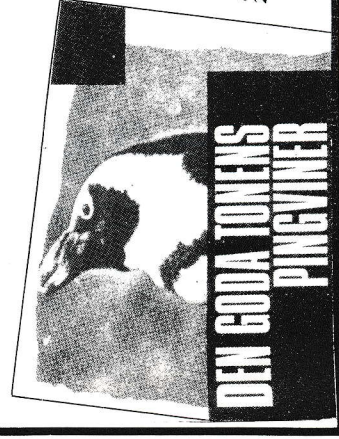
FÖRROCHNU Register 1974-83

Sätt in 20 kr på Förr och Nu:s postgiro 35 60 72 - 9, så får du vårt register.

Hela vår utgivning från 1-74 kan du beställa på samma sätt för 350 kr (inkl frakt). Enstaka nr kan du beställa från Förr och Nu, Hornsgatan 170 2 tr, 117 28 Stockholm.

Per Meurling: Den goda tonens pingviner. Artiklar i urval 1931-46.

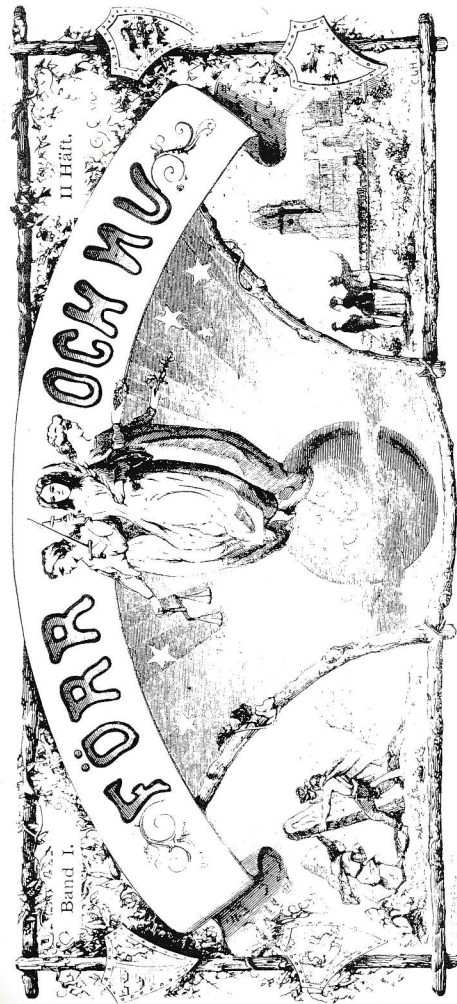
"Den goda tonens pingviner" är ett urval av Per Meurlings bästa artiklar från åren 1931-1946. Per Meurling, som innan sin död (24/3 1984) godkände urvalet, var en av vårt lands mest betydande radikala intellektuella. Hans skriftställarskap spänner över ett vitt fält, utan böjelser för akademiskt filigranarbete, behandlar han litteratur, historia och samtidens frågor med en kunnighet som uttrycksättet, förlånade honom ryktet att vara "dogmatiker" och "skarpprätare". Nu kan en ny generation, för vilken hans skrifter inte finns lätt tillgängliga, läsa och döma själv.

En bok som ger dig sanningen om
DANTONS DÖD!

Boken, som har ett förord av Jan Myrdal, innehåller artiklar om Sven Stolpe, Joseph Conrad, De fem unga, Agnes von Krusenstjerna, Viktor Rydberg, Heinrich Heine, Shakespeares övergripande artiklar om arbetarlitteratur, marxistisk litteratursyn, 30-0-valets kulturfront och folkkonst. Attio sidor i boken uppäs emellertid av de viktigaste artiklarna ur artikelsamlingen *Från franska till ryska revolutionen*.

Förr och Nus läsare får köpa Meurlings bok till extrapriset 65 kr (BokAkademiens pris 86 kr). Sänd in beloppet på pg 29 28 32-3. Nya Tidskrifts AB Folket i Bild.

Titelvinjett »Förr och Nu» av C.G. Hellqvist

Tidskriften Förr och Nu har hundraåriga anor

av Anne Lidén

□ Förr och Nu har en namne, en månadstidning, som utgavs under ett par decennier i slutet på 1800-talet. Om den berättar i denna artikel Anne Lidén.

Månadstidningen *Förr och Nu - Illustrerad läsning för hemmet* utkom i två följder under åren 1870-1891. Grundaren var pastor B Wadström, som utifrån kristna värderingar ville skapa en bildande och sedlig tidskrift för familjens högläsning kring fotingenlampan. Efter några år fick dock Morens stränga gudinna ge vika för Konstens sköna musa; en utveckling på gott och ont som är väl värd att studera för dagens kulturfrent.

Förr och Nu firar i år sitt 10-årsjubileum, men tidskriften har längre anor än så. Det vore rikigare att tala om ett 100-årsjubileum, ty *Förr och Nu* fullföljer den

demokratiska folkbildningstradition som grundades under andra hälften av 1800-talet. År 1870 startade pastor B Wadström tidskriften *Förr och Nu - Illustrerad läsning för hemmet*, vars uppläggning och inriktning förutom namnet har stora likheter med dagens *Förr och Nu*. Men själva tidningsnamnet *Förr och Nu* är egentligen 120 år gammalt. A F Boy och A Henström utgav en årgång av tidskriften *Förr och Nu - Tidskrift för politik och ekonomi* 1864.

Den hade en konservativ inriktning och tog upp utrikespolitik, försvarsfrågan, skolfrågan, järnhanteringen och skogsbruket. Med 1870-talets och 1970-talets *Förr och*

Nu har den endast namnet gemensamt.

Wadströms klart uttalade syfte med tidskriften *Förr och Nu - Illustrerad läsning för hemmet* var att skapa en ersättning för den muntliga traditionen då »husets medlemmar, stora som små, samlades vid härden», för att höra nyheter, historier och sagor. Böcker och tidningar hade trängt ut den muntliga traditionen, men därmed kunde kunskapen lättare spridas. Framför allt hade bilden nu fått sin stora betydelse som massmedium och han ville satsa stort på de träsnidade xylografierna för att återge konst- och naturbilder.

»Mycket är *nu* annorlunda än *förr*», skriver Wadström i sin anmälan av det första numret, »sagorna hafva till stor del fött lemna rum för det sanna, det vidunderliga och diktade för det verkliga och naturliga». Tidskriften skulle försvara upplysningsstridens höga ideal och främja kulturellt och industriellt framåtskridande. Den kosmopolitiska och skandinaviska orienteringen skulle ha sin grund i omsorgen om det fosterländska arvet.

»Allt hvad som kan tjena till det höga målet; mensklighetens upplysning och förädling, eger vårt intresse. Af det stora och glädjande ur mensklighetens utvecklingshistoria, ur spåren till ett verkligt framåtskridande, ville vi gerna från »*förr och nu*» sammanföra några drag i vår tidskrift, till en upmuntran för dem som nu på jorden hafva sin lärotid. Men vi vilja icke heller utesluta framställningen av det motsatta, de sorgliga och mörka dragen i vårt slägtas historia, för att äfven af dessa hemta varningar och lärdom».

Hans Hildebrand och Carl Larsson bland medarbetarna

Medarbetarna i *Förr och Nu* var aktiva kulturvärdare, arkeologer och konstnärer såsom Hans Hildebrand, Oscar Montelius, Olof Hermelin, Pontus Wikner och Georg Pauli.

När de sköna konsterna efter några år fick högre prioritet tillkom bla Bruno Liljefors, Carl Larsson, Julius Kronberg, Severin Nilsson och Gunnar Wennerberg. De li-

te stela xylografierna av kristen konst gav plats för friare originalteckningar i tusch.

Den ambitiösa uppläggningsen följdes under hel *Förr och Nu*'s utgivning med samma rubriker.

1. Originaluppsatser berörande nordens historia, sägner, fornkunskap mm samt lefnadsteckningar, med porträtter.
2. Skildringar från främmande länder och folk, reseskizzer och naturhistoriska bilder.
3. Berättelser, sånger mm såväl svenska originaler, som öfversättningar från utlandets bäst författare.
4. En och annan kritisk uppsats öfver konst och litteratur.
5. Referater angående märkvärdigare uppfinningar i tekniskt och industriellt hänseende.
6. En månadlig öfversigt öfver de viktigaste händelser, som under den närmast förflyttna tiden tilldragit sig.»

Utgivningen det första året innehöll exempelvis »lefnadsteckningar» av kristna förgrundsgestalter som biskopen Nicolai FS Grundtvig från Danmark och bonden Hans Nielsen Hauge från Norge, moralfilosofen greve Anthony Shaftesbury från England och politiker som Leon Gambetta från Frankrike. Andra exempel är artiklar som *Seder och bruk i Skåne, Aquareller från Italien, Skizzer från Wallachiet, Bohuslänska fornlämningar, Barn-Asyler i Storbritannien, Ett järnvägsäventyr* och *Per Svenssons nybygge i Amerika*. Bland berättelserna kan nämnas Björnsterne Björnsterens *Fadren* och Harriet Becher-Stowes *Känsla - eller den sorgens skolgossen*.

Förutom de många naturbilderna, ofta ståtliga vattenfall från olika delar av världen, presenterades reproduktioner av de stora geniernas kristna konst, Leonardo da Vinci, Tizian och Rembrandt. Likt dagens redaktion för *Förr och Nu* publicerade man gärna svart-vita siluettbilder med episoder ur folkets arbete. Ett annat gemensamt

drag är den stora, förkärleken för kattbilder, vilka förekom påfallande ofta. »Rätt-jakt» var tex ett omtyckt motiv.

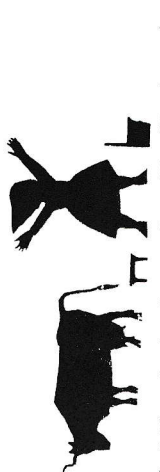
Wadström lämnade över redaktionen till A F Stjernstedt

I programmet för det första numret nämnde Wadström inget om tidskiftens kristna grundvärderingar. Han ansåg dem förmodligen som självklara och underförstådda. De framgick också klart av titelplanschens och titelvinjetts religiösa symbolik. Illustrationen till programmet föreställde ju Ansgar, nordens apostel klädd i biskops-skrud. Artiklar om missionären Hans Egede de från Norge och puritanerna under Cromwell gav klart besked. Men i ett program kan inget tas för givet om det skall kunna stå emot angrepp, det fick Wadström bittert erfara.

Under fem år var Wadström ensam redaktör för tidskriften. Därefter övertogs ledningen av tidningens aktiebolag, som tidigare endast skött ekonomin. En styrelse tillsattes och en del förändringar genomfördes. Titelplanschen byttes ut. En stor satsning inleddes på en kulturhistorisk planschserie »SVERIGE - fosterländska bilder». Att det stött en strid inom styrelsen kring de kristna grundvärderingarna framgår av det avskedsbrev som Wadström skrev två år senare den 27 september 1877, då han bittert över sitt nederlag lämnade redaktionen.

Det var »hans afsigt att söka bilda en tidskrift, hvilken på kristlig grund och ur kristna synpunkter skulle betrakta samtids och forntids skiftande företeelser. --- Det är ett ofta hört tal, att kristendomen är 'opraktisk', och detta tal får i mångas tycke bekräftelse, om de finna honom liksom upphöra utanför kyrkan och andaktsskriften».

Wadström ansåg att läsekreten, medarbetarna och den övriga pressen givit honom rätt i hans ursprungliga målsättning och riktade därför både sin kritik och sin förhoppning till styrelsen: »För dem af våra läsare, hvilka från början följt denna tidskrift, är ock uppenbart, att dess hållning sedermera icke varit fullt den samma som

»Skråddare by imellan», eller »Ute för tjuren.»

I hästmarknaden

förut. Men alt fortfarande har den dock behållit sin sedliga anda, sin sträfvann att aldrig innehålla något för samvetet sårande eller för de ungas sinnen stötande.»

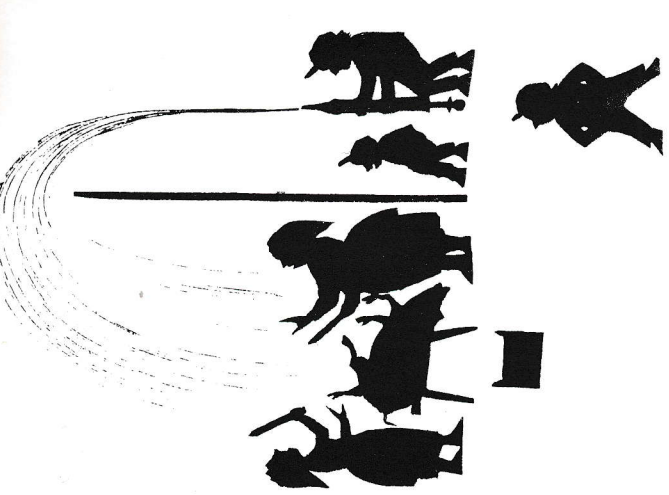
Därefter övertogs redaktionen av ammannen i Kongl. Ecklesiastikdepartementet, filoz. doktor, friherre August F Stjernstedt. Hans ambition var att bredda tidningens innehåll till större omväxling. Men han försäkrade läsarna i sitt svarsbrev till Wadström att den ska »tillika utgöra en god och sedlig anda hållen familjeläsning, som fäder och mödrar utan fruktan kunna sätta i händerna på sina barn».

I den stora kulturhistoriska satsningen på »SVERIGE - fosterländska bilder» gjordes en pionjärsats av Hans Hildebrand; artiklar med samma karaktär som hans stora verk *Sveriges Medeltid* (1879 - 1903). Efter två år tvingades dock styrelsen och Stjernstedt att lägga ner tidningen pga ekonomiska svårigheter och byråkratiska hinder. Då hade sammanlagt 10 årgångar (band) utkommit under åren 1870 - 1879. Striden inom ledningen om en »opraktisk» moralisk hållning och en »effektiv» teknisk utveckling har många paralleller med diskussionerna inom folkrorelserna på 50-talet, en viktig lärdom för dagens kulturfront.

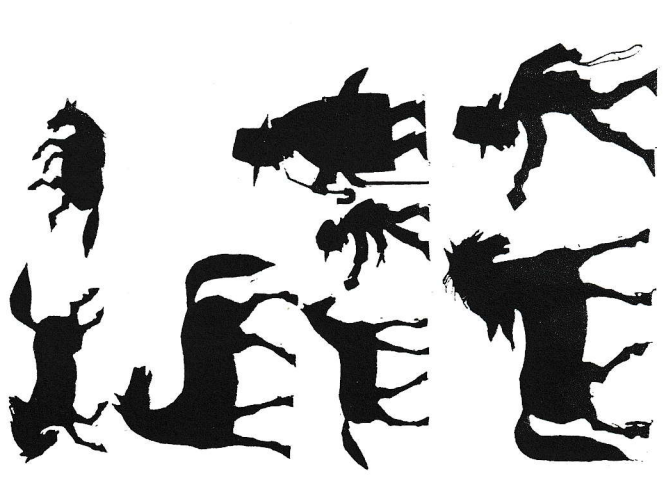
Titelplanschens förändring; Moralens stränga gudinna ersattes av Konstens sköna musa

I de två titelplanscher från 1870 och 1876 avspeglas den ideologiska förändringen av tidningens inriktning. Den stramt gotiserade rubrikstilen på den första planschen har bytts ut mot en mer mjuk och böjlig stil. De allvarliga gudinnorna Rättvisan, Tron och Visheten, som tronar över världsklotet, har eratts av de sköna konsternas fräsiga musersvävande på ett moln, Litteraturen, Måleri- et och Musiken. Bilden av den församlade stora familjen kring fotogenlampan i planschens mitr »ar helt försvunnit, därtill har hemmet» märkbart förminskats.

Det bibliska egyptiska landskapet, den franska katedralen och Stockholms slott

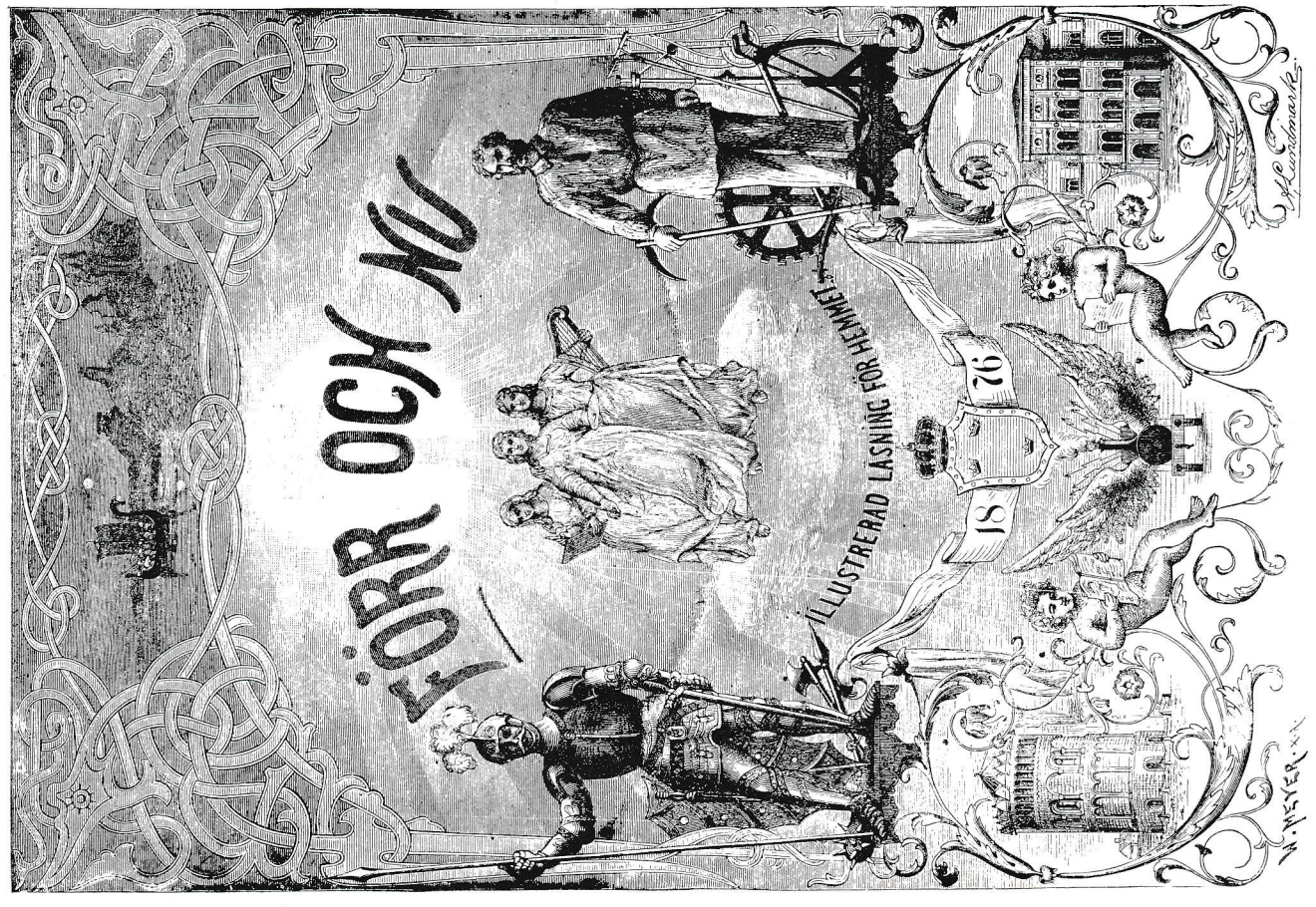
»Oväntad nederbörd», eller »Ötäckta pojkar!»

Titelplansch 1870

STOCKHOLM, A. L. NORMAN.

Pris: För prenumeranter: 7 rdr 50 öre.
Lösa häften säljas med undantag af
häftena 10 och 17.

STOCKHOLM,
Aktiebolaget FÖRR OCH NU.
Central-Fryckeriet.

Subskribenter betala 75 öre för hvardera
af de 10 första häftena, samt erhålla
det 11de och 12de gratis.

Titelplansch 1876

har också avlägsnats, likaså naturbilderna med granar och palmer. Istället för det framrusande vikingaskeppet med hövdingen vid stäven, har bilden av vikingatiden formats till en mänskenstavla med ett vikingaskepp intill ett gravfält, allt inramat av invecklade runslingor i planschens övre del. De gotiska bladrankorna har flyttats ner och bildat en inramning till Lunds Domkyrka och Nationalmuseum.

Konstens sköna muser flankeras på vardera sidan av två dominerande mangelstalter, två väktarfigurer. En krigare i renäsansrustning står beredd med lans, svärd och spikklubba till vänster och en arbetsklädd arbetare står redo med hacka, plog, räfsa framför ett stort kuggjul till höger. Det framrusande bevingade ångloket nedtill är en tydlig hänvisning till det tekniska framåtskridandet. Ur ångan stiger den krönlita skölden med riksvapnet. På den första planschen tronar det kungliga riksvapnet bland naturens bladverk. Lövade grenar växer upp kring bilden som en odlad ram.

Det gudomliga ljuset som tidigare strömmade upp från världsklotets bakgrund och belyste rubriken, strålar nu ner från ett välldigt kors högt upp i bilden. Rubriken ses mörk i det starka motljuset.

Wadström gav ut *Förr och Nu* på nytt 1886

Knappt 10 år efter sitt nederlag i den förra redaktionen gjorde Wadström återigen ett försök att ge ut *Förr och Nu*, nu som ensam redaktör. En ny enklare presslagstiftning hade tillkommit. Denna gång skrev han in sina formuleringar om de kristna grundsattserna från sitt avskedsbrev i tidskriftens program på ett tidigt stadium, och underströk den fosterländska inriktningen. Trots ett mycket mindre format sattes de konstantliga ambitionerna högt, med bla originaalkonstverk av Bruno Liljefors och Carl Larsson.

Titelplanschen till den nya serien av *Förr och Nu* blev dock ett lamt försök att återknyta banden till den första planschens familjebild. Nu består familjen av endast tre

personer och familjefadern är helt dominerande. Runt om infällda i en bred ram hänger en rad porträtt av framstående män i medaljonger och blickar ner på den ensamma familjen. Efter det första årets utgivning publicerade Wadström en mängd positiva recensioner från landets övriga press, som välkomnade tidskriftens återkomst och prisade dess sedliga och fosterländska anda.

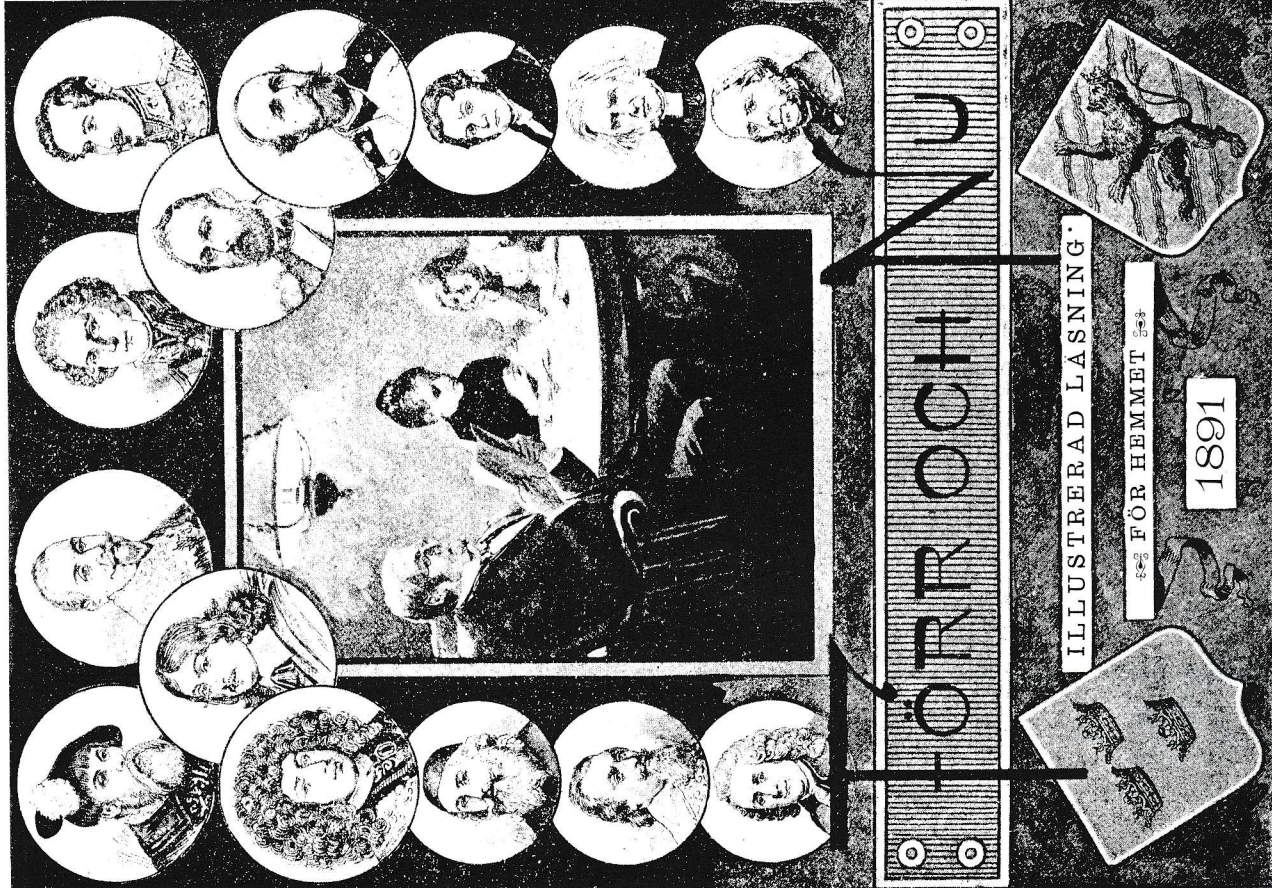
Under stora ekonomiska påfrestningar fortsatte Wadström tillsammans med tillfälliga medarbetare att ge ut tidskriften i fem år. 1890 aviserar han med stor bitterhet tidsningens nedläggning. Och numren år 1891 innehåller också flera sorgsna bidrag av typen *Sista brevet till sonen*, *Den sista tjuven*, och *Vid min moders bår*.

Åven om likheterna mellan dagens *Förr och Nu* och den gamla från 1870-talet är många när det gäller den kulturhistoriska inriktningen, är skillnaderna desto större i fråga om den politiska linjen. Den undersåttliga fromma synen på överheten, kungamaktens och kyrkans ståt helt emot vår paroll »För en folkets kultur». Den europeiska kristna missionen har ju visat sitt imperialistiska grymma ansikte bakom den humanistiska masken, därför är vår paroll »Anti-imperialism». Ett gemensamt drag är vår tro på det arbetande folkets, familjens, kunskapens och den folkliga moralens värde och vår strävan till »menschlighetens upplysning och förädling». Skillnaderna i synen på den privata egendomsrätten och yttrande- och tryckfriheten kommer tydligt fram i Wadströms ställningstagande mot Pariskommunen 1871.

Borgerliga värderingar - kristendomens begränsning

Som en nyhet inför *Förr och Nu*'s andra årgång 1871 planerades en större satsning på »bilder från kriget». Även om indianernas kamp i Amerika och eskimåernas på Grönland i viss mån hedrades och respekterades, tog tidningen klart avstånd från kinesernas och indianernas försvarskamp mot kolonialmakterna. Teckningen till artikeln *Blodbadet i Tientisin* framställde de kristna miss-

Se omslagets fjärde sida!

Pris: 2 kr. 25 öre pr kvartal. Lösa häften säljas icke.

Redaktionen af *Förr och Nu*.

Stockholm, Vasagatan 36.

Titelplansch

Illustration till artikeln »PURITANER OCH KAVALERER» 1872 bd 3

ionärerna som martyrer i de grymma kinesisernas våld. Lika långt som den äldre konservativa tidningen *Förr och Nu* från 1864 gick man dock ej, där de skrev om det »österländska kriget»: »det flintskalliga, tofsnackade folket kan ju lika gärna dö för en ärlig kula som svälta ihjäl ... så beklaga vi att penningarna ej räckte till för att hålla på lite längre» .. »derföre att China är överbefolkad!»

Utifrån de kristna moraliska kraven skildrades den stora staden Paris, som flärdens, hyckleriets och skenhelighetens fäste. Illustrationen till artikeln »Pariserbilder»

som publicerades i början av år 1871, visar bilden av en butik och bodkammare. Texten skildrar butikens vackra interiör med överdådiga varor som ett bedrägligt sken, vilket bakom sig döljer bodkammarens trånga och smutsiga fattigdom. Författaren upprör över det moraliska förfallet.

Men i en liten ursäktande not, likt en brasklapp, meddelas till läsaren att nyheten om Pariskommunens uppror kommit redaktionen tillhanda just när denna artikel gick i tryck. Därefter följde under året en rad artiklar som fördömer Paris stadsstyrelse och kommunardernas kamp, samt-

Butiken och bodkammaren. Paris 1871

digt som man dock imponeras av Parisbornas målsättning: » Det är här som man svärmat för de stora begreppen frihet, jämlikhet och broderskap och på fullt allvar försökt tillämpa dem i lifvet; men det är här man sökt praktisera med ett samhälle utan Gud och utan äktenskap, men med egendomsgemenskap». ... Domen »högmöden» faller dock över frihetsbegreppet: »Friheten var en annan parisk avgud, den frihet nämligen, som vi kalla sjelfsväld».

Som en tydlig bekräftelse på att Pariskommunen ändå ställt de moraliska frågorna på sin spets, kan man se artiklarna

om John Miltons *Det förlorade paradiset* eller Washington Irvings *Om det jordiska paradiset* läge, med stora vackra illustrationer av fransmannen Gustave Doré. Den avslutande artikkel om Pariskommunen illustreras med bilden av biskopen av Paris Monsigneur Darboy som en »ädel» fånge hos kommunarderna. Dock uppmanar texten till en kritisk granskning av regeringen Thiers handlande, som ställs till ansvar för blodbadet. För en slutlig bedömning hänvisar författaren till de framtida historiker-svarnas slutsats och dom - den yttersta domen! ●

Thomas Thorilds illojala brott

av Jan Lindahl

□ Jan Lindahl skriver om Thomas Thorild: »Ständigt uppmanar han till civilkurage. Ni har er själva att skylla om ni blivit slavar: ni gav efter för makten! Hans brott bestod således i att vara radikal, samt att agitera denna radikalism på ett för menigheten begripligt sätt. Det är detta man inte kan förlåta honom. Också hans 'otjenliga skrifsätt' väcker raseri.

Därför hålls han fortfarande okänd i det trånga Sverige.»

»Det är visserligen en röst ur graven, men en *levandes* röst, mer levande än de nu levandes.»

HB Palmaer 1839 om Thorild

I I början av år 1793 landsförvisades en svensk man av regeringen Reuterholm. Han skulle isoleras från sitt svenska folk och så göras oskadlig. Den omedelbara orsaken var publicerade ord, ämnade att undergräva tanken på ständsriksdagen som en sann, tidsenlig representation. Kraven var pockande:

Dessa fyra rikets stånd — visar icke vår historia, genom tidevarv av våld, svek, och elände, att de äro de fyra rikets obestånd?... Erövra dessa fyra barbariska nationer. Gör oss till ett folk

Landsförvisning, vare sig yttre eller inre, är ju ett ovanligt straff i Sverige. Vad var

Thomas Thorild.
Silhuett. Kungl. Biblioteket.

med allra största hantverksskicklighet. Konsten är, säger han om sitt språk, att göra en sak livlig och levande, att visa det sköna i all sin skönhet, det stygga i all sin styggelse. »Man målar icke det fula vackert. Man målar icke Fan — i morgonrodnans guld, i solens glans, i himmelens azur: liksom litet som en so i rosenrött.»

Olaus Petris *Domarregler* studerade han dennes morgonfriska svenska; lärde, att inte som i det akademiska språket förlora sig och ämnet i ståtlig ymnighet, och nådde fram till ett skönt och vulgärt, konkret målande språk. »Ett register pryder väl ändan av en /lag/bok, men kan icke vara hela huvudet på en lagvis», noterar han vid dessa granskningar. En skurk är en skurk, sen får man säga vad man vill.

Dessutom låg han med näsan över forntidsvurmaren Rudbecks *Atlantica* med målet att ersätta länord med träffande svenska, spårade och angrep med osviktig säkerhet franska förebilder till de tongivande författarnas fraser. I Göteborgs småborgerliga kretsar, där han vistades under sin ungdomstid, hade han lärt sig akta ett ärligt språk och liknar därvid Strindberg, som också saknar alla akademiska olater, men äger ett folkligt uttrycksätt. Ett språk, nära det talade, gjort för att kunna utdela käpprapport åt allsköns aristokrater. Att Thorild lyckades med att stämma sitt instru-

ment, förstår vi av angreppen; enligt akademisten Leopold klarade han inte »att uttrycka sig, som det ädlare umgänget ovillkorligen fordrar.» Orden var Thorilds makt.

II

Situationen efter attentatet mot Gustaf III hotade glida de styrande ur händer, och efter Thorilds uppträdande, efter inskränkningen av den nyvunna tryckfriheten sprack den trio som styrde landet; Carl Bonde fordrade snarare utvidgad tryckfrihet, medan hertig Karl och Reuterholm behärskades av skuggrådsän.

Men det var inte bara skuggrådsäna de högre kretsarna fanns ett gustavianskt parti, vilket efter Anckarströms skott hade sopats undan från makten av hertig Karl, förmyndare för Gustav IV Adolf, och som stämplade mot de nya makthavarna tillsammans med den ryske ambassadören, Stackelberg. Ryska planer fanns på att söka förvandla Sverige till ett slags Polen, och inom det gustavianska partiet huserade alltså en prorysk falang, mot vilket Gustaf III såg slagits, med underståthållaren Liljensparre som främsta namn.

Å andra sidan utvecklades en begynnande opposition från vänster, vilken med allt större misstro betraktade hertigens och Reuterholms åtgärder. Regimen samlade

kring sig blott högre dignitärer. I själva verket var det adelsoppositionen mot Gustaf III som genom mordet kommit till makten. En adelsopposition som utdanats då bönderna med kungens hjälp 1789 drev igenom förbättringar i sin allmänna ställning.

För vänsteroppositionen verkade franska revolutionen naturligtvis som en inspirationskälla. Upplysningen tycktes triumfera runt om i Europa. Också för upplysningsmännen i Sverige var våren kommen. Kellgren: »Nå, himlen vare lovad! Det finns då på jorden ännu ett folk, som har känt sig vara människor. Vad gör oss att vara kastade några hundrade mil ifrån? Vad är längre bort än solen — och dock, är hon ej allas sol? Och sanningens älskare, är ej jorden hans fädernesland? Och har jag ej gråtit som ett barn — som en man — vid berättelsen om denna stora seger!» Thorild talar om »denna gudomliga och största händelse på jorden näst syndafloden, detta yttersta domens dån för tyrannierna».

Adlerbeth, en adlig akademiledamot, målar följande bild av situationen. Franska revolutionens verkningar »sträckte sig även till Norden.» Frihetsandan »togo detta år (1792) ett säkert rofäste i kängas sinnen, synnerligen bland de yngre, så bland frälse som ofrälse, vilka sammanträdde i klubbar, ivrade mot konung och adel och ansågo alla distinktioner mellan medborgare för ofelbara skäl till staters olycka. De oförsynstaste bulltrade även på skådespelen, ville behålla hattarna på huvudet, fast de kungliga personerna voro tillstädes, och applåderade på ett överdrivet sätt med skrik och gny sådana ställen i operan Gustav Vasa, som då speltes, andra pjäser att förtiga, vilka innehölo frihetens beröm».

På hösten kom Tomas Paines *Människans rättigheter* ut på svenska. I Stockholm hade bildats fyra »jacobinklubbar». Skyddad av den ännu gällande tryckfrihetsförordningen lämnade en strid ström av pamfletter och traktater boktryckarnas pressar. Tidningarna var läsvärda; i LM Philipsons *Patrioten* sjöng man ut, och

denne Thorilds vän, kunde ännu stapla sanning på sanning. Orden rullade som tunga klot mot det gamla samhällets väktare. Kring månadsskiftet november/december vände regeringen; först att råka illa ut var en prost från Östergötland som anonymt kritierade hertigen för att skydda de stora, vara deras redskap, stå den minderårige kungen efter livet med mera. De revolutionära nära stämningarna började få förtretliga följder.

III

Thorild upplimjerade de undertrycktas viktigaste politiska krav: ner med ståndsamhället, alla skall besitta samma rättigheter, samma skyldigheter. Den 21 december utkom från trycket några kortare uppsatser, skrivna tidigare på 80-talet, till vilka Thorild fogade ett nyskrivet förord, *Ärligheten*, i vilket kraven formulerades. Regeringen slog omedelbart till: Thorild fångslades.

Ärligheten är ett rasande angrepp på furstarnas despotism, på all despotism och upptakten låter så här:

Om ärlighet hade varit regeringars princip, i stället för allt detta lömska och lysande vanvett, som man kallat politik: så skulle man icke nu sett nationer rusa i vapen emot sina styresmän: man skulle icke sett dessa vältra i sitt blod, och prinsars hoptals flykta, och troner störtas.

Han bygger vidare på den folkliga kritiken av godtycket, så stark i vår historia:

Politiken är motsatsen emot ärligheten. Politikens första lag är: jag vill. Ärlighetens första lag är: vad är rätt? det är, vad bör jag vilja?

För de styrande ligger det så till att

Nyck är lag: våld är rätt: namn är dygd: vart litet lysande tecken är gudomlig verklighet: lika så visst som jag är den ende och allt. Sådan är politiken enligt världens historia.

Vad bör då göras? Hasta och fly till ärlighetens gudomliga styrka!

Är det då icke hög tid att övergiva politikens och helvetets princip, för att antaga ärlighetens princip, för att antaga ärlighetens princip, såsom ovan är sagt, är det mest rätta: enligt ett frött och upp- enbart bevis.

Han ställer de politiska kraven: »Giv oss då det allmänna förståndets frihet, ärligen och rent: innan den med blod och våld tagges.» Inga privilegier. Upplös ståndsriksdagen. Ersätt den med en genom rösträtt tillkommen riksdag. »Men av största vikt är denna sanning: att i den stund ett högre förstånd finnes ibland folket är i regeringen, så är majestätet hos det förre.»

När Thorild häktades svarade stockholmarna med demonstrationer, solidaritet. En konservativ tysk tidning rapporterade:

Först sent på kvällen konfiskerades skriften och författaren arresterades. Under tiden spreds den i tusental i staden. När Thorild följande morgon förhördes av hovrätten, krävde folket, att dörrarna skulle hållas öppna så att var och en kunde bevista förhöret. Denna framställan beviljades. Så fort Thorild talade till sitt försvar, vilket han gjorde med sin vanliga frimodighet, applåderade och jublade folk. På väg från hovrätten till stadshuset sprang många tusen människor framför och bakom vagnen, viftande med hattarna och skrek: Leve Thorild! Leve friheten! Längs gatorna där vagnen för förbi, hade många vördnadsfullt tagit av sig hattarna. Det liknade ett triumftåg. På natten och följande dag hördes ett ständigt jubel och larm på gatorna.

Hamburgertidningen *Politisches Journal* förklarar vad slags folk som satts i rörelse: »En mängd människor, dock mestadels ungt folk, affärsbiträden, hantverksesäller och liknande personer, som inte har något att förlora, och är snara att reagera, följde hans vagn, hyllade honom, gjorde miner för att få soldaterna att avlägsna sig, och bar honom på sina armar in i stadshuset.»

Emellertid låg det inte riktigt så till som en fransk tidning hoppades av situationen: »Den dagen, den 22, var en riktig triumf för herr Thorild, eller snarare för friheten. Man kan se revolutionen som ett faktum i Sverige; den är så mycket säkrare som den finns i folkets själ, och många evenemang har förberetts tidigare.» (Tidningsuppgifterna är hämtade ur Stellan Arvidsons bok *Thorild och den franska revolutionen*.) Även om dessa blad samstämmigt rapporterar om missnöje i många delar av landet, sagnades en ledning i form av en grupp eller organisation, med klar föresats. Den spontana rörelsen själv dog efter hand.

Enligt åklagaren innehöll *Ärligheten* »satser och uttryck av den mest eftertänkliga beskaffenhet». Domstolen lät hämta en man, som »sade sig heta Thomas Thorild och vara 33 år gammal, född i Bohus-län, juris kandidat, vistades här i Stockholm, samt ej vid något publikt verk antagen.» Åklagaren hävdade vidare att skriften dels syftade till att främja ett annat regeringsätt, dels utgjorde ett angrepp mot tryckfrihetsförordningen och krävde därför att Thorild skulle straffas enligt missgärningsbalken (vilket skulle ha givit ett mycket hårt straff). Men Thorild försvarade sig skickligt; åklagaren fick bakläxa av hovrätten som dömdes efter tryckfrihetsförordningen: fjorton dagars fängelse vid vatten och bröd, skriften förverkades. Domen stadfästes i konseljen den 17 januari (1793).

Den 25 samma månad inskränktes tryckfriheten. I Uppsala anordnade studenterna tryckfrihetens begravning, sjöng sansculottvisor, hyllade Thorild. Åklagarstämman anförde besvär över domen, enligt rykten »på befällning». Jäsningen tilltog i lan-

Harmen.

Ode från Hedenhöjden.

Dyster och död förklarade sätta på Atlefall,
Och i svart skyns kvifvort
Dått stormen kring hans hyrvid rot.
Dödlige, kom! sade hans rösta
Älska till mig: jag kände kraft,
I den stora kunglans rymning
Fryd jag kände, och gick.
Hör, son! vid dessa Ögenbryns
Blaxtrande natt jag svär, jag svär,
Hörin denna stund —
Derget skaff, klipporna storkade —
Jag heter ej TOR, jag heter HARM.

det och överhetens nervositet med den.

Överklagandet var ett lagbrott då domen var stadfäst och säger rättegångsbalken det »att dom, som vunnit laga kraft, ther med häfvas kan; söke Konungens lof, at saken må å nyo skäskådas». Ytterligare påstod åklagarsidan det att de andra uppsatserna måtte anses förbrutna. Men något officiellt »konungens lof» ägde åklagaren inte, och hade han »fastän jurist», som Thorild påpekade, tagit sak som inte hörde till målet, de övriga uppsatserna, likt ett »postsciptum i ett fruntimmersbrev.»

Den nya domen avkunnades 18 februari (efter missgärningsbalken!) vars innehåll är ett bludder såsom »stridande emot undersåttlig vördnad och lydnad för Regentens bud, emot helgden av Rikets grundförfattningar och emot den aktning för de fyra riksständens som varje medlem i samhället ...» etc etc. Även de övriga uppsatserna förklarades förbrutna. Fyra års landsförvisning. I konseljen den 22 februari: bifall till den nya domen. Tidigare hade meddelandet om den franske kungens avrättning nått regeringskrätsarna.

Detta var tydligen världen av år 1787

Där Åsnor gående upprätt med kronor
Skrånade HELIG! HELIG! och gällt
Basuner stötte, och FOLKEN
Darrande kommo, buro fram guld,
GULD som var deras rena blod
Av mödan pressat ut, och härdat

Näst ovan Templet i dess gulds
Milda sken ljuvt yrade LÄRDE,
Kastande tankfullt i rymden ut
Linjer, cirklar, parabolter,
Ofantlig ORD, magiska LJUD, färgade
BLOSS,
För att av evig grund Oss visa
LÖGNENS och VÅLDETS, heliga ÅS-
NORS
Och TYRANNERS, Gudomliga Rätt.

Dikten avslutades i förtvivlans harm:
ÖDET kan SKAPA en VÄRLD, jag KAN
FÖRAKTA DEN. En knuten näve skakades mot hela samhället, rubb och stubb. Mänskligheten föreföll honom förlorad.

Så var inte alls fallet i fångelset. Nej då. Hans förtröstan var stor; där skrevs fyra *Sånger i götiskt lynne* i en helt annan stämning. De var till och med avsedda att sjungas. Av folket. Skrivna till kända melodier skulle de bli svenska marschjäser, inte en utskan fyra. Upplysningen och folket marscherar i dikterna tillsammans. Frankrikes menighet hade visat vad de kunde göra med historien. Men hjälten här är Engelbrekt. Nu

Sanningen ljungar,
Och visar vad hon kan:
Jordenes kungar
Är Du och Jag och Han:
Vad vill det säga? jo varje Redlig Man.

Kommen är DAGEN:
Tyrannens Våld slår larm.
Vad är då Lagen?
Vårt Vett, vårt Mod, vår Arm.
Helig är vår Frihet och rättvis är Vår
Harm.

Blod uppå Stålet,
Vän, är en ädel färg.
Gråt ej för Prålet:
Men evig Frihet Svärj.
Ty åran bodde alltid bland dessa Nordens Berg.

Dikterna gick naturligtvis inte att trycka, men vandrade i talrika avskrifter ut ur fångelset, hur långt är svårt att säga. Men när göticismen under romantiken med Tegnér och Geijer slår ut i blom så är det dock Thorild som sått och planterat.

Under fångelseiden läste Thorild fantasiten Rudbeck och med sina dikter visade han övertygande att föreställningen om den frie odalbonden i Norden — ingens herre, ingens slav — (i en mening korrekt) om det götiska arvet, var den del av den radikala traditionen, trots att skumma personer särskilt under 1600-talet förvrängt, ljugit, och förfalskat detta arv, förvandlat friheten till underdånighet och omstöpt göticismen till ett vapen för imperialistiskt äventyr i Tyskland, bland annat.

IV

Men vem var egentligen denne Thorild. Jag kunde svara så här: Han föddes år 1759 i Bohuslän på hemmanet Blås-upp. Föräldrarna tidigt döda. Skola i Göreborg, student i Lund. Skriftställare i Stockholm. 1788-90 vistades T. i England. Landsförvisad 1793. Bosatte sig i Greifswald, bibliotekarie och professor där 1795, död 1808. Helt förträfflig enligt honom själv. Konstant fattig. Saknade totalt karriärstrens kännetecken. Men detta säger inte särskilt mycket.

Hans verk talar då desto mera.
Han tillhörde upplysningen. Åh, vetenskap! Reaktionen mörker skulle trängas in i sina hålör.

V

Under medeltiden härskade Aristoteles. Aristokratin hade genom det arbete som teologerna vid 1200-talets Parisuniversitet bedrivit, nämligen att kombinera lämpliga de-

lar av den kristna tron med den gamle grekens slutna och hierarkiska system, skaffat sig en ideologi till försvar för sitt väld. Gud var all rörelse kraft. Jorden, universums mitt, låg där orörlig och allt var uppbyggt av de fyra elementen luft, eld, jord och vatten.

Så evig och oföränderlig som naturen tedde sig, var likväl samhället. Adeln skulle kriga och regera. Prästen predika och borgaren och bonden arbeta. Allt hade sin bestämda plats, sin »naturliga ord». Ingenting genomgick utveckling. Det bibeln i vissa stycken, kyrkomötena och Aristoteles skrivit var absoluta sanningar, och vetenskap blott att kommentera, putsa och möjligen jämka dessa. Auktoritetstron präglade tänkandet.

Detta var de härskande, världsliga såväl som andliga, klassernas ideologi.

Men världen stod inte still, den förändrades. Den borgerliga klassen tillväxte och stärktes, samtidigt med böndernas kamp mot adelns förtryck, och man kan iaktta hur borgarna börjar konkurrera med adeln om makten. I sin borgerliga verksamhet och i sin drabbning med adeln behövde de sanning, ljus och naturvetenskap. Den medeltida ideologin med sitt ordklyveri måste krossas. Adels principer undermineras. Sanningen utletas.

Grunden till upplysningen läggs under 1600-talet mellan Galilei och Newton. Den förre grundlade en ny mekanik fotad på vetenskapliga experiment och matematiska beräkningar fjärran från de medeltida spekulationer. Universums mystik skingrades av räkneexempel. Hans efterföljare vägd, mätt och räknade, de skapade instrument vilka skärpte människans iakttagelseförmåga. Vid 1600-talets slut fullbordade den senare utvecklingen genom sin *Naturvetenskapens matematiska principer*. De himmelska lagarna föll för naturlagar. Biskoparna och teologerna skrek förgäves. Aristoteles vacklade på sin filosofiska tron.

Under 1700-talet kom den egentliga upplysningstiden. I mörkret samlade sig en hel

hår av vetenskapsmän och intellektuella som gick till stormis mot barbari och oförnuft. De kände sig som ljusets budbärare och slogs för människan. Andarne hade vaknat, det var åter en lust att leva. I Frankrike kom denna rörelse, tack vare landets sociala och politiska efterblivenhet, med sin skarpa klasskamp, att ta sig de vassaste uttrycken, genom män som Voltaire, Diderot och Rousseau. Gemensamt var ljusets kamp mot mörkret, förnuft mot oförnuft och övertro, vetande mot tro och vetenskap mot spekulaton. Auktoriteterna föll och upplysningen förberedde de stora sociala omvälvningarna där bourgeoisiein med visst fog kunde säga sig företräda alla socialt undertryckta grupper och ta makten från adeln. Men inom upplysningsrörelsen fanns många tendenser, från upplyst enväld till jämlik demokrati, från svärmisk religion till ateism och materialistisk världsförklaring. Socialt var det ingen enhetlig klassrörelse. Endast reaktionen och mörkmännen stod där utanför.

VI

I Sverige hade vid 1600-talets mitt högadeln lyckats samla all makt i sina händer, inte bara bönderna utan även alla andra klasser och stånd led under starkt förtryck. Emellertid förmådde de undertryckta samla sig kring ett böndernas program, reduktionen, och fann en skicklig ledning i Karl XI och den lågadligt-borgerliga kretsen kring honom. 1680 störtades den »medeltida» högadeln från makten och krossades som klass i den revolutionära förändring som 1680 års riksdag startade.

Denna kamp mot högadeln fördes naturligtvis också på det ideologiska och vetenskapliga fältet. Redan 1665 startade striden vid Uppsala universitet, då en läkare, professor Hoffvenius började introducera Descartes' filosofi. Mot Aristoteles världsförklaring beskrevs naturen i mekaniska och matematiska termer. Experiment och iakttagelser ersatte den gamla skolastiken. Men striderna gällde likväl inte bara två åskådningar, utan även forskningens frihet. Ef-

Pennteckning av A. V. Bermdes.
Nationalmuseum.

ter revolutionen fördes denna strid till seger främst genom matematikern Bilbergs försorg och i en kunglig resolution vid riksdagen 1686 hette det »att cartesianska filosofin i den naturliga sanningens utletande och i den matematiska vetenskapen gaf större ljus än som ur de gamla filosofernas skrifter kunde hemtas, att denna filosofi, lika litet som den arestoteliska, innehöll sats, som voro anstötliga för religionen eller för ungdomen farliga, och att den derfor ej borde inskränkas.»

På detta sätt öppnades dörren för den vetenskapliga storhetstid som det svenska 1700-talet kom att utgöra. Det var möjligt enbart tack vare att högadeln störtats och ofrälse eller lågättade män, med andra målsättningar och vyer, med framåtanda i stället för lojhet vann framgång för sina intressen. Vägen låg öppen för hela den här av vetenskapsmän och upplysningsförkämpar som nu skulle komma. Samtliga dessa var också av borgerlig, bonde- eller prästerlig härkomst. Tidens orm hade bytt skinn.

Om nu grunden till upplysningens tid kom från inre förändringar, från den stora revolutionen under 1680-talet, så är det likväl uppenbart att många av de nya idéerna kom utifrån. Descartes är redan nämnd. Förutom honom var de främsta inspirationskällorna Newton och Locke och senare Voltaire och Rousseau. Resorna utomlands ställdes till det holländska Leyden, till Frankrike och England där man vid universitet och akademier tog del av »senaste nytt».

En lika vanlig som felaktig åsikt är ju den att upplysningen kom till Sverige utifrån. Ungefär som en smitta. En fransk smitta. Men grunden till denna rörelse låg ju i samhälleliga förhållanden, i borgerskapets strävan att övervinna de feodala krafterna, i böndernas traditionella kamp mot adeln, i kampen för nationell självständighet (USA text). Upplysningen var således inte en idé frigjord från verkligheten, utan hade hemortsrätt överallt där borgerskapet växte till sig, där de i sin verksamhet mötte skrankor

som förhindrade och inskränkte deras verksamhet. Ser man till de olika länderna så är också frågan om inte England producerade de tyngst vägande inläggen, den »sublime Newton» var väl den store hjälpen.

I Sverige ställde Thorild in sig i en lång tradition, från Hiärnes kamp mot trolldomsraseriet på 1670-talet, Christopher Polhems verksamhet och Celsius; och den oefterhärmliga Linné, vars upplysningspatos kunde ta sig följande uttryck:

Utan vetenskaper skulle ...
Skogssnuvor ... gömma sig i alla buskar.

Gastar spöka i alla mörka vrår.
Tomtgubbar, vättar, näckar och andra
Lucifers anhang leva med oss som gräckator.

Samt vidskepelse, häxeri, signeri svärma omkring oss som mygg ...
Vetenskaper äro alltså det ljus, som upplyser folk som i mörkret vandra, ock låter dem se med klara ögon, och höra med öppna öron.

Petter Forsskål som förmodligen skulle ha blivit en av de största europeiska upplysningsgestalterna om han inte dött så ung, Anders Chydenius som tidigare än Adam Smith drog upp principerna för en borgerlig ekenomi ... Jag kan icke räkna dem alla. Thorild och Kellgren var således inga ensamma bloss i mörkret.

Upplysningens tropper var dock inte bara ateistiska bataljoner som marscherade i takt, ett tu, ett tu, nej

Att nu betrakta denna kamp mot religiöst »svärmeri» som en ofrånkomlig beståndsdel i upplysningsrörelsen, vore emellertid att göra våld på de riktiga sammanhangen. Verkligheten är långt mera sammansatt. En rad av upplysningsförfattare var sålunda själva starkt influerade av den svärmiska mysticismen utan att man för den skull kan fränkänna dem förankring i förnuftsstro

kare vilka låtit sig undertryckas maktens tillfälliga handhavare. Ett brott emot samhället

begår var och en som falt skänker det minsta av sin lagliga rättighet. Det är en överlöpare ifrån folket till en hemlig självalvd tyrann. Det är en feg man utan ära och värde.

Han ser ej den dåren! Att när han hemligen sviker i ära folket, så fördärvar han sig själv!

Detta brott begår var och en som tigger då han borde påstå; som lismar och hycklar då han borde begära. En slav gör en despot; och en feg gör en förtryckare. Denna vanära är således den största ibland er, medborgare! Det är att lossa samhällets första och heliga band. Given akt på dessa förrädare mot den allmänna lycksaligheten! innan ni hunnit därav av de många föraktliga exemplen; av den fega daglyckan. Eller forfarren! och ni haven snart mera ingen rättighet och ingen lag.

När Thorild i detta blad slåss för ett demokratiskt statsskick och för medborgerliga fri- och rättigheter formulerar han de för tiden väsentligaste politiska kraven, borgerliga krav vilka inte hade blivit tillfredsställda vid 1680-talets omvälvning, eller då inte ha varit aktuella, då lyser han som bourgeois och framstegets fyrbåk gentemot byråkratin och de feodala kvarlevorna. Men när han gör det talar han också för folket mot överklassen. Och bonderänderna satt gudskelov kvar:

Dig ske ära, dig ske rätt!
Bergsman, bonde, gav oss land och kung.
O min harpa! deras ära sjung!

För att luckra upp motståndet och stärka och medvetandegöra underklassfronten, var likaledes en hänsynslös kritik av de härskande föreställningarna och den rådande smaken av nöden. När han nämner smätternarna är det författarna Thorild talar

om. De genomsyrade med fisförmån hovluft tidsandan, de där »genom kryperi för de förnäma skaffar sig egna fördelar och genom sin inställning till de mäktiga blir ett organ i reaktionens och förtryckets tjänst.» (Stellan Arvidson)

Kellgren och de lättare författarna saknar tyngd, de är små-nätta och små-kvicka men uträttar ingenting, veklingar utan mandom, totalt inslummrade i monarkins blida solsken: »Det lätta, jollret, lapprit, tillhör det lilla, spelande och kvicka snullet. Men man är kär i goss-yrslan. Lejonets obrydda, enda, starka slag, *det är ingen konst!* men när apan retad hoppar er 10 alnar över huvudet, där är någon ting oändligen ingeniöst och träffande!» För er, utropar Thorild, är glimmande kattguld täckare än solen.

De härskandes eller dess drabanters folkförakt är väl idag 200 år senare inte stort annorlunda än när Kellgren i en bok mot skråtvånget talade om folket som egennyttigt när det 1718 avskaffade enväldet. (Tänk på dagens skrik om att *ni* måste dra till svängremmen.) Thorild svarar (också åt oss idag):

Om hon — republikken hos oss vid Karls död — visade sig nog *egennyttig* vid återtagandet av sin frihet — vilket osinnigt ord! *egennyttig!* Är ett folk till utan för sig? eller födes man, kastad på jorden ett föraktligt offer åt en konung?

Redan i bokens dedikation (till kungen) hade Kellgren enligt Thorild gjort »en liten *tandvisning* åt folket» trots att (fortfarande enligt Thorild) skråtvångets upphörande skulle vara till »ljus och välsignelse» åt »den arbetande hopen». I Kellgrens dedikation hette det att

Må andre mellan sig de låga lagrar styc-
ka
som trugas från en njugg och jävig me-
nighet!

Han försvarar sig senare i Stockholms Pos-

ten med advokatyr: menighet var detsamma som pöbel, men allmänheten ädel. Menigheten »vars smak är falsk eller vacklande, oförmögen att skilja det sanna sköna från det inbillade, enfalden från det låga, högheten från det svullna, naturen från det ostädade, och konsten från tvånget; vars hjärtan, slutligen, ofta äro uppfyllda av hat, ilska och avund mot alla belönade talanger.» Det är inte den utan »svenska konungahuset, som framlockat, uppmuntrat och belönat svenska snillen.» Därför är det sant men inte kryper när han hyllar kungen och huggar mot »menigheten». Thorilds, såvitt jag förstår korrekta svar, går ut på att

Menigheten är ej detsamma som allmänheten: men något ännu värdigare. Menigheten såges endast politiskt, är ädlare än *menige man*, och betyder folket satt emot sina styrande: *menigheten uppreste sig*, etc. Allmänheten däremot är familjärt, såges i anseende till vanliga samlevnaden, och sättes emot *privat*, *sällskap*, och *vars och ens hus*.

Kellgren är svag i medborgerlighet, som

påstår kungen vara det största snillet i landet, fortsätter Thorild, och mot att som sin högsta belöning räkna kungens gillande och glädja sig åt några få kännares bifall samt vara »nog lycklig att hava undandöjlit det mesta för hopen» svarar Thorild att belöningar från hovet kommer från ovidkommande biförtjänster, där fåfånga och smicker faller utslaget. »Folket är det väsende som är gjort för att belöna förträffligheten.» Snillena skall naturligtvis inte håna folket för dess okunnighet, en upplysningsman skall upplysa. Kellgrens aristokratiska åthävor, »sin självhets lilla älskvärda hela» var ju för intelligensdemokraten Thorild en oändlig litenhet.

Thorilds verksamhet syftar till att upplösa kittet i samhällsfogarna, störta aristokratin och införa medborgerliga rättigheter, han fortsätter med det fram över 80-talet, kräver tex absolut tryckfrihet i *Om det allmänna förståndets frihet* vid riksdagen 1786, men hans idéer får inte tillräcklig resonans hos någon större skara, det tycks som hans offentliga verksamhet inte förändrat ett något. Harmen kommer till, och han beslutar att fara till England för att få en större publik, men hans engelska skrifter

gjorde ingen vidare succé. Återkommen till hemlandet 1790 jublar han dock. Franska revolutionen gick över aristokraterna; härmen hade gripit massorna. De falska banden sprang.

VIII

I Thorilds föreställningar hade naturen som förebild en stor kraft.

Till en vän som blivit prästvigd skriver han att »jag otrogen dyrkar gud i naturens ljus och ser icke annat än ofullkomligheter och vidskepelser i det gudaväsen, du tillbeder.» Naturen är fullkomlig. Mitt i Stockholm där han bor finner han sig »instängd här i detta nästet mellan takvinklar, galler och skorstenar», här »förekommer jag mig som en fångslad fågel.» Men så flyttar han ut på Kungsholmen, då nästan landsbygd: »Jag har landet, skogen, friheten, den vises sällhet omkring mig.» Skogen och friheten, det är synonymmer, som hos så många andra svenskar. »Upplandet, skogarna! Där är man likväl i sitt fädernesland, svensk, lycklig! Du skulle sett mig, känt min förtjusning, när jag första aftonen såg solen gå ned här i detta Glysivall, där jag med Ossian kan tycka hjältarnas skuggor vandra omkring mig på en skogshöjd i den vilda, aldring ohelgade naturen.» Glysivall det är ju ett nordiskt Shangri-la från hedenhöns, Odins-aker i vår mytologi.

»Min kritik är mera ur naturen» säger han »där alla förhållanden måste vara sanna och rena: och där en komplimang är någonting löjligt.» Ni vet väl att »på upprorets standar står — friheten! i konungarnas försäkningar står friheten! Men den är varken ett ljumt ord till de svaga, eller ett vilt skri till de starka; utan en ren, sann och hög naturens rättighet.» Newtons upptäckter beskrev, vilket Thorild framhåller, hela det omätliga världssystemet likt en stor balans. Och för alla oppositionella grupper, som förnam staten i egenskap av en utpressande och njugg makt,

som krävde prestationer men inget givigen, och som var präglad av vrånghet

och våld, måste naturen ha framstått som tillvarons goda sida, det bestående privilegiesamhället som dess onda. Den ena harmonisk och slösande, den andra motsättningsfylld och girig. I samhället reste sig krafterna mot varandra i en kamp, som hotade bryta sönder all ordning; i naturen flöt de samman i en harmonisk samverkan, som bar hela världar. Varje skildring av naturens harmoni utgjorde i sig en kritik av samhallets disharmoni. Så grep oppositionen lidelsefullt efter den nya värld, som vetenskapsmännen upptäckt och som i sig var en sedelärande bild för det ofullkomliga samhälle, vars tryck den kände och som den hatade. Naturforskningen blev i sig själv en mot privilegiesamhället destruktiv kraft, då den klaggjorde att tillvarons grund var harmoni och ordning. Så blev läran om naturen en politisk ideologi. (Per Nyström: Thomas Thorilds lära om harmonin och des idéhistoriska bakgrund)

Thorild får konkretisera:

Som samhället icke är annat än naturens tillstånd i sin fullkomlighet, så är också dess lagar icke annat än naturens. Den sorgfälliga skillnaden mellan naturen och samhällsrätten är därför en halvhet i lärarens förstånd. Därför är alla de borgerliga lagar, som icke grundar sig i naturen, i dess eviga regler för ve och väl mer eller mindre ursinnigheter. Text adelsbörden, det prästerliga enväldet i religionen och förmuftet. Av sådana lagar vimla likväl alla samhällsrätter; och de upphöra icke förrän filosofer, naturens kännare och lärare, hinna sprida upplysningen. — Efter naturen bör då ett samhälle inrättas. Det helas bestånd vare första lagen. Var enskild del så litet tryckas som möjligt.

Följaktligen angriper Thorild Rousseaus kontraktslära, att staten uppkommit genom någon sorts överenskommelse männi-

skorna emellan. Den är naturvuxen, dvs uppkommen ur arbetsdelning.

Kjellgren kan karaktäriseras som mekanisk materialist; materialist då han liksom de franska upplysningsfilosoferna såg text människan som en produkt av sin omgivning, mekanisk då samma människa är ett offer för denna omvärld med ringa möjligheter att påverka den. Thorild däremot går utöver denna tidens gängse framstegsfilosofi, det gör han med sitt kraft-begrepp, dynamiken och förvandlingarna i naturens stora harmoni. Förvisso tillhörde han den idétrömning som kallats storm und drang, upplysningsens sista position innan romantiken bryter igenom. »Ett koncentrerat uttryck för rörelsens särart» säger Stellan Arvidson, är den obändiga kraften, trotsat mot världsoordningen och konventionerna, upproret (Svensk storm und drang).

Om den ena polen i ting och tillvaro är harmoni, så är den andra kraft.

Kraft och harmoni förklarar hela naturen. Kraft det är verkan av ett tings eller ett levande väsens inre förmåga, liv. Av dynamiken, känslan eller »gud»; men då är Thorilds gud inte någon dirigent med takt-pinne, utan ett allomfattande något som finns inneslutet i varje ting, i vareviga varelse. (Denna åskådning kallas panteism.) Och i naturen är *sfört* och kraft detsamma. Ordet stöt betyder dock inte detsamma som när man skjuter iväg en biljardboll, impuls till hastig förvandling är ungefär vad han menar.

Felet överhetens filosofiska uroxar gör när man söker efter naturens lagar »består i att döma något efter för höga eller för låga, för inskränkta eller för allmänna, regler — det är — ur sitt sammanhang.» Efter en läsning av »de gables hävder» instämmer han: »Allt hos dem materialism, panteism.» Rakt opp och ner påstår han också att ingenting kan tänkas utan det som *är*, ty det vore ett *intet*. Han hånar de filosofiska idealisterna:

Såsom med naturen, har man och gjort med människan: funnit dess inre krafter och förmögenheter outgrundliga; skiljt dem ifrån den kroppsliga organisationen och därav skapat en ande, en själ.

Och i naturens processer finns ingen frihet, blott nödvändighet. De mekaniska materialisterna får också på huden, han ber dem att inte vara så enfaldiga inbilla sig det »mekanismen kan ge krafter, den kan endast sätta i verksamhet naturens.»

I naturen har Thorild noterat drag av vad vi efter Hegel och marxismen kallar dialektik: Naturen själv och dess verkan är oändlig, allt är en kampplats och rörelsen nödvändig. Utan strid och förening, liv och värld vore *intet*. Motsatserna i ting och varelse förvandlar dem eller sätter dem i rörelse: detta uppkommer antingen genom en inre *sfört* eller yttre påverkan, något som stöter. Vad som blir bestämmande förklarar han så här:

Liv kan icke tänkas utan rörelse: rörelse icke utan ett mer eller mindre (ty lika gör vila, död; all rörelse omöjlig): ett mer och ett mindre icke, utan att det senare viker för det förra; då de verka på varann.

Dessutom är tingen lika icke i sin varelse utan i sin princip. Intet är bestående utan lever blott i sina motsättningar: »Allt succession, reproduction — gående liv — dö och födas, samlas och skingras, skapas, förstörs.» Men varelsen är också mer än en dess atom, säger han, en varelse är annat än summan av dess beståndsdelar. Tag bort från en människa, polemiserar han, andra hälften av livet och nöjet (det är döden och smärtan) — och hela vår varelse är ett vilande, smaklöst *intet*. Allt uppkommer av verkan och motverkan, och: rörelsen för-gås icke utan förvandlas.

Lenin skrev en gång: »Dialektik i egentlig mening är studiet av motsägelsen i tingens själva väsen.» Sådana studier har Thorild uppenbarligen bedrivit.

IX

Halvt ironiskt skriver Thomas Thorild om skriftställaren Thorild:

Jag hade blott en stor oföränderlig tanke i livet: *Att förklara hela naturen och reformera hela världen.*

Allt vad jag tänkte och gjorde var till detta mål.

Jag ville upprätta allt *sant* och *sfört*. All min äreinghet var varken mer eller mindre.

Jag var antingen den störste eller den högmödigaste av alla dödeliga.

— När jag skrivit de 5 första raderna av *Passionerna*, sade jag till mig själv: *Så gott som något poem i världen!* och tänkte på Plato, Lucretius, Pope. (Vid 20 år) ...

De olycklige, de lidande vore mina helgon.

Men planen höll inte riktigt, ty som Axel Danielsson framhöll i en artikel om Strindberg

Att vara en stor svensk man har i alla tider betydligt icke få rum i Sverige, icke få dagligt bröd i Sverige, att mista sitt anseende som värdig samhällsmedlem i Sverige och nödgas gå i tvungen eller frivillig landsflykt ut i den stora världen, där människorna icke äro så hätska på storheten eller så rädda för litet välförtjänt ris som häruppe i »årens och hjältarnas» land. Thomas Thorild, Emanuel Swedenborg, Carl Jonas Love Almqvist m fl ha långt före detta provat på, vad det vill säga att växa upp med stora slagna tankar i det trånga Sverige och i vår tid håller en av deras själsfränder som bäst på att pröva det — August Strindberg. (Svensk socialistisk litteraturkritik)

Förklaringsgrunden kan tillhandahållas av själsfränden:

Thomas Thorild, den nya tidens man, som om han haft en bättre beredd jordmån, kunnat verka mera än han gjorde och, om han icke blivit lämnad så ensam av liktänkande, kunnat hålla stånd mot det i gyllene kedjor hållna koppel, som hetsades mot honom. (Strindberg: Svenska Folket II)

Av de två grupper som skulle ha kunnat bära upp honom, utgöra jordmänen, var den unga borgarklassen icke-revolutionär, dvs svag, då den från 1680 fått sina krav successivt tillgodosedda; bönderna och de »olycklige» hade ännu inte rest sig, hämtat sig från det förfärliga nederlaget 1743, vilket väl skedd först på 1830-talet, trots segern i privilegiestriden 1789. De var ännu inte en läsande publik.

Kopplets omdöme låter så här: »Tomt, uppspannt, gallimatiskt i begrepp och löjligt svällande av flera sidors hopsökta utrop ... bjuder trots åt smak, ordning och tankelagar.» (Hovslinken Leopold)

Thorild betraktades och betraktas av aristokraterna som ett djävulens onda, som en regellös, excentrisk himlastormare, en upprorsmakare, som bekämpar inte endast den vedertagna smaken, utan även förnuftet. Alltså, noga taget, överklassens smak, överklassens förnuft. Den smak och det förnuft som skall skydda dem från underklassens och Thorilds *harm*.

Numera tycks det dock i det närmaste vara ofarligt att tassa runt kring denne store förkämpe för en fri mänsklighet, men att gå in i kärnan gör man ej. Där finns alltför farligt gods. Och fortfarande är det inte ovanligt att höra aristokraterna spöka: I Ny svensk illustrerad litteraturhistoria ojas det våldeliga över Thorilds dristiga kamplyne som dominerar hans andliga utrustning vilket dessutom kommer *messt* till talls i hans tryckta skrifter. Ack, ack, ack

Fritz von Dardel

av Gun Kessle

stod således i att vara radikal, samt att agitera denna radikalism på ett för menigheten begripligt sätt. Det är detta man inte kan förlåta honom. Också hans »otjjenliga skrifsätt» väcker raseri.

Därför hålls han fortfarande okänd i det trånga Sverige.

Behandlingen Thorild råkade ut för när ett urval av hans skrifter skulle ges ut på 1960-talet illustrerar också detta. Inledaren deklarerade att hon ingenting begrep; eftersom syftet med hans ord var att uppenbara och förändra sin tids verklighet, och denna verklighet nu ligger långt borta och för henne obegriplig, är hans verk nästan bara

Isliska politiska stridsskrifter, grovt otidiga utfall mot personliga (!) motståndare, inlägg i dagens nationalekonomiska, politiska och litterära debatt angående frågor som värdet av ståndsräkningen, av riksgäldsmyntet eller av kritik av långesedan förgåtina pekoralist. (Viveka Heyman: Thomas Thorild, Utopier, dikter, prosadikter)

Därtill kom, naturligtvis, att nära nog alla starka saker Thorild skrev, inte fanns med i urvalet. Och sådana skall handha vårt litterära arv. Ett Thorildskt kraftord vore här på sin plats. Fånar.

Nåväl, varför sucka över okunnighet och dumhet i förening, det Thorildska arvet har likväl förts vidare till oss genom Almqvists och Strindbergs och Vilhelm Mobergs författarskap. ●

Not:

Thorildcitatet är tagna ur Svenska Vitterhetsamfundets utgåva av hans samlade skrifter. Stavningen är moderniserad men inte ordformerna, då jag inte velat förstöra rytmen i språket.

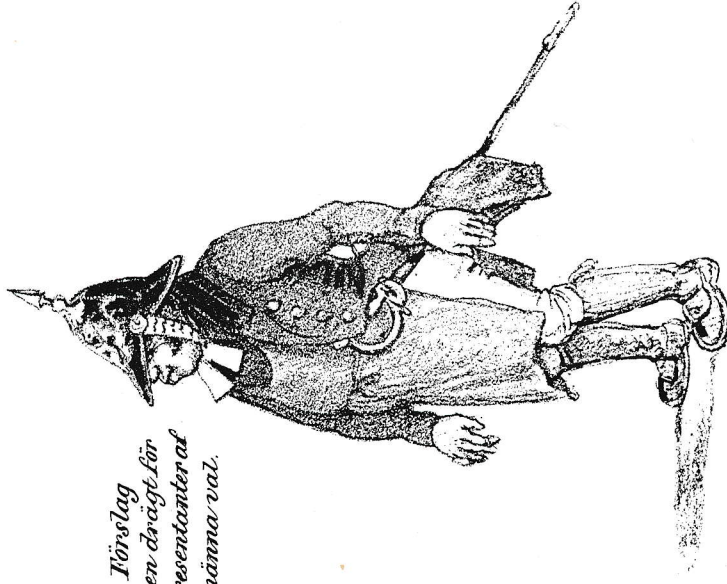
Denna attityd mot yttervärlden som opponent, reformator, agitator gör knappast full rättvisa åt hans väsens rika register. Vill man söka fatta honom som han innerst inne (!) var, skall man i stället gå till de opolemiska delarna av hans författarskap: de tidiga Heurlinbrevnen, Passionerna och några rent personliga bekännelser, ännu ottryckta under hans livstid.

Å så sött, och så litet, ville jag med Thorild utbrista. Det ofarliga bleka, det duger, men det där andra är förfärligt, trots att det som Sverker Ek vill sudda ut ur författarskapet, *Över tryckfriheten och samhällets styrka, Harmen, En kritik över kritiker och Om kvinnokönets naturliga höghet* tillhör det skönaste som finns skrivet på svenska. Det enda detta visar, förutom professors dåliga smak, är att all litteratursyn är klassbestämd, Thorilds verksamhet kan inte heller idag behaga en aristokratiskt sinnad litteraturprofessor. Kopplet är sig likt. Sverker Eks sammanfattning fortsätter:

Där är Thorild sådan han kunde vara då ingen utmanat honom och då han inte behövde engagera sig i debatt med motståndare. I dem möter man en mystiker (!), en skådare men också den bittra verklighetens övervinnare, en som velat besegra livet.

Detta låter mera som en trött professors unkna sjäsliv, ger han inte här kanhända sitt eget porträtt. Att Thorild överhuvud skulle komma på tanken att kalla verkligheten bitter i allmänhet är något så fånigt att det blott kan ha grott upp i en professors hjärna, vilken förlorat kontakten med vad Thorild kallade »tingens klara verklighet.» »Jag var i rörelse, i eld för det minsta av sant eller skönt», säger Thorild om sig själv. »Det sanna! Det verkliga! — Resten är strunt.»

Ständigt uppmanar han till civilkurage. Ni har er själva att skylla om ni blivit slavar: ni gav efter för makten! Hans brott be-

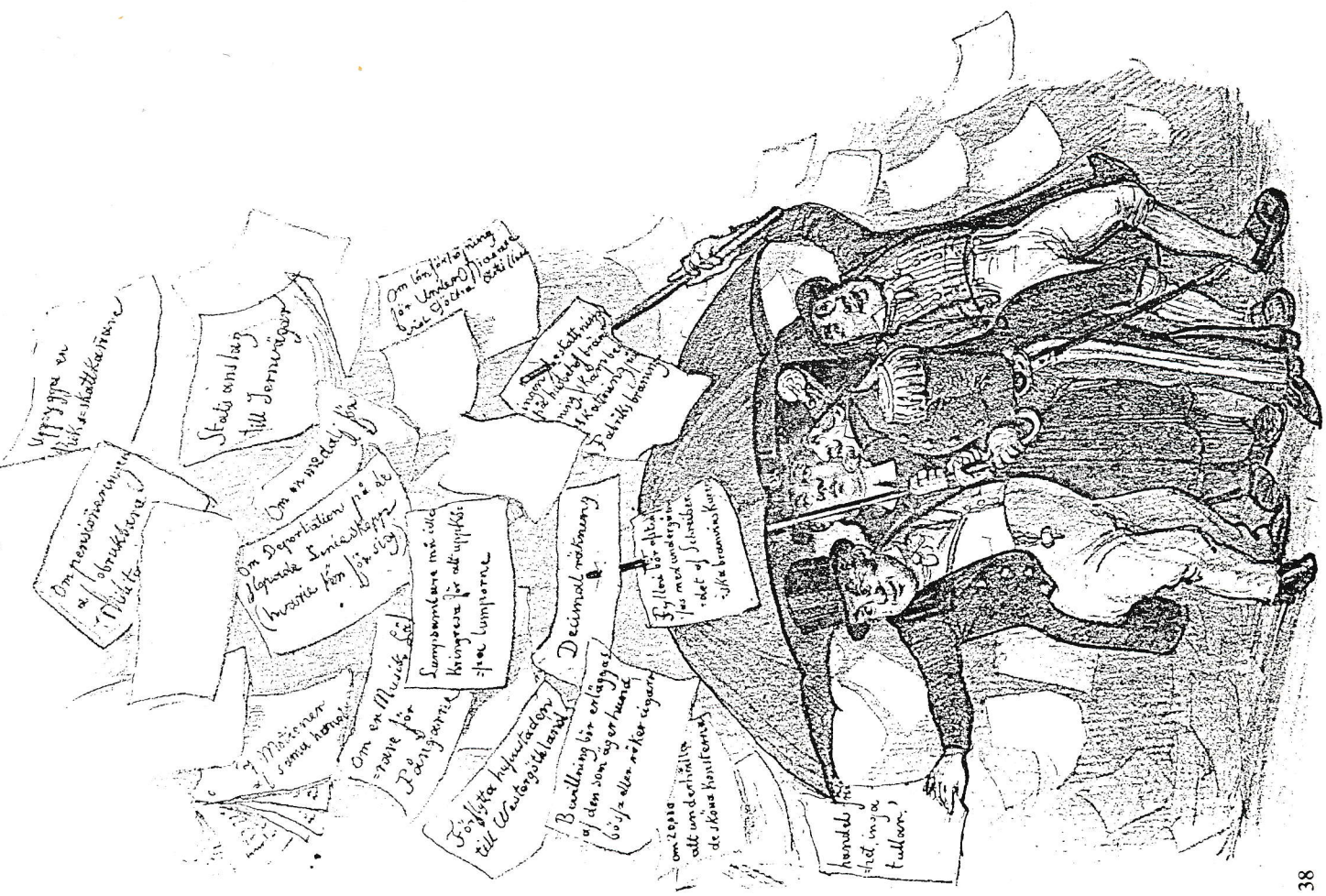

*Törslag
till en dröigt för
representanter af
allmänna val.*

□ Gun Kessle skriver om Fritz von Dardel. De bilder som vi tar med här återger hovets och officerskretsarnas syn på folkbildning och folkrepresentation.

Det svenska sjuttonhundratalet hade en stor karikatyrtecknare med sociala perspektiv: Augustin Ehrensvärd (1710 - 1772) och adertonhundratalet inleddes med en annan som ibland nått upp i närheten av Goyas visioner: Johan Tobias Sergel (1740 - 1814). Albert Engström som avslutar adertonhundratalet och inleder nittonhundratalet var ingen dålig tecknare även om han var manierad och lite torr. Men hans kolvingfigur är en rätt motbudande brackig bild av underklassen och han var en av sin tids mest envetna anisemiter. Bara den som undviker att se efter i de gamla tid-

Nationens regnet.

ningarna kan undgå den pinsamma sanningen att det inte varken i Tyskland eller Frankrike i anständig press fanns en så ihärdig och masspridd antisemitisk agitation som den Albert Engströmska i Sverige.

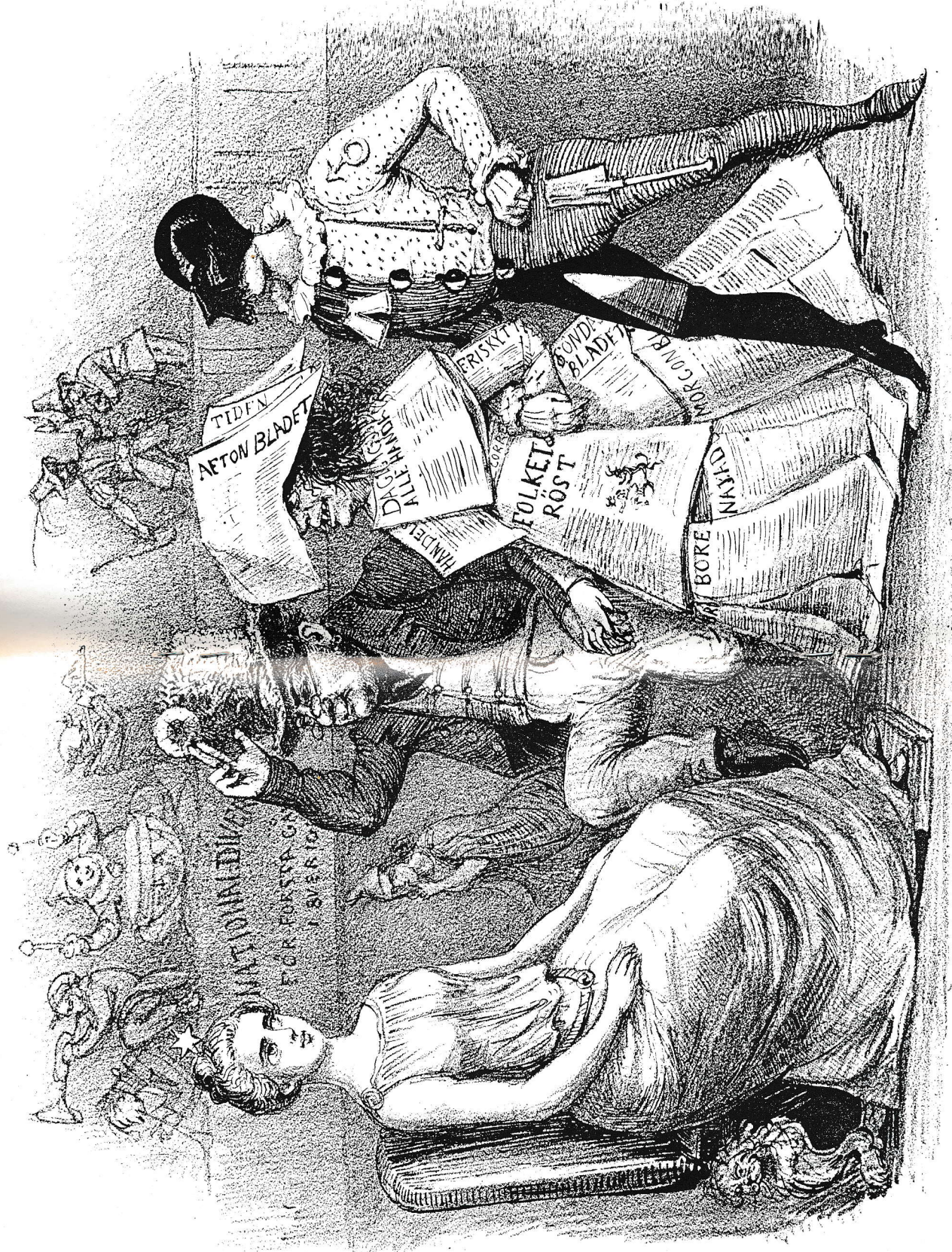
Den ende svenske karikatyrtecknare under adertonhundratalet som är av intresse är Fritz von Dardel (1817 - 1901). Men

hans bilder är entydigt och gammaldags reaktionära och han var fransktalande och född i Neuchatel och kom till Sverige för att bli officer som sextonåring och lärde sig aldrig egentligen svenska språket. Han var officer, diplomat, hovman och vän till Karl XV.

Han var livet ut en bildad amatör. Han

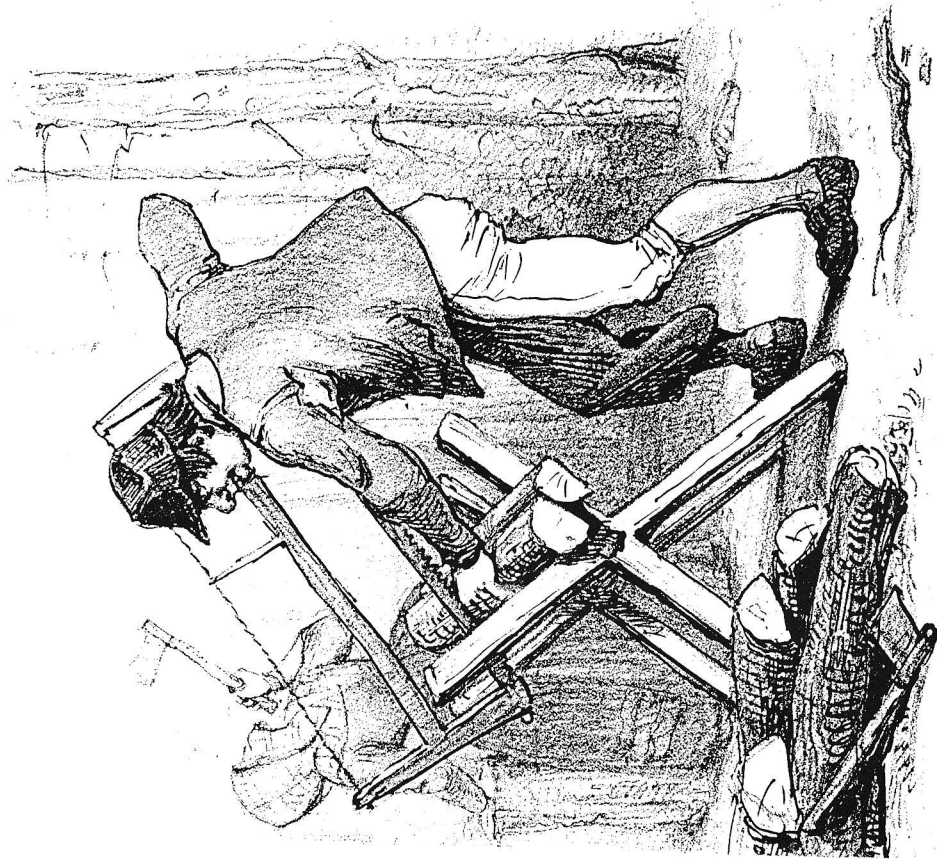
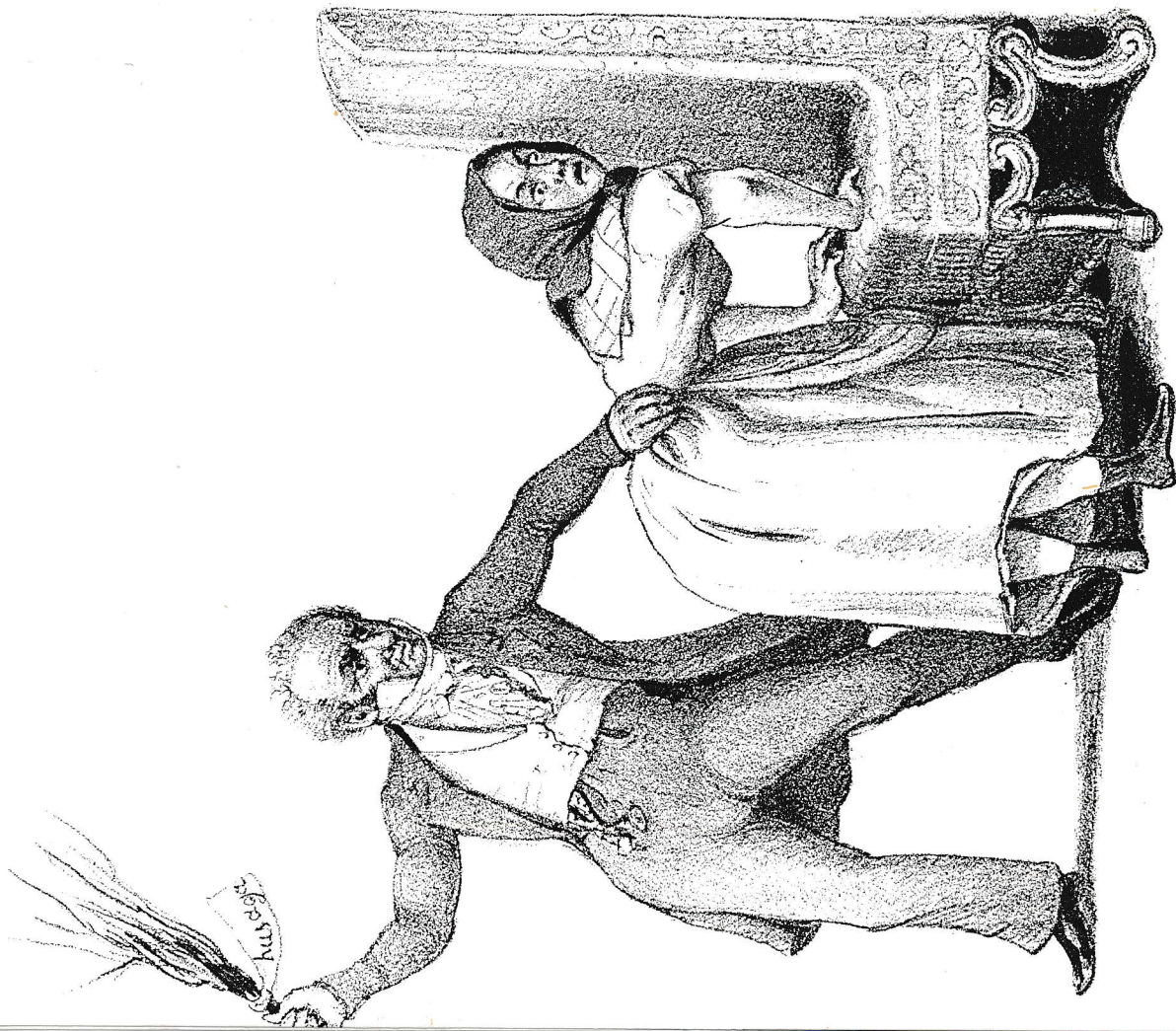

En Riksdagsman som lägar att han får litet inflytande före plenum

*Skall det vara klassad eller allmänna vid?
 Jag förlitar mig till nästa tour.*

En sträng konservativ Herre!

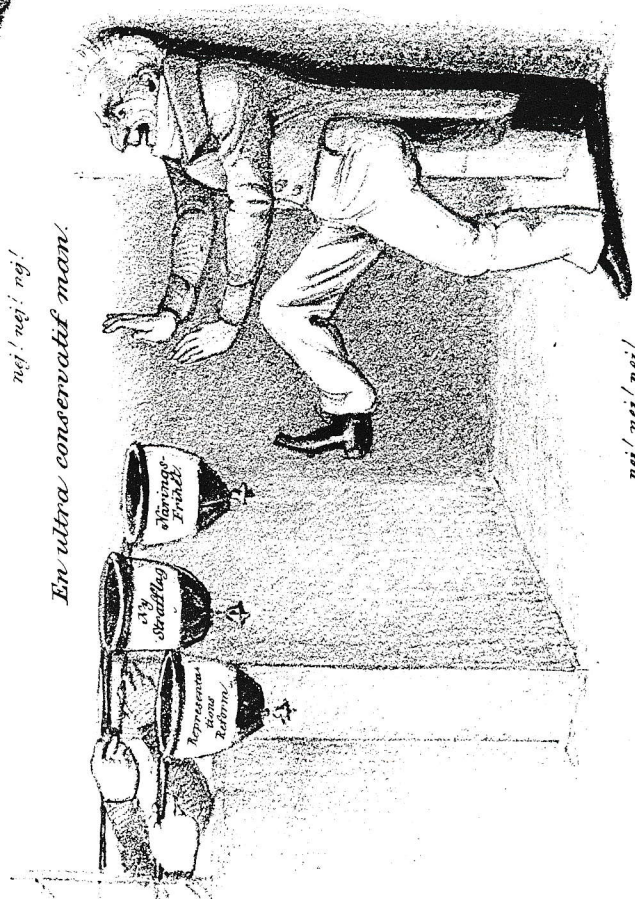

I denna motion förenar sig hela standet.

En ultra liberal man.

nej! nej! nej!
En ultra konservativ man.

nej! nej! nej!

En kommunist.

Jag fryser och vill ha hälften af din tuhubb.

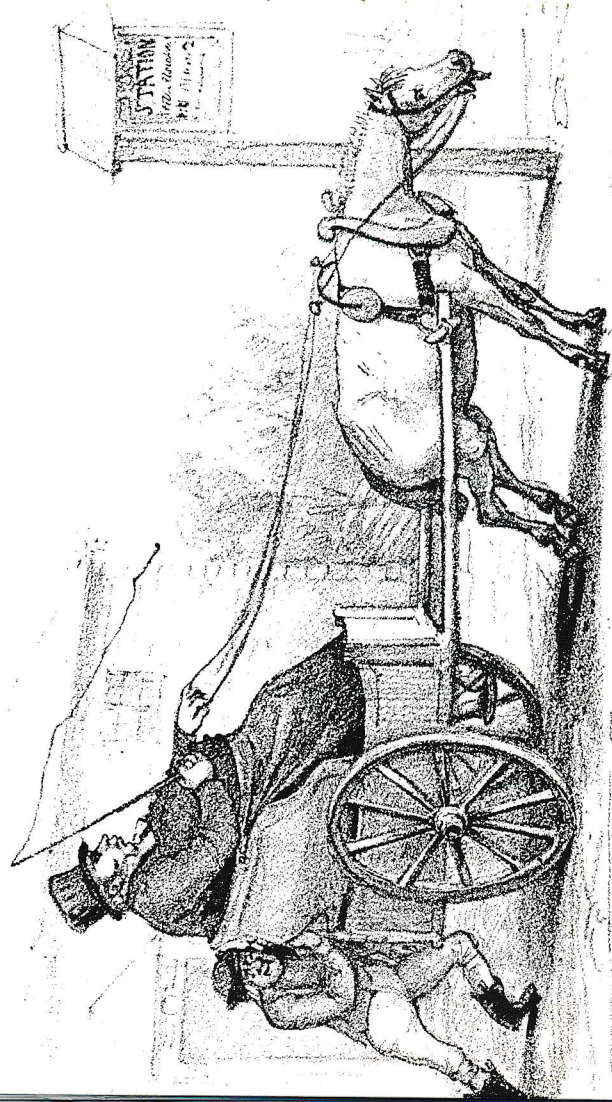
gick ett tag på målarskola i Paris. Hans skämtbilder är också en svensk återspeglning av franska karikatyrer i *Charivari*. Han publicerade dem i litograferade serier och i pressen. När han var svensk militärattaché i Paris på Napoleon III:s tid publicerade han sig också i fransk skämtpress. Så småningom blev han på grund av sitt konstintresse också överintendent och preses för

Konstakademien. Han var den som styrde de kungliga konstinköpen.

Dessa bilder återger hovets och officerskretsarnas syn på folkbildning och folkrepresentation. De är tagna ur *Teckningar ur dagens händelser* som han anonymt lät ge ut på de bonnierska förlagen 1848-1852. ●

Gun Kessle

En skottationär man!

Saxen och leendet

En novell av den albanske författaren

Dimitër S. Shuteriqi

□ Vid den tiden då Fan Nolis översättning av *Don Quijote* kom till Albanien, höll jag på och läste Nya tidens historia på lyséet. Den europeiska renässansen, som inleddes under Skanderbergs livstid, beaktades som Nya tidens början. Det var en tid av våldsamma konfrontationer mellan medeltida åskådningar och ett fritt tänkande. När jag gick i skolan på 30-talet var Albanien för sin del ett andra Turkiet, med en sultan i toppen och med hycklare och rucklare i kyrka och moské.

Don Quijote på albanska ställde till en hel del rabalder, när boken nådde oss. (Fan Noli var verksam som biskop för ortodoxa albaner i USA efter att hans regering stötsats med vapenmakt av Ahmed Zogu, senare kung Zog. Övers. anm.) Det sades att Noli med sin översättning ville brännmärka Zogs regim. Om den saken visste jag inte så mycket då. Jag läste *Don Quijote* på franska, och jag skrattade mig halvt förärvad åt alla hans äventyr men utan att tränga på djupet i det som Cervantes skrivit. Den albanska versionen fick jag inte tag i då.

Så en dag år 1934 befann jag mig i Tirana och begav mig då till Nationalbiblioteket för att söka efter någon bok. Biblioteket hade ett stortligt namn, men längre än till namnet räckte inte storslagenheten. Där fanns endast en mindre del av de böcker, som utgivits på albanska språket.

Bibliotekarien, en lång och mager gubbe med glasögonen hängande på nästippen, satt och läste på sin expedition, vars dörr stod öppen. Han sa att de tyvärr inte hade den bok jag ville ha och såg beklagande på mig, samtidigt som han gjorde en handrörelse som säkerligen betydde ”vad ska man göra åt eländet?”. Men bibliotekarien ver-

kade samtidigt omtänksam och vänlig. Att jag kom så tidigt på morgonen, klockan åtta, räknades tydligen till min fördel som tecken på stort läsintrisse. Läsesalen var helt tom; uppenbarligen var det ovanligt med så tidiga besökare.

— Har du läst den här boken? Bibliotekarien räckte mig boken han just höll på att läsa. Det var *Don Quijote* på albanska.

Nyfiken tog jag boken ur hans händer och berättade samtidigt att jag redan läst den på franska.

Han sade sig glad att höra att jag kunde läsa sådana verk på det språket och lyckönskade mig till det.

— Lika fullt bör du läsa den också på albanska, fortsatte bibliotekarien. — Biskopen gör mästerliga översättningar, inte sant?

Jag svarade att jag hade tyckt mycket om *Julius Caesars* och *Förbannad jord*, som Noli översatt till albanska.

— Här har du en spanjor, som är ett stråvassare än Ibanez. Har du tid, så sätt dig här och läs så länge du har lust.

Jag var inte sen att följa hans uppmaning. Men när jag började bläddra i boken, märkte jag genast, att någon hade klippt bort förordet. Jag skyndade mig tillbaka till bibliotekarien och berättade att boken hade blivit stympad. Han gav mig en nedslagen blick och sa:

— Tyvärr! Den såg ut så här, när vi fick den med posten. Någonstans, du kanske kan gissa var, har de klippt bort förordet med sax.

Bibliotekarien räckte mig boken på nytt, och jag gick och satte mig i rummet bredvid, ensam med fem-sex bord och en tom hylla. Jag var ordentligt förargad.

Har du fått lära dig i skolan vad inkvisitionen var för något?

Jag nickade.

— Det var inte lätt att ge ut böcker under de hundra år det ovärdet rasade, varken medan författarna levde eller efteråt. Därför...

Han avbröt sig. Jag tänkte på den tid, då kyrkan brände böcker och människor på bål. En av dem var Giordano Bruno, den berömda italienske filosofen. Vårst var terrorism i Spanien. Det hade inte historieböckerna dolt för oss. Men med ens gick det upp för mig: saxen och kattarbålet var samma sak. Sambandet stod helt klart för mig.

När jag läste Nolis förord behövde jag inga ytterligare förklaringar. Men orden "inkvisition" stod inte omnämnt där, och jag tänkte för mig själv att det nog borde funnits med. Hur det nu var med den saken, så var nog Noli kompetent att avgöra det själv. Jag läste boken och i min fantasi såg jag travar av ved, där böcker och människor brändes. Jag såg despoter, präster och munkar i sina kåpor och med krucifix i händerna. Och mitt i allsammans en vidrig sax, som klippte och klippte. Bakom dem kung Zogs struntförnåma leende. *Don Quijote* fick mig inte att skratta den här gången. Boken brände mina händer.

För bara några dagar sedan läste jag en artikel, som Noli skrev längre fram i livet och där han närmare utvecklar sina tankar om Riddaren från la Mancha och om Sancho Panza. Men inte heller där nämnde han något om inkvisitionen. Däremot såg vi här något om inkvisitionen. Cervantes berättades om de trakasserier Cervantes råkade ut för genom det han skrivit. Jag mindes mina ungdomsår och upplevde inkvisitionens ångest. På nytt kände jag hur bibliotikarien stod bredvid mig och sade:

— Det här har Noli lyckats verkligen bra med!

Och sedan:

— De skulle vilja klippa av honom tungan, därför klipper de bort förordet. Och i Tyskland bränner man böcker. De vill förbättra världen....

Jag såg på honom djupt gripen, jag skulde rent av vilja omfamna honom och kyssa hans händer. Han försvann och jag lovade mig själv:

"Om de också hotade att skära av mig min tunga skulle jag aldrig avslöja, att jag läst boken här, med förordet på plats!"

Jag minns ännu hur bibliotekarien vände sig om, såg på mig med sina små ögon och sade:

— Min intuition och mina ögon har aldrig svikit eller bedragit mig, aldrig. Han uttalade orden långsamt och eftertryckligt. — Var kommer du ifrån, gossen min, du som är en sådan bokvän?

— Från Elbasan.

— Och vad heter din far?

När jag berättat det, utropade han:

— Å, vi är gamla vänner, han och jag! Har du inte reda på att Noli skickat honom den här boken men att posten aldrig lämnade ut den till honom?

Jag hade inte hört ett ljud om saken men sade ändå:

— Jo, jag vet.

— Ta den här boken, sa bibliotikarien och stoppade *Don Quijote* under min arm innanför rocken. — Läs den tillsammans med din pappa. Om ni har samma intuition och samma ögon som jag, så lämna den sedan till andra. Utan risker kan man inte leva. Hur skulle man kunna utträta något gott, om man inte tog en risk då och då? Han rörde fingrarna likt en sax som klipper.

Jag frågade honom aldrig, varför inte Noli skrivit om inkvisitionen. Om jag hade frågat skulle han säkert svarat, att det var tillräckligt för Noli att syssla med Riddaren av den sorgliga skepnaden och hans vapendragare, och mer än så var det inte.

Zog log sitt sluga leende från porträttet upp på väggen. Jag såg bara saxen.

Översättning från albanska:
Ullmar Qvick

illustration: Magnus Semundsson med lån av Hieronymus Bosch

En kort stund därefter kom bibliotekarien in i lärummet och räckte mig en bok — likadan som den jag satt och läste i men med förordet på plats! Jag hade ingen

aning om hur han kunnat skaffa fram ett obeskuret exemplar, men här var det i alla fall. Med ett bittersmåleende sa han:
— Cervantes levde under inkvisitionen.

Per Wikberg och filmen om Sulfat

av Sigurd Klockare

□ Författaren och f SIA-redaktören Sigurd Klockare berättar här om en bortglömd arbetarförfattare, Per Wikberg, och filmatiseringen av en av dennes böcker, *Sulfat*, från 1942.

Per Wikberg finns inte omnämnd i *Litteraturhandboken*. Vem var Per Wikberg? Svaret blir:

Per Wikberg var född 1901 och dog 1971. Född i Skogs socken hade han påhugg som kolare och skogsarbetare innan han blev fabriksarbetare och var en tid fiskardräng samt deltog i järnvägsbygget Gävle - Söderhamn. Vid sulfatfabriken i Norrsundet var han lutberedare och de sista åren portvakt. Hans första bok, *Sulfat*, gavs ut av Folket i Bild 1942. De fem senare var *Kristin* 1944, *De bröto bygd* 1945, *Vindfätle* 1948, *Rävspel* 1951 och *Frost i gryning* 1952.

När *Sulfat* var under tryckning ringde Einar Elbe på Fib:s förlag och gjorde mig uppmärksam på Per Wikberg. Jag åkte upp till Norrsundet och gjorde ett reportage om den debuterande fabriksarbetaren i SIA.

Sulfat filmades 1944 av Ivar Johansson på uppdrag av Lux film och Sveriges Folkiografer med Karl Kilbom i spetsen. Av okänd anledning döptes filmen till *Skogen är vår arvedel*, en titel med kvasiromantisk klang, som tydligen ansågs vara mera säljande än *Sulfat* som inte alla visste vad det var.

Filmen inspelades vid Marmaverken utanför Söderhamn. Flera fabriker hade avböjt när de tillfrågats om att ställa inspelningsplats till förfogande. Bokens handling ansågs för kontroversiell.

Filmens manuskript hade gjorts av Ivar Johansson. Från inspelningen hade SIA ett reportage och en intervju med Per Wikberg som sett ett avsnitt där motsättningarna mellan fabriksledningen och arbetarna togs ned. I uppgörelsen mellan parterna framställs chefen ingenjör Carlmark som mycket välvillig. Per Wikberg sa när han fått se avsnittet:

— Filmens ingenjör Carlmark, liknar inte min Carlmark det minsta, han som t o m vägrade en nödställd sjukskjuts. Jag har inte heller på något sätt blivit rådförd eller fått tillfälle att framlägga mina synpunkter.

Detta stod i SIA i början av april 1944. Den 21 augusti hade filmen premiär i Söderhamn, dit SIA och dagspressen var inbjuden.

Kilbom som läst Wikbergs uttalande i SIA var nervös. När vi kom till Söderhamn kom jag underfund med att man inte kunde undgå att inbjuda Per Wikberg till premiären. Jag berättade för Nils Edgren från Morgon-Tidningen, som samma år bytt namn från Socialdemokraten, om kontroversen med Per Wikberg. Sämt kallas visst att mygla. Samfällt krävde vi att Per Wikberg skulle bli med på presskonferensen. Innan dess hann Nils Edgren intervjua ho-

nom. Kilbom var bekymrad och påminde om att Pappers stod som ekonomisk garant för att filmen skulle gå ihop. Vad han menade att påminna mig om det vet jag inte. Filmen gick ihop och Pappers behövde inte betala.

Någon undrar kanske varför just Marna-Långrorörs sulfatfabrik blev inspelningsplats. Det var ju här en strejk 1931 gav anledning till de sympatistrejker i Ådalen som fanns i bakgrunden till Ådalsändelserna. Fabriken hade sedan länge en ny ägare. Versteegh sålde sitt aktieinnehav i början av 1931 till Skandinaviska banken. Ny direktör var en man som hette Möller som tydligen ville reparera fabrikenns anseende. Ivar Johanssons filmanuskript åter speglade andan på arbetsmarknaden efter Salsjöbadens, medan händelserna i Per Wikbergs roman utspelas under en tid då motsättningarna var hårda. Förstamajtalaren med Fabian Månsson som förebild framstår som en bjärt kontrast till den försönlige förhandlingstonen med fabrikschefen.

Några av Marmaverkens arbetare medverkade som skådespelare. Fackföreningens sekreterare Elimar Skeppström hade rollen som filmens Linder och Jonas Eriksson från Marmaverken var filmens språngarbas Snusen.

Vad mera finns att säga om Per Wikberg?

Hans böcker kom ut under en tid då det var inne med en formförmelse inom skönlitteraturen med hårdkokta amerikaner John Steinbeck, William Faulkner, Erskine Caldwell, James C Cain, John O Hara som

förebild för prosan och T S Eliot för lyriken.

De bröto bygd, som blivit krönikospel i Norrsundet, framkom 1954 i en pristävling anordnad av KF:s förlag. Tävligen gällde en skildring av folkrörelsernas genombrott i en bygd. Han delade första priset med Maj Hirdmans bok *Uppror i Järnbåtarnas land*. Om *Sulfat* skrev litteraturdocenten sedermera professorn Örjan Lindberger 1944 i Ord och Bild:

”Det är en debutbok av en norrländsk arbetare. Den förtjänar uppmärksamhet därför att den innehåller en levande sakkunnig skildring av en stor fabrik och arbetet på den. Det är ett motiv som eljest lyser med sin frånvaro i svensk prosa”.

Om *De bröto bygd*, skrev Åke Runnqvist i BLM 1946:

”I hans konstlösa utförande kommer tekniken lika tydligt till synes som om han bifogat en arbetsplan. Det hela är gott och aktingsvärt reportage, ganska säkert sammanhållet och i sina karga huvudsatser erinrande om den muntliga berättelsen i Norrland när den är som bäst. Men denna enkelhet, som utgör Wikbergs styrka på områden, där han är fullt hemma, i skildringen av föreningslivet, av stormnätter på en kobbekust utanför kusten, går på andra områden över i det naiva. Personteckningens schablonmässighet kan kanske motiveras med kollektivromanens krav, men om man skriver en roman 1945 bör man kanske utelämma kärlekshistorien, om man tänkt göra på samma sätt som unga

Selma Lagerlöf. Sådana utsvävningar är inte så talrika hos Wikberg och de kan förklara hans stora popularitet, varför det förefaller som det hederliga reportaget skulle ha sin publik.”

Per Wikbergs näst sista bok, *Rövspel* 1951, handlade om kommunala förtroendemän i de krisorgan som kom till under kriget. Wikberg hade själv kommunala uppdrag, som han avsåde sig när boken kom ut. Boken väckte ovilja i bygden och de som på ett eller annat sätt kände sig drabbade eller berörda kallade honom för bysnulle. Kritiserade gärna bolaget men inte de egna. I en artikel i Arbetarbladet skrev Per Wikberg att den som skriver kritiskt i Sverige drabbas på samma sätt fastän i mindre skala som Pasternak i Sovjet, som 1956 nödgades avsäga sig Nobelpriset i litteratur.

Om *Rövspel* skrev John Karlzen i *Perpektiv* 1951:

”Per Wikberg svänger inte moralistens pekpinne, utan ser med smätt roade blinkningar på det lysande eländet, han

tycks vara en erfaren och kallblodig herre som inte låter sig förbluffas... Som något stort epos kan inte boken betecknas, men den dämpade i grunden pessimistiska berättelsen kan man tryggt ge ett gott betyg. Den misantropiska grundsynen har en ödslighet och kraft som man blir imponerad av.

Sin sista bok *Frost i gryningen* 1952 hade han lämnat till förlaget innan de lokala angreppen mot *Rövspel* satte in och gjorde honom ledsen och nedbruten. När Rune M Lindgren besökte honom 1962 sa han att han inte planerade någon ny bok. Han hade fått veta att *Frost i gryningen* sålt dåligt (3 ex, Aro Andersson. Söd.h.k.29.5.76) och planerade ingen ny bok. Jobbet på fabriken tog på krafterna. ”Min stil är gammalmodig, säger han, jag hör hemma på trettioalet”. Han citerade därmed vad som sagts i recensioner skrivna av unga kritiker som bara erkände den nya vägen, influerade av Thorsten Jonsson, Karl Vennberg m fl. I dag skulle han ha mottagits på annat sätt.

Recensioner av Per Wikbergs böcker:

Sulfat, Roman, Stockholm 1942.

Rec. AB 25.10.42, GHT 25.11.42, NDA 25.10.42, Soc Dem 10.12.42, StT 15.12.42, SvD 7.11.42, Folklig kultur nr 21943. O o B 1944. s. 438.

Kristin, Roman, Stockholm 1944.

Rec. AB 13.11.44, AT 19.10.44, GHT 31.10.44, MT 30.10.44 StT 27.11.44, SvD 28.10.44.

De bröto bygd, Roman, Stockholm 1945.

Rec. AT 19.11.45, DN 19.11.45, GHT 19.1.46, MT 19.12.45, StT 15.11.45, SvD 25.11.45, SDS 16.11.45, UNT 17.11.45, BLM 1946 s. 267, Nya Argus 1946 s. 108f.

Siames till salu

novell av Kjell Samuelsson

—Albert! bad hon. Albert ... gå inte!

Men han gick. Över axeln gav han henne ett mjukt och löftesrikt leende till avsked. Sen gick han med spänstiga, nästan fjädrande steg uppför den oändliga molntrappan, upp mot det varma väntande ljuset. Signe fick vackert stanna kvar hon. Nere i det slibbigt blöta, som envist drog henne neråt.

— Albert! gnydde hon uppgivet. Mungiporna i det gulbleka ansiktet ryckte av besvikelse och smärta. Albert ... Så vaknade hon.

Att hon aldrig skulle bli fri från den där rysliga drömmen, som gjorde så ont. Det var ju ändå nästan tre år sedan han dog. Alltid samma visa. Albert med sitt eviga leende på väg mot något himmelskt underbart och hon kvar i dyn. Inte var det likt Albert att göra på det viset när han levde. Lämna henne ensam så där! Och nog kunde han väl säga någonting, någon enda gång. Inte bara det där hemlighetsfulla leendet. Om hon kunde begripa ...

En ny dag fylld med ensamhet och molande tytsnad väntade.

Vad kunde klockan vara? Hade tidningen kommit? Om hon skulle försöka att slumra om igen en stund. Tidningen ... Javisst, ja, det var idag, på hennes namnsdag, som annonsen skulle stå där!

— Miss Lou! ropade hon lågt. Strax hoppade en lång tanig katt ner från korgstolen, gled ljudlöst över tras mattorna och var med ett mjukt språng vid hennes sida. De torra ådriga händerna strök kattens rygg gång på gång.

— Kära Miss Lou, vad du är fin!

Hon satte sig med lite möda upp i sängen. Grått ljus silade in genom persiennerna. Förskiktigt sneglade hon bort mot dörrinkastet. Ingen tidning ännu. Låsglasögonen på näsan och den svarta gråslitna Bibeln i knät. Änglabokmärket någonstans i Psaltaren. Men inte blev det någon reda och inte blev det någon välsig-

nelse med det heliga Ordet den här morgonen. Signe tankar kunde inte hålla sig i styr, de flög oregerligt bort från Ordet till Annonsen och till vad den skulle föra med sig av idel behagliga ting.

Hon hade fått på sig kläderna, en klockad kjol i beige och en vit blus med ett myller av rysch-pysch. På bröstet hängde dagen till ära en klumpig ametisbrosh, hon fått av Albert på deras silverbröllop. Hon stod och mätte upp kaffet, då tidningsbudets tassande steg hördes ute i korridoren. Hon släppte vad hon hade för händer, men hejdade sig.

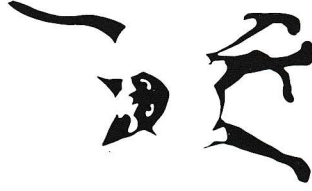
— Såja, gumma lilla, nu ska du ta det lugnt. Du har hela långa dagen på dig ...

Tidningen fick ligga kvar på dörrmattan, medan hon fortsatte med att göra i ordning sin och kattens frukost.

Hon drack sitt kaffe och hon åt sina två marmeladsmörgåsar utan att röra tidningen. Den låg pryddigt hopvikt bedvid den röda emaljerade kaffekannan.

Katten kom släntrande över köksgolvet och bort till Signe och strök sig mot ben liksom för att tacka för frukosten.

— Missan min, vad du är fin! sa Signe, satte sig lite rakare i stolen, tog på sig glasögonen och sträckte sig efter tidningen.

Först slog hon upp dödsannonserna. Nej, ingen hon kände. Igår var det två. Ivrigt bläddrade hon fram annonserna. Hade det blivit något fel? Hon kunde inte ... jo, där var den. Hennes egen annons. Halvhögt läste hon sakta och tydligt:

SIAMES TILL SALU

Pga ändrat boende säljes renrasig siames. Mkt fin stamtavla. OBS! Endast verklig kattvän göra sig besvär!
Tel. 011/12 15 53

Hon läste fem gånger till, suckade belåtet och vek nogsamt ihop tidsningen. Det skulle bli en fin namnsdag. Hon skulle få prata med många olika människor och hon skulle få tala om för dem hur fin Miss Lou var. Märkvärdigt vad hon kände sig lätt i hela kroppen, lederna lyd- de utan knot och jämmer. Kökslockan i vit och röd plast visade halv sju, den kunde gott skynda på lite. Kanske skulle hon lägga av telefonluren en timme eller så? Han som ringde först skulle inte tro att han var den ende spekulanten ... Jo, det blev nog bäst så. Hon fick tala sig lite. Hade ju hela långa dagen på sig.

När disken från frukosten var avklarad och när Kristi törnekrona, Mose stentavlor, hibiskus och de andra krukväxterna fått sin omvårdnad, gick Signe och la sig oväntat på sängen. Inte för att sova utan för att förbereda sig för dagen som låg framför. I tankarna gick hon igenom vad de många telefonsamtalen kunde förväntas innehålla.

Tjuo över sju steg Signe upp, gick bort till det enkla lilla skrivbordet i svartbetsad ek och la på telefonluren. Nästan genast skar en oförtruten signal tystnaden sönder och samman.

— Signe Larsson, svarade Signe med luren hårt tryckt mot örat. Jo, det stämmer. Jag är ägare till en siames, mycket förnämlig härstamning ... Först skulle jag väl tala om att Miss Lou, katen heter så, att Miss Lou antagligen redan ... är såld. Strax före er ringde en herre från Linköping ... ja och därför kan jag inte lova ... Men ni kanske vill veta lite om Miss Lou i alla fall? På mödernet ...

Samtalet varade nästan en kvart och slutade med att Signe lovade höra av sig om herrn från Linköping drog sig ur affären. Föremålet för alla superlativen, Miss Lou själv, pockade på mer påtaglig uppmärksamhet. Hon hoppade upp på skrivbordet och la sig lojt till rätta framför matte. Den brunsvarta, smala svansen låg sträckt längs hela sidan av kroppen, de

ljusblå ögonen stirrade oavvänt upp mot Signe.

— Sälja dig! muttrade Signe spefullt förnär- mad. Aldrig i livet.

Så blev hon nästan högtidlig i anletsdragen. — Vi ska leva samman tills döden skjifer oss åt! sa hon lågt, vände blicken inåt och kliade

kattillustrationer: Håkan Björning

Miss Lou sakta bak ena örat.

Signes kinder hade blivit aningen röda. G- rigt grep hon efter luren, då nästa telefonsignal kom. Dagen hade knappt börjat och många samtal skulle hon få, Det skulle bli en välsig- nad dag, Signe-dagen. ●

En ny musikhistoria

av *Margareta Zetterström*

- Margareta Zetterström skriver om *Europas musikhistoria — 1730*: »Jan Lings musikhistoria kommer att kunna fungera som standardverk och som ett ytterligt levande sådant.»

Det finns intellektuella som påstår sig vara ointresserade av musik och som tror att människorna genom historien uttryckt sina viktigaste tankar och känslor blott med språkets hjälp. Dessa musikaliskt likgiltiga menar att musiken bara är en bisak, en vac- ker bisak kanske men ändå någonting som den icke specialintresserade kan lämna åt sidan när han eller hon studerar historien.

Jan Ling punkterar med sin nya musik- historia definitivt en sådan ståndpunkt. Han skildrar genomgående musiken i ett vidare kulturellt, socialt och historiskt sam- manhang. Och han gör det på ett sådant sätt att det framstår som en självklarhet att all vår historiekunskap, all vår kännedom om gångna tiders kultur blir stympad och ofullständig om vi inte i kulturen också in- begriper den klingande musiken.

Europas musikhistoria — 1730 är första delen av ett verk vars andra del kommer att omfattas tiden 1730 - 1980. Ling vänder sig, enligt förordet, till »musikhistoriskt intres- serade och musikutövare». Notexempel är en viktig del av »texten», och den som inte kan läsa noter *a vista* bör under läsningen hela tiden ha ett musikinstrument till hands. Därmed inte sagt att den icke not- kunnige är utestängd från boken. Ling re- kommenderar i sådana fall grammofofon- spelningar av äldre musik som illustrations- material. Men naturligtvis är notkännedom att rekommendera, eftersom många intres-

santa resonemang är knutna just till de not- utdrag ur olika musikstycken som åtföljer varje kapitel.

En musikhistorikers grundläggande frå- ga till sitt material är naturligtvis: Hur *lät* musiken? Ling nöjer sig dock aldrig där- med. Han frågar också: Varför spelades denna musik? Vilken funktion hade den? Hur såg instrumenten ut? Hur noterades musiken? Vilka var sångarna och instru- mentalisterna? I vilka sociala miljöer spela- des musiken? För vilka samhällsklasser?

Det är en europeisk musikhistoria Ling har skrivit, men till skillnad från många ti- digare musikhistoriker är han inte alls bun- den av någon självgod eurocentrism. Han polemiserar mot sådana forskare som för- nekat icke-europeiska inflytanden på Euro- pas musik och han bemödar sig särskilt att skildra den *arabiska* kulturens stora bety- delse, speciellt för utvecklingen av olika musikinstrument. Sin arbetsmodell beskriv- er han i formen av ett timglas:

»från olika håll strömmar under förhis- torisk tid fram till senmedeltid och även senare folkstammar och kulturmönster in i Europa. I en dialog med de antika kulturerna formas en specifik, europe- isk musik och musikuppfattning ca 800 - 900, dvs samtidigt som vi får de första tydbara notskriftsdokumentet. Timglasets smalar nu till en inomeuro-

Ett annorlunda franskt förlag

av Philippe Bouquet

□ I Förr och Nu 1983, nr 3, publicerades en artikel med titeln *Ett lönlöst arbete?*. Den recenserades i DN av den mest parisiska av alla svenska kritiker, som efterlyste en 'mer saklig' reflexion, fri från allt 'befängd' men väl 'nyanserad'. Tyvärr kommer knappast artikeln härunder att hålla streck heller hos den stränge magistern ur dessa synpunkter. Synd också att förlaget i fråga inte ligger i Paris ('landsortshatet' tycks sitta i!). Men det kanske låter sig transporterats dit, *förtjänar* väl att ligga där, eller hur? Och en del parisbor vill gärna utnyttja det när möjligheterna sinar i huvudstaden.

Tittar man på en karta över Frankrike är det svårt att hitta namnet Le Paradou. Arles däremot går bra att leta fram i sydost och har litterära anor (*L'Arlesienne*, fast henne lär man också få svårt att träffa). Några kilometer åt nordost ligger Fontvieille, Alphonse Daudets berömda kvarn. Därifrån är det bara ett stenkast till den konsigt grönskande provençalska byn som heter Le Paradou. Förklaringen till grönskan är att byn ligger vid foten av Les Alpilles, en kalkstensås som skiljer den från Saint Rémy de Provence, som också har rik historisk och litterär anknytning. Där, inhytt i en gammal 'mas provençal' ligger — befängt nog — ett förlag!

Förlaget heter Actes Sud — ett kuriöst namn för alla franskkunniga. Sud går väl an, men Actes?? Vilka 'handlingar' pågår bakom dessa murar och under dessa valv som är så svala som bara sydländska bostäder vågar vara? Frågar man efter husbonden, får man veta att han har ett nordiskt namn, Hubert Nyssen (fast det går också att uttala det på sydändskt vis, det är bara att sjunga lite grann vid slutet) och har belgiskt påbrå. Träffar man honom personligen fångslas man först av röstens, en varm, melodios, nyanserad röst, och sen av leen-

uppsugit danser och visor, lånat melodier och rytmer. Men dialogen har också varit levande i andra riktningen. Spelmansmusiken i Dalarna och Hälsingland, för att nu ta ett svenskt exempel, har hämtat många stilgrepp från »barocken». Över många svenska polskor svävar Vivaldis ande!

En av fördelarna med Lings musikhistoria är att den — bla genom ett osedvanligt rikt bildmaterial — lyckas levandegöra de *människor* som en gång skapade och tolkade musiken: herdarna på fälten, munkarna i klostren, pilgrimerna på väg till Santiago de Compostela, aristokraterna på slotten, bönderna på grönan äng dansande till säckpipa, riddarna under korstågen, de kringvandrande spelmännen, flagellanterna i gisslartågen, de professionella stadspiparna, körsångarna i de nybyggda katedraller, studenterna vid universitetet, organisterna i kyrkorna, borgarna i hemmen, hantverkarna och köpmännen på krogen, musikerna och sångarna i de nyinrättade operahusen ...

Jan Lings musikhistoria kommer att kunna fungera som standardverk och som ett ytterligt levande sådant. Det är ett verk genomsyrat av en *musikantisk* grundinställning. Musiken är till för att spelas. Ling har inte skrivit de enskilda kompositörernas levnadslopp. Han skriver *musikens* historia. Självklart måste hans framställning kompletteras med annan litteratur när det gäller enskilda detaljer. Vad Ling utformat är ett verktyg för förståelse av de *stora* utvecklingslinjerna i den europeiska musiken.

Nu väntar jag bara med spänning och iver på del två!

Jan Ling. EUROPAS MUSIKHISTORIA — 1730. Not-transkriptioner Sven Berger, David Kettlewell, Anders Wiklund. Ill. 639 s. Esselte Studium 1983. Pris: ca 490:-

ISBN 91-24-31408-0

peisk musikutveckling. Under 1500-1600-talen börjar tratten så smått vidgas sig igen: i kolonisationens fotspar förs den europeiska konstmusiken ut på kontinenterna och in börjar flöda exotiska musikryddor. Tratten blir under 1700-1800-talen allt vidare fram tills idag, då vi kan ställa oss frågan: har vi verkligen någon profilerad europeisk musikkultur?»

Lings framställning börjar ca tiotusen år fKr, i jägar- och tidiga jordbrukarsamhäl- len, och slutar i 1700-talets enväldesstater. Att han sätter punkt för denna första del just 1730 motiveras både musikaliskt och socialt-historiskt. Några decennier in på 1700-talet upphör »det feodala musiklivets slutliga blomstringsperiod». Nya musikaliska ideal växer fram som ett led i den nya borgerligt revolutionära kulturen.

Den första delen av Lings musikhistoria slutar alltså med en skildring av det vi brukar kalla »barock» (Vivaldi, Händel, Bach etc). Men Ling ifrågasätter själva termen. Vad har detta arkitektur- och konsthistoriska begrepp att säga om musiken? Bättre vore väl att tala om »generalbasepoknen».

Ling beskriver noggrant musikens funktion i det feodala samhället. Men han gör en viktig distinktion. Musik skapad för tyraner behöver inte klinga »tyranniskt»:

»Mänsklig skaparkraft och fantasi kan utlösas till storartad konst först när de ekonomiska förutsättningarna finns. Avsikten kan ha varit att smickra en tyrann. Men detta berör inte konstverket när det väl en gång erövrats av tiden. Då kvarstår bara *manifestet över det konstnärliga arbete* som vi kan beundra och njuta av.»

Det arbetande folkets musik i gångna tider är svårare att lära känna, eftersom den inte i samma grad finns bevarad och dokumenterad. Ling försöker ändå teckna dess betydelse för de högre samhällsklassernas musik. Den skonstmusiken har ju ofta utvecklats just ur en folklig musikkultur,

dessutom är en god vän. Det är också lite känsligt att "skicka" sina manus till ett "förlagsråd", som man själv sitter i. Men för att vara snäll och visa att han inte har något emot sitt förlag låt han det ge ut hans sista roman (*Eleonora i Dresden*), skulle den väl heta på svenska; om en filmstjärna som är märkt av den roll hon spelade en gång). Actes Sud är också förläggare till hans publik-succé, en tjock intervjubok som han gjorde i samarbete med Jacques Chancel omkring temat boken och som heter *Le livre franc* (Den friskspråkiga, men också: obehindrade, boken). Men hans nästa, en tjock roman som han inte vill uttala sig om, kommer att förläggas hos Grasset, som avtalat.

När det blev dags att sätta stopp för ett kringflackande liv, fäste Hubert sig vid Mas Martin. Han hade tänkt sig något längre söderut, vid havet någonstans, men han blev kär i huset och sånt kan ju inte hjälpas. Började med kartografi, som sagt, och år 1978 lanserades själva förlaget. Folk tänkte väl att han skulle komma att ge ut s.k. bygdelitteratur; vad annat kan man göra i en sådan avkrok? Nej, inte alls. Redan i fråga om sina första produkter (t.ex. en samling skrifter av Victor Hugo mot dödsstraffet), låt han veta att han ingalunda tänkte låta sig insnärjas i begreppet bygdelitteratur. Det lokala i företaget låg bara i dess säte, inte alls i dess ambitioner. Han tänkte förlägga för hela landet och ville även försöka bevisa att det också gick att fundera och att ... handla ute i landsbygden. Actes Sud var helt enkelt ett led i reaktion mot "ett intellektuellt alltför centraliserat land". Akta dig för landsortshat, Hubert, det är en svår synd. Och att tänka förlägga "nationellt" i en by på fem hundra människor, vilken idé, vilken bef... (Oj, det var nära!).

Kärnan i företaget är familjen: dottern Francoise, som håller räkenskaperna, hustrun Christine som ritat omslagen (hon är utbildad grafisk konstnär). Men snart växer skaran med några vänner: Bertrand, Jean-Philippe, Anne, Marion ... Arbetet behöver uppdelas, eftersom floden av manus bara växer. 1980 tycks ha varit det avgörande

taren är död (och glömd) sen tretti år; men helt plötsligt blir han levande på nytt och inom sex månader trycks hela hans verk på nytt (Paris "skördar" som vanligt). Året därpå kommer en annan liten bok ut: författaren är en viss Camillo Boito, brodern till Verdis librettoförfattare men annars absolut okänd; verket däremot är känt, eller åtminstone dess titel: det råkar vara förlagan till Viscontis berömda film *Senso*. Då blir det tal om Actes Sud även på TV; då måste även kung Pivot ge sig och bjuda ... en Pariskändis (akademiledamoten Jean d'Ormesson, vem annars?) att komma och tala om boken. För några månader sedan en ny kupp: ut kommer memoarerna av Jean Hugo, sonson till självaste Victor och en välkänd kulturpersonlighet från början av seklet (han lever fortfarande fast nittio år gammal). Då behöves Pivot inte längre "ursäkta sig" med någon av sina stamkunder och boken presenteras direkt av författaren. Segern tog bara fem-sex år för att firas!

Hur kan allt detta förklaras? Vad är "hemligheten", bakom? Har Actes Sud förvärvat en *talent scout* av prima kvalitet? Nej. Hemligheten ligger bara i att allt som skickas in läses (och numera kommer 2.000 manus in om året!) och sen diskuteras det i förlagsrådet innan beslut fattas. Det är det ovanliga: manus som läses även om de kommer med posten! även om de kommer från hjärtat av ... Blekinge! Även om de översatts från sådana omöjliga språk som malajiska! Inte bara de som rekommenderas av vännen till en vän av chefens kompis, alltså. En annan "hemlighet" ligger i ordet kvalitet, inte bara vad gäller innehåll men även produkten själv, föremålet: boken. Inget slarv där heller: varje bok är ett fint föremål som man kan ha glädje av att se på, att röra, att ta i sin hand (formatet uträknades just med tanke på detta), och även ... att läsa (den trycks hos en firma i Avignon som har varit i facket sen 1640 och alltså har en viss erfarenhet). Det som Actes Sud kanske får prisas mest för är att det har lyckats skapa sig en "image de marque": man känner igen en Actes Sud-

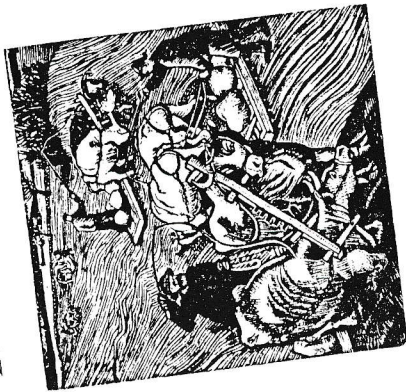
förläggare Hubert Nyssen

bok så snart man ser en. Det är inte många förlag som kan skryta med det: Gallimards egen produkt, "collection blanche", får konkurrens på egen mark. Nu gäller det att se upp mina herrar! När talang börjar liera sig med kunnande och lidelse, blir det farligt för kommersen: det visar sig vad som *kan* göras, alltså vad man inte gör i vanliga fall. Lycka till, Hubert, nu börjar det kännas att du finns till. Just nu heter du "den största bland de små" (fin nyans i detta, el-ler hur — bara synd att detta inte kan till-skrivas artikelns författare) men vem vet vad som kan hända härnäst: jämlikhet, el-ler ... ännu värre?

Nu till det "sakliga", slutligen. Inom mindre än sex år gav Actes Sud ut åttiofem böcker (numera ungefär trettio årligen), som tryckts i mellan tre och femton tusen exemplar (rekord blev naturligtvis *Senso*, men Hugos tjocka memoarbok — 500 sidor — ligger inte långt efter och har just börjat sin bana). Försäljningen går på trettiofemå-fyrti tusen exemplar årligen. Bland projek-ten finns böcker av Günther Grass, Nicolas Guillen, James Baldwin, Johan Borgen, Peter Seeberg... Antalet heltdansställda är sju personer. Förlagsrådet är på tolv perso-ner och möts varje måndag. Av de sam-manlagt hundrasextio delägarna är ungefär trettio författare som publiceras av förla-get, vilket gör det till en blyg pendang till det svenska Författarförbundet (idén bakom är i alla fall densamma: att låta författarna vara herrar i eget hus). De problem som finns är likaså förknippade med struktu-ren: de har att göra med självfinansiering, vilket ibland känns som ett hinder mot vid-lyftigare projekt — men däremot också kan fungera en säkring mot alltför omög-na. Och framåtandan låter sig märkas än-då: År 1983, vågade Actes Sud sig ut och öppnade egen bokhandel i Arles. Hubert lägger mycket vikt vid samarbetet med bok-handlarna, han vet att de har makt över en boks öde: de kan få den att "blomma" el-ler strypa den: numera distribueras hans produkter genom Presses Universitaires de France direkt till 450 bokhandlare — distri-butionen är ett mycket viktigt led i för-

LA TOMBE DU BOEUF

ET AUTRES RÉCITS

PAR

IVAR LO-JOHANSSON

CHOIX ET ADAPTATION DU SUÉDOIS

PAR PHILIPPE BOUQUËT

ACTES SUD

HUBERT NYSSÉN, ÉDITEUR

lagsprocessen, när man vet att här i landet utgörs halva bokpriset av distributionskostnader. Actes Sud-bokhandeln, samt numera även förlagets huvudkontor, ligger i Passage du Méjan, som har blivit ett slags kulturcentrum i staden med café, bio och ett utrymme som är ägnat olika slags evenemang: teater, föredrag, träffar med författare eller andra kulturarbetare ... Inträdet är fritt hela tiden! Näst på programmet är

inrättandet av ett Maison du Traducteur i Arles, alltså en träffpunkt för alla översättare i landet (och även utanför dess gränser, översättarna är ju de verkliga världsmedborgarna). Hubert Nyssen och hans medarbetare trivs där nere, långt ifrån brådskan och trängseln. Dit kommer bara de som verkligen har ett ärende — och det räcker. I början skrattade man lite grann där uppe i Paris. Nu har man blivit allvarigare. Hubert själv insisterar ju på att förläggaryrket är ett *kall* och brukar citera Cocteau: "Det man förebrår dig, just det skall du odla hos dig, det är ju du själv." Annorlunda låter det i Paris ...

Ja, Actes Sud är verkligen ett annorlunda franskt förlag, ett förlag som anser att dess roll är att knyta kulturkontakter över klass- och även nationsgränser, ett förlag som inte anser att dess värde ligger i antalet böcker sålda-kosta-vad-det-vill men i antalet böcker-som-lever, ett förlag som bevisar att affärerna i branschen bedrivs lika bra med hjärtat som med hjärnan eller räknemaskinen. Kanske är det inte bara klokt tänkt, kanske är det även en framtidstanke: vid sidan av dessa böcker som är planerade för att skrivas-förläggas-slutsäljas inom sex månader (och kastas bort i soptunnan med cocacola-burken) ligger kanske det enda alternativen i sådana företag som Actes Sud. Leve böckerna, jo då; men först och främst: låt böckerna leva! ●

April 1984

Om författaren, se Förr och Nu 1983:3. Det enda nya är att han utnämnts till hedersdoktor av filosofiska fakulteten i Linköping för sina insatser för svensk kultur och litteratur i Frankrike, med promotion den 28.5.1984.

ORDFÖRKLARINGAR

L'Arlésienne: Flickan från Arles; skådespel av Alphonse Daudet med musik av Bizet. Uruppförande i Paris 1872.

Mas provençal: provensalsk lantgård.

Image de margue: ung, grafisk profil.

BOKANMÄLNINGAR

Ill.: Kaj Stuart-Beck

Ansvariga:

Lars Andriée

Marianne Fors

Fridhemsgatan 46 B

852 42 SUNDSVALL

Tel. 060-11 70 24

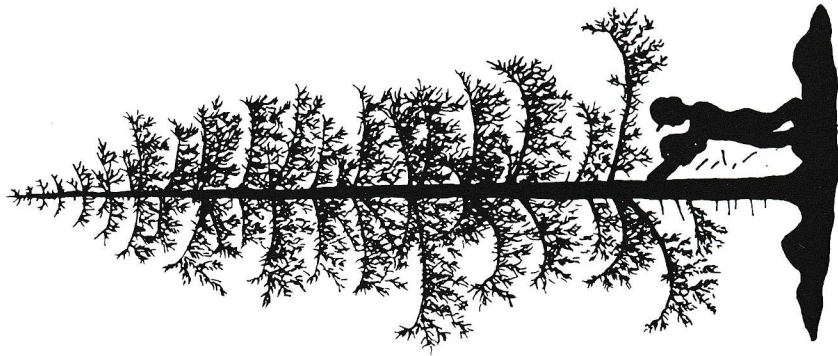
Mulk Raj Anand. *KASTLÖS*. Övers. Staffan Holmgren. Förford E M Forster. 202 s. Fripress 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-85590-52-5

Anands *Untouchable* från 1935 skildrar en dag i latrintömmarens Bahkas liv. Förmedlingarna är många, för att inte säga hoppande. E M Forster tycker i förordet, att det är bra, att boken är skriven av en som tillhör de högsta klasserna i det indiska samhället — krigar- och adelsksten. Att det blir mer objektivt och inte störs av indignation.

Istället blev det en bitvis sentimental, Välmående uppifrån tyckasyndom-moralitet, där Gandhi och en poet får uppenbara sig på slutet och inge Bahka förhoppning om frälsning och att han automatiskt ska om höjas, när maskinerna tagit över hans arbete.

Marie-Louise Persson

José María Arguedas. **UTSTÖTT**. Förford Mario Vargas Llosa. Övers. Elisabeth Helms. 176 s. Nordan 1983. Pris: ca 84:- ISBN 91-7702-069

Tio brutala noveller möter oss i *Utsött*. Trots en mycket ensidig bild av sexualiteten som råhet och förnedring känns berättelserna mänskliga och äkta.

Rasu-Nitit's bortgång är ett fint exempel på hur magik och myter är levande i de andinska indianernas liv och ger dem styrka och kraft. Peruanen Arguedas var väl förtrogen med indianernas liv, liksom med de vitas.

Den ypperliga lilla novellen *Pongons dröm* berättar om en hunsad tjänare på ett storgods. Hans herre förödmjucar honom på alla tänkbara sätt — men pongon hämnas.

Arguedas skildrar upprört det våld indianerna utsätts för. Samtidigt genomsyras hans skrivande av erfarenheter från den egna uppväxten mitt emellan två kulturer; erfarenheter så plågsamma att han aldrig lyckades komma ifrån dem.

Marianne Fors

Fernando Arrabal. **BREV TILL FIDEL CASTRO ÅR '1984'**. Övers. Kajsa Lundgren. 93 s. Askelin & Hägglund 1984. Pris: ca 76:-

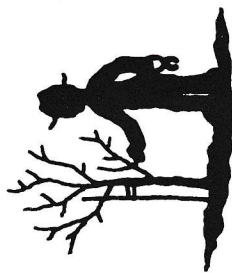
ISBN 91-7684-047-6

Tretton år har gått sedan Fernando Arrabal skrev sitt berömda brev till Franco. Nu är det Fidel Castro och hans regim som kläs av. Det är en personlig, intensiv, subjektiv och rasande uppgörelse som inte lämnar många trådar kvar på kroppen. Vi skriver många trådar kvar på kroppen i den förre frihetshjältens gestalt. Orwell blir profetisk när Arrabal jämför hans visioner med den kubanska verkligheten: verkligheidsförflakningarna, "evaporiseringarna", åsiktskontrollen. Inte heller omhuldade myter som den kubanska sjukvården eller utbildningssystemet finner nåd.

Arrabal har dock ingen analys av det kubanska samhället att erbjuda — vi får nöja oss med hans tänkvärda avslöjanden.

Tyvårr mister texten mycket av sin effektivitet genom de evinnerliga ordlekarna, vilka för det mesta känns mycket malplacerade och ansträngda — kanske delvis en effekt av översättningen?

Hans Olsson

Gunnar Brandell. **STRINDBERG - ETT FÖRFATTARLIV**. Tredje delen, Paris-till och från. III. 317 s. Alba 1983. Pris: ca 135:-

ISBN 91-7458-565-7

Brandells Strindbergsbild är tydlig. Sina åsikter och teser belägger han med rader av fakta och indicier. Brandell tar ställning också till anekdoter och kan så presentera en text som är öppen för argument mot och med. Hans Strindbergsbiografi är tänkt i fyra delar och utkommer romantiskt med tredje delen först. Åren 1894-1898 kartläggs noggrant. Strindberg är på väg in i det franska kulturlivet, men glider åt sidan, och träder fram med *Ockulta dagboken*, *Inferno* och *Till Damaskus*. Från sin utsiktspunkt kan Brandell avfärda tanken att språket stoppade Strindbergs försök i Paris. Snabbt kan han avvisa "bekvämlighetshypotesen att Infernokrisen berodde på spritmissbruk". Brandell iakttar Strindberg från professorsperspektiv men reducerar honom inte.

Inga Gustafsson

Luis Bunuel. **MIN SISTA SUCK**. Övers. från franskan Katja Waldén, Berndt Santesson och Gösta Werner. 289 s. Norstedts 1983. Pris: ca 135:-

ISBN 91-1-833062-2

En äldre drygt 80-årig Bunuel minns. Ögonblicksbilder från ett liv. Merparten från tiden innan han blev berömd filmkonstnär. För en läsare med viss kännedom om Spanien blir förmodligen skildringen av de intellektuella miljöerna i Madrid från 20-talet särskilt intressant. För den okunnige är skildringen av barndomen i byn Calanda i Aragonien en närmast chockerande erfarenhet. Detta och reflexionerna kring inbördeskriget är det bästa i boken, en del obetalbara episoder från de surrealistiska konstnärskretsarna inte att förglömma. För övrigt tycks regissören närmast ointresserad av de filmer han gjort genom åren och är befriande fri från djupsinniga analyser och tolkningar.

Carl-Eric Johansson

Erskine Caldwell. **TOBAKSVÄGEN**. Övers. Olov Jonason. Förford Caj Lundgren. 174 s. Atlantis 1983. Pris: ca 93:-

ISBN 91-7486-282-0

En författares främsta skyldighet är att berätta en god historia. Caldwell's klassiker *Tobaksvägen* från 1932, i vackert formgivnen nyutgåva, är ett lysande exempel.

I handlingens mitt finns en utblottad arrendatorsfamilj i den amerikanska södern. Man har knappt mat för dagen och i det bottenlösa eländet frodas mänskliga laster.

Familjens överhuvud uppmanas att lämna jorden och söka jobb vid fabriker i stan. Han vägrar envist i övertygelsen att Vår Herre nog till sist ska sörja för de sina.

Den farsartade skildringen är en makaber drift med det dåtida amerikanska jordbruksproletariatet, beryktad för lättja, trångsynthet och degenerering.

Samtidigt är boken en svidande uppgörelse med en samhällsekonomi, som vid kriser drabbar redan utsatta människor värst.

Historiens upptakt är fenomenal. Lennart Nylund

Paul och Tessa Clowney. **KYRKORNA BERÄTTAR**. Övers. Jan Folkegård. III. 94 s. Libris 1983. Pris ca: 115:- ISBN 91-7194-305-6

Kyrkorna berättar är delad i två delar. Först en allmän översikt och sedan kyrkobyggandets historia med punktmedslag i exempelvis stavkyrkorna, Chartres och barockens kyrka.

De för den ovane kyrkbesökaren så nödvändiga begreppen förklaras enkelt och i rätt sammanhang. Absid, ambulatorium, flamboyant osv — alla enkla begrepp finns med.

Introduktionen är rikt illustrerad i färg. Inga Gustafsson

Johannes Edfeldt. **KLARA JOHANSON**. (I serien Svenska Akademiens Minnesanteckningar.) III. 60 s. Norstedts 1984. Pris: ca 61:-

ISBN 91-1-833261-7

"Konst är form, synbar eller hörbar, och endast i formen, varken innanför, bakom eller ovan om den lever innehållet — om den har något." Så uttalar sig en sann estet, och så formulerade Klara Johanson sin syn.

Som översättare, essäist, afonistiker och inte minst dagskritiker i Stockholms Dagblad var hon under några decennier i seklets början både inflytelserik och fruktad. Till hennes insatser hör också redigeringen och utgivningen av Fredrika Bremers brev. Kvinnofrågan intresserade henne, liksom fredsfrågan, alltmåra brännande under 30-talets gång.

Edfeldts skrift ger ett koncentrat och skarpskuret porträtt av en komplicerad, lärd och ensam människa för vilken litteraturen ofta blev intressantare än verkligheten.

Per Helge

Margareta Ekarv. LERAN. Roman 234 s. Nordstedts 1984. Pris: ca 110:-

ISBN 91-1-83 1622-0

Bond-Sverige före Världskriget. Människor och hus upp vuxna ur den uppländska lerbjorden. Pojke som plöjer, pubertetsflicka, dräktiga honor, åska, hästar som skenar och vill vrida sig ur sina selar. Smältvattnet sipprar, täckdikenas sly piskar vattnet framåt därnere, mot friheten, de större diken. Leran VILL plöjas; girigt, heter det, glider plogbilen in och fåran öppnar sig.

En predikant och helbrägdagörare är umbärlig rekvisita i den genre som Ekarv har de mest lysande förutsättningar att höra sig över. Hennes prosa kan väcka skendöda, satserna är koncentrerade, bilderna exakta. Men slutkapitlet låter sig gärna uppfattas som en älsklig uppländsk variant av Stan Freebergs slagnummer *John and Marsh*.

Om genren: Är verkligen Bond-Sverige den symbol som förmår bära fram de begrepp vi idag har bruk för?

Siwe Raatik

Lars Forsell. AXPLOCKERSKAN eller Den främmande kvinnan. 44 s. Bonniers 1984. Pris: ca 61:-

ISBN 91-0-046140-7

Axplockerskan är något så besudlat som ett poetiskt verk skrivet på *uppdrag*. Texten utgör huvudsakligen av en omdiktning av Ruts bok.

Judinnan Noomi återvänder till Juda från Moabs land tillsammans med sin sonhustru, moabitiskan Rut. Båda är änkor. Noomi sammanför Rut med en rik släkting till sin döde man och denne, Boas, gifter sig med Rut. Men den son som Rut föder tar Noomi till sin i Forsells version, en älskad son av Juda ätt som räddat livet på Davids stam, medan det i Bibeln endast sågs att Noomi blir barnets sköterska.

Lennart Frick. PERSONLIGT UPPDRAG. Noveller och noteringar. 181 s. Fripress 1983. Pris: ca 88:-

ISBN 91-8890-51-7

Vi är personligt ansvariga för våra liv, drömmar och förhoppningar. Därför måste vi våga stanna upp i tillvaron och lära oss betrakta alla de hemliga landskap som omger oss och som rymmer spår av LIV.

Lennart Frick har i *Personligt uppdrag* samlat och sovrat personliga texter från åren 1978-82. Boken följer en årsrytm, där "Timvisaren eller pendeln rör sig olika snabbt beroende på var i omloppsbanan spetsen befinner sig". Morgondagens förflutna är idag. Vi har formats av mänskliga upplevelser. Det är sedan vår skyldighet, att hålla detta vid liv och föra det vidare, kompletterat med våra trevanden, våra toner och våra insikter.

Bror Kåjsajuntti

David Gaunt. FAMILJELIV I NORDEN. 326 s. Gidlunds 1983. Pris: ca 125:-

ISBN 91-7021-434-4

Familjens vara eller inte vara, barnuppfost-
ran, offentlig eller privat vård diskuteras
fritt. Här ger David Gaunt, historiker vid
Umeå universitet, en bakgrund till dagens
familjeliv. Han går igenom familjelivets
historia från vikingatid till våra dagar.
Släktkänslor, ekonomi och äktenskap, sex-
ualmoral, könsroller, födelsekontroll är
några av frågorna som behandlas. Man får
många konkreta exempel från olika tider
och ofta ser man att lagstiftning och de sty-
randes önskingar inte överensstämde med
hur folk i verkligheten handlade.

Boken är lättläst trots redovisning av
mängder av fakta och ger många både roli-
ga och intressanta kunskaper. För att citera
Gaunts förord: "Här finns inte någon upp-
sjö av patriarkaliska kvinnofienter, här
finns inte heller den underkuvade våphust-
runn, mitt folk är inte kuvade av kyrkans
stränga moral ty de kämpar tillbaka".

Catrine Rönmark

Bli medlem i Förr och Nu. Inträdesavgiften är
från 1984-06-01 100 kr.

FÖRR OCH NU
TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR

Jan Gehlin. TIDIGT OM MORGONEN.
Dikter. 80 s. Bonniers 1984. Pris: ca 70:-
ISBN 91-0-046097-4

Gehlins poetik är inte överrumplande. Det
rör sig om skickligt inplacerade naturmeta-
forer och en mängd anspelningar på
svenskt poetiskt 40-tal: Aspenström men
framförallt Karl Vennberg. I början irrite-
rar dessa ständiga passningar, eller genera-
tionsläsefrukter, och stör läsningen före
den öppna referensen på sid 40 om Venn-
berg och hans prisade dödsdikter.

Höjdpunkten i samlingen är den eleganta
titeldikten. Annars grups jag av misstanken
att poeten inte lever och skriver sig en värld
och verklighet utan fastmer kyligt demonst-
rerar formell briljans: Så här kan man skriva
va världsvise elegi. Men det hela är förvisso
mycket säkert och särskilt natur-
iakttagelserna är vackra, liksom det serena
omslaget av bokkonstnären Jan Biberg.
"Fiskmäsen håller frisöndag på åkern
de tjuatrande fåroarna bjuder dåligt fäste
daggmasken kränger undan
och högmässoklockorna svänger genom
parkens kronor.

"Trygve Lundh

Berit Gullberg. LIFSENS KRONA. 336 s.
Bonniers 1984. Pris ca 118:-
ISBN 91-0-046124-5

Kring Elfrida vävs handlingen i *Ljfsens krona*, som utspelar sig i en svensk stad under första världskriget. Elfrida är en hårt arbetande kvinna, portvaktistru med alla tillhörande sysslor, plus en mängd andra. Elfrida menar att man måste veta sin plats. Hon skulle aldrig drömma om att sätta sig upp mot överheten. Handlingen i boken hetar aldrig riktigt till, tv Elfrida är så behattad. Men avsnittet där Elfrida håller ut skedlig. Men skurvattnet över den fisförräna husans kängor, det är härligt befriande! Annars är Elfrida föga upprorisk av sig. Boken mynnar ut i ett kristet budskap (människan får sin värdighet *bara* genom att ge och ta emot förlåtelse) och kampen för rättvisa glöms bort.

Birgitta Wallin

GÅSPENNAN 1984. Årlig novellantologi med bidrag från nya och etablerade författare. 253 s. Brombergs 1984. Pris: ca 120:-
ISBN 91-7608-233-4

Detta är den andra *Gåspennan* som Brombergs ger ut. Antologin består av de tio bästa bidragen till förläget årliga novellpristävling, samt några texter av redan etablerade författare. I årets *Gåspenna* medverkar bl.a. Sven Delblanc, Inger Alfvén och Lars Andersson.

Det sägs att det är svårare än något annat att skriva en novell, men några av debutanterna lyckas ändå med konststycket att gestalta levande människor på det begränsade utrymmet. Det gäller särskilt de båda pristagarna i tävlingen, Miguel Ibáñez och Jan C Olsson, men också Magnus Dahlström som berättar om ett minnesvärt ögonblick under byggandet av en zeppelinare.

Gåspennan 1984 bjuder på en blandad kompost som är givande att ta del av för alla som är intresserade av den allra nyaste svenska skönlitteraturen.

Eva Bäckstedt

Stig Hansén, Clas Thor. PEKING MEL-LAN HIMMEL OCH JORD. Fotoill. 270 s. Ordfront 1984. Pris: ca 135:-
ISBN 91-7324-208-X

En svensk gruppresident i Peking har normalt tre dagar på sig att riva av stan. Uppgiften är orimlig, ja närmast ett hått.

Till glädje för alla frustrerade tillfälliga besökare har Hansén/Thor vistats en längre tid i Peking och kommit staden närmare. De redovisar sina intryck i drygt trettio reportage, fyllda av aktuell och historisk information.

Boken är tänkt att kunna användas som resehandbok. Den innehåller Pekingguide A-O, utförlig litteraturförteckning, kartor (oläsliga) och avsnitt om de mest besökta sevärdheterna. Viss undersökande journalistik praktiseras.

Inte minst detta gör boken till en mångsidig och underhållande skildring av livet i den kinesiska huvudstaden, sju år efter kulturevolutionens slut.

Lennart Nylund

Stefan Heym. SMÄDESSKRIFTEN eller Drottningen mot Defoe. Demokratiskt bibliotek. Övers. Anders Jonasson. 104 s. Ordfront 1983. Pris ca: 65:-
ISBN 91-7324-194-6

Med humor och mäterlig stilistisk förmåga berättar Heym hur det gick till när Daniel Defoe dömdes till skampålen för sin pamflett *The shortest way with the dissenters*. Defoes geniala grepp bestod i att helt enkelt lägga fram överhetens eget program mot olik tänkande, i *renodlad form*, så att säga. Det tog ett tag innan lorderna insåg mot vem pamfletten riktade sig. Heym missar inte någon poäng. Följaktligen reagerade junkrarna i DDR omedelbart och förbjöd boken till en början.

Hör upp, Ni fisannde svenska satiriker! Läs och lär!

Mats Miljand

Heinrich Heine. PÅ SÅNGENS VIDA VINGAR. Övers. och diktkommentarer Nils Johansson. 243 s. Atlantis 1984. Pris: ca 86:-
ISBN 91-7486-325-8

Det lilla förlaget Atlantis har påtagit sig uppgiften att vidmakthålla förbindelsen med vår litterära tradition. Regelbundet utger man i vackra volymer klassiker ur världs litteraturen. Nu har man samlat Heines poesi ur *Sångernas bok* och *Nya dikter* i en volym. En mycket lovvärd satsning varigenom Heines tidigare och senare diktning når dagens svenska publik. Dessa romantiska och ironiska dikter, genomgående så sängbara och melodiskt uppbyggda, är ett hälsosamt alternativ till vår egen knaggliga och oigenomträngliga samtidspoesi. Diktarnas friskhet och verklighetsinriktning är alltså ett manande uppfördrag för många en svensk "dekonstruktivist".

De redaktionella kommentarerna som in-terfolierar dikterna är dock ofullkomliga. De förlorar sig i irrelevanta knappologiska iakttagelser på bekostnad av djupare och bredare introduktion av Heines lyrik.

Kent Begler

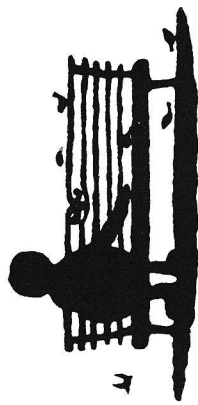
Billie Holiday & William Dufty. LADY SINGS THE BLUES. Övers. Carl-Erik Lindgren. 185 s. 3:e uppl. R&S 1984. Pris: ca 25:-
ISBN 91-29-56557x

Billie Holiday var sängerska, inte författare. Men som bakgrund till hennes konst är självbiografin bra. Man förstår intensiteten i *Strange Fruit* och kan beundra det låta och osentimentala i *Good Morning Heartache* och *Don't Explain* ännu mer.

Det var på horhus i Baltimore Billie Holiday först hörde sin musik. Där fanns trattergrammofon och där sprang hon ärenden, för att få lyssna till sina favoriter Bessie Smith och Louis Armstrong. Hon hade ett hårt liv, som en Maxim Gorkij, en Richard

Wright, och hon dog 1959 bara 44 år gammal. Men fortfarande svänger det om hennes musik och hennes sång tränger ner i rötterna och ger ny kraft.

Marie-Louise Persson

Sven B F Jansson. RUINSKRIFTER I SVERIGE. 201 s. AWE/GEBERS 1984. Pris: ca 120:-
ISBN 91-20-07030-6

Denna översikt över vår äldsta litteratur, runskrifterna, är så pedagogiskt uppställd att den med fördel kan användas som lärobok, men samtidigt så lustfylld skriven att den förgyller tiden för den intresserade. Ungefär 3.500 inskrifter känner man till, men nyfynd görs fortfarande, och vissa av dessa redovisas. Det är fragment av vårt äldsta kulturarv, vår äldsta litteratur, en del ristningar är rika på litterära anspelningar, men våra kunskaper om dåtidens föreställningsvärld är så bristfälliga att tolkningsarbetet är för evigt döda. Skriften lever, men litteraturen är död.

Men av allt det som vi ändå förstår fascinerar den formella säkerheten, både i diktningen och i stenristningen, för den språkshistoriskt intresserade finns här den fornvänska vilken vi bara känner dunkelt, som en avlägsen släkting man inte sett sen barndomen.

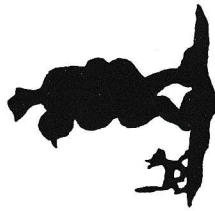
Jan-Olov Nyström

Johannes V Jensen. **HIMMERLANDS-HISTORIER**. Övers. o förord Sonja Carlberg. Ill med 28 träsnitt av Jane Muus. 204 s. Atlantis 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7486-295-2

I Atlantis fina serie "ur världslitteraturen" utges Jensens *Himmerlandshistorier* två år efter *Morfars by* av Albert Dam. En jämförelse är intressant eftersom båda innehåller berättelser från det nordjylländska bondesamhället under sent 1800-tal. Men medan Dam gör halt före industrialismens genombrott blickar Jensen framåt mot den kommande omgestaltningen av samhället. För honom är den folkliga traditionen inte ett monument över sig själv utan ett levande byggnadsmaterial för framtiden. Framtidstro och utvecklingsoptimism finns tydligt uttalade i andra verk av Jensen, men språkets inneboende kraft och spänst gör läsningen till ett nöje. Jensen är, Nobelpriset till trots, den bättre författaren av de två!

Dennis Zackrisson

Gustaf Jonasson. **MEDELIDENS ÖREBRO**. 185 s. Liber 1984. Pris: ca 86:-
ISBN 91-38-61246-1

Medelidens Örebro koncentrerar sig kring Örebro stads framväxt under medeltiden. Vilka faktorer styrde urbaniseringsförloppet? När och hur skedde stadsbildningen och vilken roll hade egenskapen invandrande tyska köpmän och hantverkare?

Gustaf Jonasson är docent i historia vid Uppsala universitet samt universitetslektor vid högskolan i Örebro. Han har, till skillnad från många av sina föregångare de senaste århundradena, förankrat sina studier direkt vid källan. I samma stund som arkivdammet blåses av de gamla, relativt fåtaliga, handlingarna så påvisas hur Örebro historia skrivits utifrån stormaktstidens källor. Tvivelaktiga sanningar har etablerats utan ingående kritisk granskning.

Huruvida Jonassons Örebrohistoria till alla delar kommer att stå sig i framtiden må vara osagt. Att Örebro stad firade 700-årsjubileum ca 50 år för tidigt (1960-talet) har dock i en handvändning blivit allmänt accepterat.

Anders Tidström

Mona Kalin. **DEN BARMHÄRTIGE HEMSAMARITEN**. 173 s. Alba 1983. Pris ca 101:-

ISBN 91-7458-568-1

"...Fast egentligen var han ganska snäll, rent individuellt alltså..."

Den barmhärtige hemsamariten är ett gammalt original bland avvikare i Kristinehamn. Han ställer upp till det yttersta för sina medmänniskor. Han är vaken för missförhållanden och tar modigt itu med dem för att få förändringar till stånd. Det gäller att dela med sig av det man har. Om alla gjorde det, skulle världen bli mycket bättre.

För Hemsamariten är människolivet Heligt. Efter ett rörigt liv har han kommit i hamn. Om detta liv är bättre, kan man bara an hur det förra varit. I detta finns en hopfull underton, vilket ger boken styrka.

Bror Kajsjuntti

Gun Kessle. **KVINNOLIV I KINESISK BY**. Ill. förf. 128 s. Norstedts 1983. Pris: ca 115:-

ISBN 91-1-833162-9
JI MEIYING, 29 ÅR 1982:

Då sades om henne att hon levde i ett mycket lyckligt äktenskap med sin man Zhang Zong-liang, arbetslagets bokhållare. Hon var med i ungdomsförbundet och var politiskt aktiv. Hon skämtade mycket och pratade hela dagarna. Hon hade gått på en kurs några år tidigare och lärt sig de nya vetenskapliga förlossningsmetoderna.
47 ÅR 1982:

*Hon verkar dystert. Hon har ingen hög status i brigaden längre. Hon är inte längre den respekterade barnmorskan, byns egen, utan bara en gammal illitterat kvinna /-/
Hennes status har sjunkit.*

Gun Kessles Kinaerfarenhet är stor. Bilder och text strålar av inlevelse och mänsklig värme. Påtagligt visar hon att kulturrevolutionen lyfte Kinas kvinnor ur trældom. Motgångar kommer, men kvinnorna är inte längre "underkuvat trippande som förr".

Lars André

Eeva Kilpi. **INNAN DÖDEN**. Övers. Kerstin Holm-Lindqvist. 92 s. Fripress 1984. Pris: ca 65:-

ISBN 91-85590-68-1

Kilpi skriver hett men ändå befriende osminkat om kärlek, och i en serie rätt originella dödsdikter lyckas hon återge tankar och känslor efter förlusten av en fader. Poetiken ter sig dock i flera fall ganska pratig utan koncentration och sängbarhet. Huruvida den svenska tolkningen är att lasta för detta är ovisst, det är inbyggt i hennes tidigare mycketrosade samling *Sånger om kärlek*. Men hennes förkärlek för understatement och drastiska formuleringar avsätter ymniga pärlor, bl.a denna:

"Fullt så död behövde du inte vara, far, du kunde titta in ibland, sitta i gungstolen, fatta min hand och hålla den länge när vi hälsar

precis som förr."

Trygve Lundh

Akos Kertész. **NAMNSDAGEN och DEN SOM VÅGAR VINNERS**. Övers. Maria Ortman. 130 s. Forum 1984. Pris: ca 120:-

ISBN 91-37-08355-4

Akos Kertész finns tidigare representerad på svenska med en roman; han visar sig vara en lysande berättare. Ungerskt vardagsliv bildar bakgrunden till den föreliggande volymens två korta romaner. Den ena handlar om ett äkta par som hejdar sitt traskande i den äktenskapliga tristessen och på alldeles fel tidpunkt börjar älska med varann, medan grannarna och vännerna bekymrat bultar på dörrn. Den andra berättar om en karlaktar som visar sig vara svag och öppen såväl för kärlek och sorg som för sin hustrus tilltänkte älskares listighet; och som på så vis tvingar hustrun ingripa på sin sida. Kertész' prosa lever och myllrar och glittrar av humor och värme, och översättningen gör den full rättvisa.

Lars Åke Augustsson

G.E. Klemming och J G Nordin. SVENSK BOKTRYCKERIHISTORIA 1483-1883. Jubileumsutgåva 1983. Tillägg: G E Klemming och J G Nordin av Lars Tynell. Vår äldsta svenska boktryckerihistoria enligt senaste forskning av Sten G Lindberg. Tryckfrihetsförfattningar efter år 1882 av Erik Göthe. Svenska boktryckeriåldgder 1483-1883 av Johan Mannerheim. Mannerheim & Mannerheim 1983. 769 s. Pris: ca 320:- ISBN 91-7770-001-5

Som framgår av den mycket långa presentationen är *Svensk Boktryckerihistoria 1483-1883*, ett klassiskt standardverk om svensk boktryckerihistoria, nu utgiven i vackert facsimile med många förklarande tillägg.

Men detta är nu inte bara ett stort referensverk för boktryckarkonstens utveckling i vårt land, den klarlägger (in i detalj) hur svensk tryckfrihetslagstiftning utvecklats under nämnda tid, och där Klemming slutade, 1883, där tar Erik Göthe vid. Volymer har också en förteckning över alla boktryckerier i Sverige, allt ordnat efter tid och ort.

En stor, påkostad och i många avseenden, tung bok.

Jan-Olov Nyström

Stig Larsson. NYÅR. 239 s. Alba 1984. Pris: ca 96:-

ISBN 91-7458-640-8

Efter en olycka upplever Kenneth en svår identitetskris som övergår i psykos. Han bryter upp från familjen och byn utanför Vilhelmina och flyttar till Stockholm. Han berättar själv om de 14 år som följer fram till nyåret 1983; om sin depression och ångest, sina hallucinationer och drömmar om fullkomlig suveränitet.

Författarens avsikt har tydligen varit att tränga in i en latent psykotisk människas tanke- och föreställningsvärld men utan att relatera krisen till en yttre verklighet. Att hembyn, dess isolering och förlamade till-

stånd spökar i bakgrunden framgår inledningsvis men lämnas utan all analys. Istrället får vi skåda tillvaron ur huvudpersonens förkrympta perspektiv. I och för sig intressant, men Kenneths ostrukturerade halv-sanningar och insiktslösa självanalys känns i längden rätt otillfredsställande.

Eva Meurlund

Tomas Larsson. I DYNINGENS TID. Roman. 164 s. W&W 1984. Pris ca 86:- ISBN 91-46-14652-0

Detta är en debutants roman, det är uppenbart även utan baksidesinformationen. Den handlar om Tomas som förälskar sig i en romanflicka vilken, ovanligt nog tar form och liv i Köpenhamn under namnet Ylva. Den kärleks saga som därefter följer får ett tragiskt och brutalt slut när Ylva förtärs och dör av cancer.

Att hantera en debutant rätt kräver en viss känslighet. Låt mig alltså säga att Tomas Larsson kan utveckla ett skrivande som är något annat än det tröttsamt och pubertalt entoniga. Men lika stora är chanserna att han tar fasta på just dessa drag i sitt berättande och ställer sig i kön av långtråkiga psykologiserande. Nu får vi tjuvutlita i hans privata dagböcker, men någon litteratur står där inte, utan endast en personlig tragedi.

Jan-Olov Nyström

Åke Leijonhufvud. FELIX UPPLEVELSER. 340 s. W&W 1984. Pris: ca 140:-

ISBN 91-14669-5

Felix upplevelser är en roman att somna till. Det positiva med Felix upplevelser är kanske att författaren — självironiskt? — inser sin begränsning nu när han åter mjölkar könskampen. Huvudpersonen Felix är en docka bland andra dockor, men jämfört med exempelvis Jacques Werups svada och Inger Alfvéns pretentiösa pladder verkar ändå resultatet ganska oförargligt. Åke Leijonhufvud står inte ens drömmar.

Jan Fögelbäck

Erik Hjalmar Linder. FEM DECENNIER MED HJALMAR BERGMAN. Collages Johan Ogdén efter två teckningar av Yngve Berg. Fotografier. 188 s. Författarförlaget 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7054-438-7

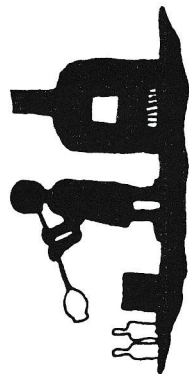
Linders lilla bok är till bl a för att bota det som brusit i hans föregående redovisning.

Det är blygsamt. Volymen rymmer i sig just så mycket, som den breda allmänheten orkar ta till sig, tror jag, och är mer eller mindre ett — om ock kortfattat så dock — sammandrag av de tre opus Linder tidigare presenterat. Som sådant är det också alldeles utmärkt.

På den lätta och njutbara prosa en bok som denna tillåter, redovisas stort som smått ur den djupt olyckliga skönandens komplicerade och splittrade liv.

Den här boken borde alla nyttillkommande av Hjalmar Bergman-läsare starta med.

Birger Andersson

Sven Ljungberg. VI VET BÄST. Ill. 205 s. Alba 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7458-624-6

Under årtionden har Sven Ljungberg kämpat för miljön i sin hemstad Ljungby. Men den småskaliga staden med snickarglädje glada hus och lummiga trädalléer har undan för undan ersatts av asfalterade parkeringsytor och groteska plåtskjul. Med bitterhet och ilska skildras denna "utveckling" i text och bild. Träsnitten är spänstiga och starka.

I ett antal episoder drabbar målaren och Ljungbyborna samman med kommunens politiker och tjänstemän. Ljungberg kliver då och då över gränsen till ren fiktion och beskriver med nattsvalt ironi byråkraternas sammanträden och replikväxlingar. Bokens starkaste partier är dock de ömsinta skildringarna av det gamla Ljungby och visionerna om hur det kunde bli vit.

Sven Ljungberg har gjort ett kraftfullt personligt inlägg i debatten om vår tids urbana miljö. Läs det!

Staffan Glasel

Per N Lundegårdh, Sven Laufeld. Norstedts STORA STENBOK. Mineral, bergarter, fossil. Medarbetare: Eit flertal yrkesgeologer samt astronomen Arne Ekman. Foto: Författarna. Teckningar: Typoform, Stockholm. 376 s. Norstedts 1984. Pris: ca 185:-

ISBN 91-1-844122-X

Norstedts *Stora stenbok* är en utomordentligt välgjord, sannolikt den bästa, geologiska bok som utgivits i Sverige, en ledstjärna för amatörgeologer och naturrälskare.

Trycket, utfört av italienska mästare, garanterar att färgbilderna blir nära nog perfekta.

Man kan ifrågasätta det lämpliga i att ange fyndlokalerna för en hel del sällsynta mineral, risk finns för plundring.

När flera författare samarbetar blir resultatet ofta onödiga upprepningar och en del mineral påstås finnas i riklig mängd, men några rader längre ned är fyndigheten uttömd.

Bokens innehåll måste naturligtvis begränsas men i rymdfartens tidevarv vore det kanske på sin plats att ge meteoriterna en mer omfattande historia. Vad mineral och stenar betytt för mänskligheten kulturellt berörs knappast. Boken rekommenderas som referensbok i skolbibliotek.

Strig Granqvist och Tore Star

Alberto Moravia. 1934. Övers. Si Felicetti. 248 s. Bonniers 1983. Pris: ca 150:- ISBN 91-0-045851-1

Ytligt betraktad är 1934 en roman om en erotisk och existentiell laddad semester flirt på Capri mellan de unge Lucio, italiennare med författardrömmar, och tyskan Beate. De har funnit varandra i sin gemensamma förtvivlan och desperation.

1934 är dock omöjlig att läsa enbart som en kärlekshistoria, som sådan blir den alltför kyligt abstrakt och blodfattig. Den har en djupare symbolik: Den handlar om mänskliga förhållningssätt till fascisismen. Hur samtycket även i dess vulgäraste former kan botta i desperation och hopplöshet. Hur människor för att överleva tvingas föreställa och förklara sig till den grad att identiteterna flyter ihop. Alternativet, menar Moravia på sitt psykologiserande sätt, är självmordet.

Brigitta Mauritz

Jan Myrdal. EN ANNAN VÄRLD. 250 s. Norstedts 1984. Pris: ca 130:- ISBN 91-1-843182-8

Myrdals barndomsskildring är levande litteratur. En annan värld börjar där *Barndom* slutar. I USA blir Jan individ.

Jag är lärare och läser *Barndom* med hela klasser. El-tekniker, estetisk-praktiker, beklädnadsflickor, naturvetare och samhällsvetare läser med samma inlevelse.

Myrdals nära förhållande till barndomen och den enkla, öppna metoden dyrkar upp läsarens fantasi: "Nu är jag 16 år på det 17:e. Jag sitter i mitt rum vid skrivbordet och har läxorna uppslagna framför mig. Till höger ser jag ett fotografi av mig själv då jag var tre år. Det ringer på dörren och jag störtar ut, tre år gammal."

Roligt är det med en pappa som klämmer två köttbullar framför sonen och säger: "Du behöver dem inte. Du är fet nog ändå. Dessutom är de goda."

Lars André

Eva-Lena Neiman. SOM HARAR DAN-SAR. 204 s. Bonniers 1984. Pris: ca 105:- ISBN 91-0-046082-6

Den 25-åriga Marja hyr rum i gruvbyn. Hon har kommit dit för att kartlägga mössens och sorkarnas liv och för att "springa sig hel" genom långa löpturer. Gnagarundersökningen tonar dock snabbt bort i berättelsen och i stället börjar Marja stå på ett ålderdomshem. Kontaktförsoeken från den förälskade Lennart och andra glider hon undan och byborna förstår sig inte på henne (det är inte svårt att instämma).

Marja är en konturlöst teknad person, utan förflutet, som rör sig i ett existentiellt vakuum.

Berättelsen är tyvärr lika vag i konturer-na som huvudpersonen. *Som harar dansar* är Neimans debutroman och förhoppningsvis späms bågen hårdare nästa gång.

Staffan Glassel

OM HÅRDA NÖTTER OCH MJUKA RUSSIN. Kirgiska folksagor i urval och övers. av Torsten M Nilsson. Vinjetter av T Gertsen. 181 s. Fripress 1984. Pris: ca 65:- ISBN 91-85590-65-7

Trots att Kirgisien fick ett skriftspråk så snet som under detta århundrande finns där en rik litterär tradition. Den bygger på muntligt sagoberättande.

I bokens första del får man pröva några sagor vars motiv man delvis känner igen från europeiska sagor men vars miljö är mycket exotisk. I ett annat kapitel presenteras fabeler och andra sagor om djur. Sedan följer några berättelser om Apendi som är en kirgisk motsvarighet till Hodja Nasreddin. Sist finns ett avsnitt med legender som handlar om gamla, folkliga förklaringar till naturfenomen.

Sagorna har fått en fin svensk språkdräkt av Torsten M Nilsson och tydliga illustrationer av T Gertsen.

Hans-Magnus Meincke

Rut Nordwall-Ehrlow. MÄNNISKAN S O M DJUR. En studie i P C Jersilds författarskap. Ill. med fotografier. 256 s. Liber 1983. Pris: ca 75:- ISBN 91-40-05027-0

Människan som djur är en mycket imponerande undersökning av arbets sättet hos en författare, som i bok efter bok tecknar den lilla och ensamma människans villkor i en stor och dehumaniserad värld. Det gäller närmast vederbörandes sätt att använda sig av djurbilder: grisar, kaniner, apor, fåglar...

Men Jersild betjänar sig inte av djuren enbart i egenskap av metaforer — för att illustrera mänskligt handlande och skeende — utan också för att djuren representerar något centralt i sig själva. De ingår med precis lika stor tyngd och rätt i livet som vilken annan organism som helst.

Rut Nordwall-Ehrlow har valt att specialgranska tre av Jersilds romaner: *Grisjakten* (1968) *Djurdoctorn* (1973) och *Den elektriska kaninen* (1974). Studien rekommenderas.

Birger Andersson

NORRBOTTEN 1982-83 KUSTLAND. Norrbottens museum 1983. 145 s. Pris: ca 75:- ISBN 91-85336-29-7

Norrbottens museums årsbok 1982 - 83 koncentreras till kustlandet. I olika artiklar skildras flera frågor med anknytning till kustbygden: kulturkontakterna under medeltiden, Lulebygdens handel före stads grundandet, tillkomsten av Lövholmens sågverk, Norrbottens Enskilda banks historia och Kalixbygdens fiske. Boken inleds av en serie kriteckningar av Sture Berglund som ger en fin illustration till bokens tema. Det finns dessutom en genomgång av Norrbottens fornminnesvård.

Artiklarna är sinsemellan ganska olika men vänder sig i första hand till de redan intresserade. Ingen av dem väcker spontant något läsintresse även om frågorna som avhandlas kan vara intressanta åtminstone för en norrbottning.

Catrine Rönmark

Anders Olsson. EKELÖFS NEJ. Ill. Bildurval Anders Olsson och Jan Håfström. Summery. 297 s. Bonniers 1983. Pris: ca 125:- ISBN 91-0-045952-6

Ekelöf, som länge skrev Sveriges vitalaste gubbpoesi, tål otal krior. Vid Ekelöf blir Vennberg nattståndsen, unken, grå. Också Anders M Olsson, som underkastat sig monogenthetsexamen, har befunnits behärska den knappa koden väl.

Ekelöfs nej; Ekelöfs non serviam; Ekelöfs via negativa; Ekelöfs upphävande av formuleringar i termer av mål och avsikt tolkas av Anders M Olsson som "en intym besvärjelse av tomheten". I "existentiell utplåning" krossade Ekelöf långsamt bokstäver och gav ordkvarnarna god och fyllig mäl. *Ekelöfs nej* är en väldigt läcker blädderbok.

Egentligen har Ekelöfs apostrof adressat. Också Olsson är tilltalad av Ekelöfs ord: "Ni tror att vi är litterära. Vi är så fan heller. Det är de sämsta bland er som är det! Och detta kan vi, *djävlar*, tydligt se från vår utpost i helvetet."

Lars André

Bengt Ohlsson. *DÖ SOM EN MAN*, SA JAG. Roman. 252 s. Bonniers 1984. Pris: ca 115:-

ISBN 91-0-046076-1

Bengt Ohlssons berättelse om några 17-åriga unga män en sommar i Stockholm i början av 1980-talet är rak och tempofyll. Ragnar är kvar i stan och jobbar extra på sjukhus. AF reser ut i Europa. Växelvis följer vi dem båda. Insprängda finns också tillbakablickar på ett kärleksförhållande Ragnar haft.

Dö som en man, sa jag är en ärlig bok utan skymten av inställsamhet. Man kan återuppleva hur det känns att sitta insvept i en dimma av rök med stereon på högsta volym och bara prata, med föräldrarna effektivt utestängda av ljudridån. Här möter den stora ensamheten i skarven mellan barn-dom och vuxenhet, längtan efter något - en tjej, ett uppbrott. Man läser med igenkännande och behållning. En debutroman värd 1984 som handlar om verkligheten. Inte illa.

Tom Carlsson

Octavio Paz. *ENSAMHETENS LABYRINT*. Övers. Imgard Pingel och Lasse Söderberg. Förord Lasse Söderberg. 232 s. Brombergs 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7608-118-4

Essäerna i *Ensamhetens labyrint* utkom i början av 50-talet. Octavio Paz reser, lämnar Mexiko och undrar: Vad är specifikt för Mexiko, för mexikaner?

Den spanska erövringen, kolonialtiden och befrielsen formade Mexiko: "Bolivars läroår förflöt i den atmosfär som alstrar hjältar och furstar: sedan barndomen uppfostrades han till befriare och regent." Men ledarna för den rörelse han initierade visade sig oförmögna att skapa ett modernt samhälle." Varför?

I början av 1900-talet slöt proletariatet mot löftet om arbetslagstiftning, förbund med en av de grupper som den revolutionära rörelsen hade sönderfallit i. Och sedan var arbetarrörelsen underordnad staten.

Octavio Paz skriver öppet utan att vara surrig. Han formulerar frågor och problem men blir tydligare.

Lars Andrée

Per Pettersson. *IKONER. EN INTRODUKTION*. III i färg. 111 s. Liber 1984. Pris: ca 104:-

ISBN 91-38-90289-3

Per Petterssons introduktion till ikonerna ger såväl religiös bakgrund som stilhistorisk tradition.

"Ikonen är i princip ett realistiskt konstverk som avser att återge en historisk person med dennes karakteristiska fysiska och psykologiska särdrag." Detta är utgångspunkten som kombineras med stränga regler för tillämpningen av givet formspråk och målsättningen att nå propagandistisk verkan. Dessa tre motstridiga krav ger samman tagna ikonerna dess konstnärliga styrka.

Per Pettersson avslutar med ett avsnitt: Att måla en ikon, vilket kanske är tänkt som en vägledning för ikonmålare. Samtidigt får läsaren detaljerad kunskap om ikonografins regler.

Inga Gustafsson

Magnus Ringgren. *VINTERMÄNNISKAN*. 77 s. Författarförlaget 1984. Pris: ca 57:-

ISBN 91-7054-435-2

Magnus Ringgren är i första hand litteraturkritiker. Detta är hans lyriska debut. Mot en vintrigt gråvit fond och i miljöer av anonymitet och främlingskap (t ex studenternas Uppsala) söker han överlevnads-korn, tänkbara frön att växa ur. ("under sin tjocka vackra tröja bär han/ett litet språk han hittat någonstans/det samlar sej").

Två längre inledande sviter böker och stängas ganska spänstigt i sitt sökande efter utgångar "mot våren", medan några avsnitt med korta notatliknande flagor klingar alltför mycket av Sonnevi, utan dennes tyngd.

Debut är debut. Och korn finns här, som det kan gro poesi ur. Som det om hur "yr snö mot en röd tegelvägg/får vinterns måniska att glöda svagt".

Per Helge

Milan Simečka. *VÅR KAMRAT WINTON SMITH*. Att läsa "1984" i Östeuropa. Övers. Sven B Svensson. Ill. Jan Kristofori. 111 s. Askelin & Håglund 1984. Pris: ca 76:-

ISBN 91-7684-050-6

Den tjeckiske författaren och dissidenten Milan Simečka har alltsedan han blev bekant med George Orwells 1984 förfärats över hur väl dess huvudperson, Winstons Smiths, öde stämmer med hans eget, hur Orwells Oceanien liknar dagens Östeuropa.

Jämförelsen mellan den diktade och den verkliga totalitära staten görs till ett resonemang om statsmaktens mekanismer för att styra och kontrollera medborgarna: Historiefalskningen, tankepolisens jakt på de medborgare som begår brottet att tänka oberoende otilåtna tankar, utarmningen av språkets rikedom för att försvåra dess användning som instrument för ett fritt tänkande osv.

Så mycket nytt lär oss boken inte, men det är naturligtvis lovvärt av Askelin & Håglunds förlag att ge ut den tjeckoslovakiska oppositionens alster. De många korrekturfelen irriterar dock.

Brigitta Mauritz

Peter Schneider. *MURHOPPAREN*. Övers. Eva Liljegren. 139 s. Bonniers 1984. Pris: ca 98:-

ISBN 91-0-046111-3

Muren — det är Berlin-muren, gränsen

mellan Öst- och Väst-tyskland. Hopparen — det är människor, däribland författaren, som överskrider gränsen temporärt eller för alltid. Berättelsen — eller bättre: berättelserna, de delvis groteska men autentiska ögonblicksbilderna — fångar situationen i det "siamesiska" Berlin och ett delat Tyskland. Men den beskriver än mer gränsgångarna, även författarens, absurda "delningsprocess" som blockerar ett normalt umgänge och ofta utmynnar i "försöket att bota oss från den ena statens vansinne genom att peka på den andra". Författarens pessimistiska slutsats lyder: "Att riva ner muren i våra tankar kommer att ta längre tid än något rivningsföretag behövt för den synliga muren".

Peter Schneiders tankeväckande politiska berättelse känns mindre helgjuten och fånglade mig i mindre grad än hans ...och *redan är du en författningsfiende* (1976). Och vilket pris!

Martin Grass

Helga Schütz. *FÖRHISTORIER*. Övers. Ulrika Wallenström. 173 s. Arbetarkultur 1983. Pris: ca 96:-

ISBN 91-7014-181-9

Schütz, bosatt i DDR, är en framstående författare till ett antal romaner, radiopjäser och filmmanus. *Förlistorier* kom ut redan 1971 på tyska.

Huvudpersonen Jette, som förekommer även i ett par av Schütz's senare romaner, är en flicka i sjuårsåldern. Under något av andra världskrigets sista år flyttar hon till farföräldrarna i en liten by, Probststein, i östra Tyskland. I början är Probststein en idyll där kriget knappast märks. Men efter hand dödförklarar allt fler av byns inkallade pojkar och på BBC kan man höra att östfronten närmar sig.

Helga Schütz skildrar allt detta genom Jettes ögon på ett stilistiskt torrt men innehållsmässigt fantasifullt och tidvis roligt sätt. Boken rekommenderas.

Hans-Magnus Meincke

Willy Strelewiez. **DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNAS HISTORIA.** Från den amerikanska oavhängighetsförklaringen till våra dagar. Demokratiskt bibliotek. Övers. kap. 7 Eva Stenberg. Kap 1-6 övers. okänd, 273 s. Ordfront 1983. Pris: ca 90:-
ISBN 91-7324-195-4

Strelewiez' bok utkom första gången 1943 och har därefter reviderats och utökats. Nyutgåvan är välförjänt. Här finns några inledande kapitel som är lysande essäer över rättighetsdeklarationernas tillkomst-historia och naturrättsfilosofins utveckling i europeisk idéhistoria. Han visar hur idéerna om specifika mänskliga rättigheter växer fram ur naturrättsliga åskådningar. Han diskuterar statsmaktens legitimitet och rättsstatens förutsättningar. Han polemiserar mot olika angrepp som riktats mot de mänskliga rättigheterna.

Problemen uppstår när Strelewiez försöker ersätta naturrättens "magiska föreställningar" med en vetenskapsteoretiskt hållbar grund. Efter ett antal avancerade satslogiska övningar ersätter han begreppet "naturliga" rättigheter med "urrättigheter". Vinsten är inte direkt övertygande. Frågan är om rättighetsförklaringarna behöver sådant "vetenskapligt" stöd. Hur som helst, boken är ett härnackat försvar för rättsstaten i, som det visar sig, sin ideala borgerligt demokratiska form.

Mats Miljand

Göran Sonnevi. **DIKTER UTAN ORDNING.** 200 s. Bonniers 1983. Pris: ca 110:-
ISBN 91-0-046054-0

"Jag arbetar på en oändlig dikt" upptäcker Sonnevi på sidan 20 i *Språk; Verktyg; Eld.* Föreliggande samling bekräftar iakttagelsen. De flesta teman går igen. De precisa,

konkreta bilderna har tunnats ut. Utbrotten av kollektiv övertygelse saknas. I kärledsskildringen finns sinnlighet, annars härskar abstraktion.

Livet är en helhet, alla genomträngs av historiens händelser, alla har ansvar för allt, allt förutsätter vartannat, skuldördan växer och livet är en omöjlighet, ett nödvändigt tvång. Den nödvändiga förändringens möjlighet är nu närmast infinitesimal. Den nödvändiga organisationen, den ordning som inte förtrycker, saknas — och är för Sonnevi omöjlig.

Postulaten gör ekvationen olöslig. Det krävs en annan logik som upphäver den fastlåsta dialektiken i Sonnevis poesi för att den skall utvecklas mer, bli något annat än begävad och personlig intellektuell jobs brottnig med samtiden.

Mats Miljand

Andrej Sinjavskij. **GOD NATT OCH SOV GOTT.** Övers. och efterord Hans Björkegren. 350 s. Brombergs 1983. Pris: ca 145:-
ISBN 91-7608-196-6

Författarpseudonymen Abram Tertz gäckade den ryska säkerhetspolisen i många år.

Till sist lyckades dock KGB avslöja att författaren till en rad romaner som publicerats i väst var forskaren och litteraturvetaren Andrej Sinjavskij: rättgång, fällande dom och sju års straffarbete.

Sinjavskij är en av de namnkunnigaste exilryssarna i Väst, idag bosatt i Paris och utgivare av tidskriften Sintaksis.

Romanen *God natt och sov gott* är Tertz/Sinjavskijs uppgörelse med sovjet-systemet. Ett mäktigt verk där skildringarna från fängelset och den gäckande Tertz är mycket starka. Dock saknas en röd tråd, en story, vilket gör att romanen känns något hoppig när den glider från en årtiondet till det andra. Men boken är klart läsbar. Den ger en bra bild av den ryska "socialismen" med brutalt ansikte.

Nils Füncke

Gun-Britt Sundström. **KLIPPT OCH SKURET.** 202 s. Bonniers 1984. Pris: ca 80:-
ISBN 91-0-046134-2

De artikelsnuttar man med nöje läste i DN:s *moirätter* och i viss mån i Stockholms-Tidningen blev nu ingen bok man vill rekommendera. Men det blev i alla fall en provkarta på vad "vi" talade om till morgonkaffet åren 1970-1983. Allt är kvickt och förnuftigt, rätt i sin tid och ytterst välformat: en skicklig inledning fångar, och snabb galopp över ett par tre hinders, och så med bravur i mål! Perfekt i en dagstidning. Men, som här, samma gamla trumvirvel 41 gånger i tätt följd? Det blir tyvärr både enformigt och tröttnande.

Siwe Raadik

Hans Sundström. **OGRÄS I ODLINGS-HISTORIENS TJÄNST.** 104 s. Norrbotens Museum 1983. Pris: ca 38:-
ISBN 91-85336-28-9

Hans Sundström är historiker i Lund och arbetar med ett projekt om Tornedalens äldre bosättningar. Här gör han en genomgång av några naturvetenskapliga forskningsmetoder för historisk datering, t ex C-14-metoden, pollenanalys och dendrokronologi. Den förhistoriska tiden saknar ju skrivna källor i stor utsträckning och dessa metoder har öppnat helt nya perspektiv i studiet av mänskliga bosättningar. Utifrån årsringarna i träd kan lokala kompletta tids-serier upprättas och därigenom har man i Skåne kunnat datera kyrkor och slott.

Sundström beskriver hur de fåtaliga pollenanalyser som gjorts för norra Norrland visar att en äldre medeltida bosättning måste ha existerat långt innan den svenska centralmakten började intressera sig för området under 1300-talet. Därmed attackerar han också en av norrlandsforskningens myter; den om landsändans kolonisering av sydsvenska stormän under senare medeltid.

Jan-Olov Nyström

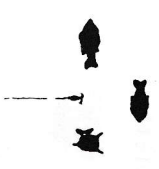
Han Suyin. **TILLS MORGONEN KOMMER.** Övers. Britt Arenander. 590 s. Bra Böcker 1984. Pris: ca 125:-
ISBN 91-1832-112-7

Den belgisk-kinesiska författarinnan Han Suyin har länge varit ett stort namn, känd för sina många böcker med anknytning till Kina.

Tills morgonen gryr, utgiven på engelska 1982, utspelar sig huvudsakligen i Kina under tiden från mitten av 1940-talet till början av 1970-talet. En kvinnlig amerikansk journalist förfäsklar sig och gifter sig så småningom — mot alla odds — med en begåvad kinesisk läkare som har sympatier för kommunisterna.

Kärleks- och äktenskapshistorien bär i högsta grad osannolikhetens prägel, och man besväras av att romanfigurerna är så mycket mindre fängslande än bakgrunden och miljön. Det som trots allt gör boken läsvärd är skildringen av det moderna kinesiska samhällets tillblivelse och utveckling.

Eva Bäckstedt

Carl Henrik Svenstedt. **I PROVINSENS LJUS.** Teckningar Mark Sylwan. 185 s. Ordfront 1984. Pris: ca 90:-
ISBN 91-7324-211-X

Carl Henrik Svenstedt framträder välekiperad i denna essä-samling om stort och smått. Uppsatserna verkar formulerade under kunskapens träd där borta i Östergötland och budskapet smeker nog läsaren mer än det oroar. Man tjusas av framställningen men undrar kanske ibland varför de unga, unga män blir så artiga med åren. Ändå är kontentan ganska lyckad. Det Carl Henrik Svenstedt förlorat i aggressivitet sen sextioalet har han uppenbarligen vunnit i levnadsvisdom och då är ju trots allt mycket vunnit.

Jan Fogelbäck

Niklas Törnlund. **DU ÅR SHAMANEN!**
Dikter. 110 s. Bonniers 1984. Pris: ca 86:-
ISBN 91-0-046101-6

Från Grekland via Lappland till Nepal
kretsar Törnunds bild- och tankevärld.
Just bildspråket blir emellanåt väl framträdande och fragmentariskt effektsökande.

I sviten *Partitur till Pastavagge* när samlingen sin höjdpunkt. Språk och budskap håller jämvikt och poesin blir stark. Naturens och människans samband och växelverkan gör diktingen till ett slags ekologiskt, kosmologiskt epos. Urelementens tyngd kan inte skiljas från föreställningarnas flykthet. De tidigaste mänskliga kulturernas stomme i den moderna människans själ får sina konturer belysta.

Diktsamlingen, som är Niklas Törnunds fjärde, ger ett ganska ojämnt intryck. När budskapet fyller ut i den språkliga tomgång en är dock poesin mycket fullgången. Då bryter dikten väg för läsarens tankar och associationer.

Anders Tidström

Thomas Warburton: **ÅTTIO ÅR FINLANDSSVENSK LITTERATUR.** 428 s.
Alba 1984. Pris: ca 170:-

ISBN 91-7458-648-3

Detta är en utvidgning av författarens handbok från 1951, *Femtio år finlands svensk litteratur*. Jämfört med den föregående innebär den en väsentlig nyhet: ett stort antal av efterkrigstidens författarskap finns med, om ock den snävt satta gränsen 1969 innebär att nästan ett och ett halvt decennium skrivare saknas. Volymen är traditionell på gott och ont: här finns rika biografiska och emellanåt mycket subjektiva porträtt tillsammans med sedvanlig snålhet gentemot författare som händelsevis är arbetare. Bortser man från dessa egenheter är volymen användbar som referensverk.

Ake Bergman

Herman Vinke. **SOPHIE SHOLLS KORTA LIV.** Övers. Meta Ottosson. 158 s. Ill. Barrikaden 1984. Pris: ca 72:-

ISBN 91-7712-024-8

1943 avrättades Sophie Scholl, bl a tillsammans med sin bror, av nazisterna för sin verksamhet i motståndgruppen Vita rosen. Lagom till 40-årsminnet utkom Vinkes bok (1984) på svenska. Den hör till den växande raden av tyska ungdomsböcker som sedan 1970-talets slut lättillgängligt och engagerande försöker sprida kunskaper om Tredje riket. Barnens situation och vardagslivet brukar stå i centrum. Att Vinke valt en flicka som huvudperson och förebild är ingen tillfällighet. Det är ingen vanlig levnads-skildring. Sophies utveckling till aktivt motstånd och det väntade bittra ödet skildras genom intervjuer, huvudsakligen med den äldsta systern, men även genom utdrag ur Sophies dagbok och brev samt teckningar och fotografier. Ett lyckat grepp, som förmedlar en känsla av autenticitet. Jag som vuxen saknar bara en viss källkritisk värdering.

Martin Grass
John Einar Åberg. **PORTRÄTT AV EN BRACKA.** 189 s. Författarförlaget 1984.
Pris: ca 105:-

ISBN 91-7054-444-1

Staten och illvilliga konkurrenter tvingar "self-made" kapitalist i övre medelåldern att slå igen fabriken. Han blir vaktmästare på nedläggningshotad byskola strax utanför centralorten med ny livsuppgift att föra ut den unga lärarinnan ur hennes psykoser till en för dem båda gemensam framtid. Denna hotas inifrån av beröringspunkter i deras förflutna och utifrån av samhällets korporativa krafter. När hoten förenas genom sammanflätningen av småstadens människooöden hamnar demokrati och rättssäkerhet på undantag. Och så kan det gå till i dagens svenska gansterstat. Men jag lägger ner boken med tanken att det finns andra skildringar, som är långt mer angelägna i privatkapitalismens förfallsepok.

Dennis Zackrisson